

NUMBER

30

Edgar Wallace

SANDERS JÕELT

Seiklusi Kesk-Aafrikast

TALLINNAS

HIND
35s.

ELU LUGEMISVARA

ELU LUGEMISVARA

SENI ILMUNUD NUMBRID:

Üksiknumber, 96 — 132 lehekülge, maksab 35 senti.

- Nr. 1. **S. Lagerlöf.** Härra Arne varandus.
- Nr. 2. **H. Zetterström.** Dünamiitkoer.
- Nr. 3. **A. Conan-Doyle.** Kolmnurk sõõris. Romaan.
- Nr. 4. **A. Conan-Doyle.** Kolmnurk sõõris. II osa.
- Nr. 5. **H. Courths-Mahler.** Anna andeks, Loori. Romaan.
- Nr. 6. **H. Courths-Mahler.** Anna andeks, Loori. II osa.
- Nr. 7. **Björnstjerne-Björnson.** Päivila Synnöve.
- Nr. 8. **Thea v. Harbou.** Metropolis. Romaan.
- Nr. 9. **R. de Haas.** Kolm jutustust. Piltidega.
- Nr. 10. **E. Droonberg.** Karukütt Kärejõel. Romaan.
- Nr. 11. **Thea v. Harbou.** Metropolis. II osa.
- Nr. 12. **E. Droonberg.** Karukütt Kärejõel. II osa.
- Nr. 13. **Victor Hugo.** Tapakirve aastal. Romaan.
- Nr. 14. **Victor Hugo.** Tapakirve aastal. II osa.
- Nr. 15. **Arthur Schnitzler.** Mäng hommikuämarikus.
- Nr. 16. **Edgar Wallace.** Õudne salkkond. Krim.-romaan.
- Nr. 17. **Edgar Wallace.** Õudne salkkond. II osa.
- Nr. 18. **Maurus Jokai.** Geniaalne narr.
- Nr. 19. **Jack London.** Raudteehulkrud. Romaan.
- Nr. 20. **Jack London.** Raudteehulkrud. II osa.
- Nr. 21. **H. Courths-Mahler.** Ebaabikaas. Romaan.
- Nr. 22. **H. Courths-Mahler.** Ebaabikaas. II osa.
- Nr. 23. **S. Elvestad.** Kummaline kepimees. Romaan.
- Nr. 24. **J. F. Cooper.** Punane piraat. Romaan.
- Nr. 25. **Knut Hamsun.** Viktoria. Romaan.
- Nr. 26. **M. Roberts-Rinehart.** Doktor Edvardes. Romaan.
- Nr. 27. **M. Roberts-Rinehart.** Doktor Edvardes. II osa.
- Nr. 28. **Jack London.** Jerry. Romaan lõunamere saartelt.
- Nr. 29. **Jack London.** Jerry. II osa.
- Nr. 30. **Edgar Wallace.** Sandersjõelt. Seiklusi Kesk-Aafri-

(Numbrit 1–6 ja 8. trükk on otsas)

EDGAR WALLACE

Sanders jõelt

**15 aastat Kesk-Aafrika
inimsööjate juures**

E L U * T A L L I N N A S

Autori loalt tõlkinud A. Herms
Algupärandi tiitel: „Sanders of the River“

„Estotrükk“ Tallinn, S. Karja 8. 1929

445858

I.

PEALIKU KASVATAMINE.

Ringkonnaülem Sanders oli tõusnud oma kohale Kesk-Aafrikas nii lühikeste peatusjaamade järel, et ei suutnud enam hästi kujutella, mil õieti oli alanud ta tutvus tagamaaga. See oli olnud ammu enne toda ajajärku, kui briti valitsus oli teinud korralduse Sandersile, pidada teravalt silmas umbes veerandmiljonilist kannibal-rahvast, kes alles kümne aasta eest oleks vaadelnud valgeid umbes samuti, nagu me ninasarvikut. Sanders oli kohanud basuto-, zulu-, fingo-, matabela-, mashona-, m'pondo- ja barotserahvast ja hotentotte. Siis kihutas teda uudishimu ja tõsine huvi lääne- ja põhjapoole, kus juhtus kokku angola-rahvaga, siis Kongo kallastele ja viimaks tuli ta kaudseil teil üle kääbusrahva maa oma praegusse ringkonda.

Kõikide nende suguharude vahel on peened vahed, mida tunnevad ainult Sandersi-taolised mehed. Muidugi pole seega mõeldud vahe nende ihuvärvis, kuigi ühed on pruunid ja teised kollased ja mõned vähesed pigimustadki.

Vahe, mis siin mõeldud, peitub nende iseloomus. Sandersi veendumuse järele võis pärismaalasi — mõne väikese tähelepanuväärse erandiga —

usaldada sama punktini, kui usaldatakse lapsi. Zulud olid päris mehed, samuti basutod, ja siiski väärised nad tõsist usaldust ainult lapse võrra. Mustad, kes kandsid fessi, olid küll narused, kuid usaldusväärsed. Kuid pruunikad kaabakad Kullarannalt, kes rääkisid inglise keelt, kandsid euroopa riideid ja kõnetasid üksteist „härra“, olid jäledad Sandersi silmas.

Sandersist oleks võinud öelda, et oli riigimees. See peab tähendama, et tal polnud liialdatud kujutlusi inimese elust.

Kui ta nägi surnud lehte tsivilisatsiooni-puuküljes, rebis ta selle maha; või kui nägi tärkavat umbrohtu oma „lilled“ hulgas, siis kitkus selle välja, muretsemata sellest, et umbrohulgi on eluõigus.

Kui keegi, olgu pealik või ori, rikkus paha eeskujuga ringkonna rahu, siis tuli Sanders ta peale. Ja noil päevil, mis tulid pärast tagasi, nimetasid isid Sandersit kägistajaks. Ja tõesti oli Sanders tol ajal käbe poomisega. Ta valitses rahvast kolmsada miili sealpool tsivilisatsiooni piiri. Kõhklemine tegutsemises, nuhtluse edasilükkamine — kõik see oleks ekslikult peetud nõrkuseks rahvast, kel puudus võime otsustada õieti, samuti tahe anda andeks ja igasugune sallivus.

Maal, mis piirleb Togoga, mõistab rahvas karistuse all valu ja surma, millegi muuga ei arvestata.

Seal tegutses kord ringkonnaülem, keda oli vallanud humaansuse-jamps; ta läks Akasavasse — see on maa nimi — ja katsus jutlustada seal moraali.

“Lugu oli röövkäigus. Akasava-rahvas oli tulnud üle jõe ja varastanud ohhoride naise ja kitsi; arvan, oli tapetudki mees või paar, kuid sel pole tähtsust. Kuid naised ja kitsed olid elus ja karjusid valjusti kättemaksu järele. Nad karjusid nii valjusti, et kuuldus all valitsuse peasukohas, ja härra Kenamees — see pole küll ta õige nimi, kuid sellest jätkub — läks üles vaatama, mispärast tehti müra. Ta leidis ohhori-rahva väga ärevil, kuid veel rohkem hirmul.

„Kui annavad tagasi kitsed,“ rääkis nende kõnemees, „võivad jätta naised endale, sest kitsed on väga väärtuslikud.“

Ringkonnaametnikul Kenamehel oli ka pikk palaver*) Akasava pealiku ja selle nõuandjatega, mis vältas terved päevad, milles viimaks võitis moraalne mõju, sest pealik lubas teatud päeval ja määratud tunnil, kui kuu saab teatud veerandisse ja vesi jões tõuseb teatud kõrguseni, tuua tagasi naised kui ka kitsed.

Ülevoolavas endaimetluses pööris härra Kenamees tagasi valitsuse asukohta ja kirjutas pika teatiskirja oma geeniuse, valitsemisosavuse ja pärismaalaste psühhika üle, teatiskirja, mis pärast avaldati ühes Sini-raamatus (Aafrika 7943 — 96).

Otse selle järel läks härra Kenamees Inglismaale puhkusele, nii et ei kuulnud ohhori-rahva kaebust ja ulumist, kui nende naised ja kitsed ei tulnud tagasi.

*) Palaver — nõupidamine, koosolek, jutt.

Sanders, kes kümne haussa-sõduri ja malaariaga kolas (Isisjõe kallastel, sai heliograaf*)-teate:

„Minge Akasavasse ja lahendage too neetud naisteplära. Valitsus.“

Nii pani siis Sanders vöö vööle, võttis 25 graani hiniini, viskas kõrvale oma tubli tüki tööd — ta oli imearsti M'Beli kannul, kes oli mürgitanud oma sõbra — ja rändas risti läbi võsa Akasavasse.

Aja möödumisel saabus ta ja võeti vastu pealikust.

„Noh, kuidas naistega lugu?“ küsis temalt.

„Tahan pidada palaveri,“ vastas pealik, „ja kutsuda kokku vanemad ja nõuandjad.“

„Ära kutsul!“ katkestas teda Sanders. „Saada tagasi naised ja kitsed, mis varastasid ohhoridelt!“

„Isand,“ ütles pealik, „täiskuu ajal, nagu meil kombeks, kui vesi tõusnud teatud kõrguseni ja kõik jumalate ja deemonite märgutähed on soodsad, tahan täita, mis käsed.“

„Pealik!“ Sanders koputas oma kepi peene otsaga teise mustale rinnale, „kuu ja veetõus, jumalad ja kuradid, naised ja kitsed lähevad päevaloodel tagasi ohhoride juure, või lasen su siduda puu külge ja peksa veriseks.“

„Massa, naised lähevad tagasi.“

„Ja kitsed?“

„Mis puutub kitsedesse,“ arvas pealik lõbusasti, „siis on need surnud: tapeti piduks.“

„Siis teed nad jällegi elavaks!“

*) Inglise tarvitusel olev väljatelegraaf. Koosneb liikuvast peeglist, millega, kasutades päikesevalguse reflekte, suure kauguse peale märkisid edasi antakse.

„Isand, kas arvad, et olen nõid?“

„Arvan, et oled valetaja,“ lausus Sanders avalikult ja sellega oli jutul lõpp.

Samal ööl läksid kitsed ja naised tagasi ohhoride juure ja Sanders valmistus teele.

Ta võttis pealiku kõrvale, kuna ei tahtnud teda alandada ega kõigutada ta autoriteeti. „Pealik, Akasavasse on pikk tee ja mind on ootamas palju ülesandeid. Soovin, et sa ei annaks mulle põhjust tulla siia veel kord.“

„Isand,“ ütles pealik avameelselt, „ma ei soovi näha sind enam kunagi.“

Sanders varjas naeratust, kogus oma kümme haussat ja läks tagasi Isisi juure, et nuuskida üles M'Beli.

Mitmel põhjusel polnud see ilus asi ja võis oletada, et isiside pealik oli ise roimari kaitsja. Selle arvamise tõendus tuli ühel hommikul, kui Sanders oli laagris jõeääres ja sõi eineks karbi-piima ja pruunistatud leiba. Sato Koto, pealiku vend, ruttas juure kurvas meeles, kuna tal oli karta pealiku viha. Ta kogeles palju uudiseid, mis ei huvitanud Sandersit. Kuid mis lausus imearstist — „ta elavat pealiku varju sees“ — see oli tõesti huvitav, ja Sanders saatis kohe käskjala valitsuse juure. Vahepeal saatis valitsus puhkuselt saabunud härra Kenamehe seks, et mõjuks isiside pealikule „moraalselt“.

Tõenduse järele, mis võis leida, oli silmnähtav, et pealik polnud mugavas meeles, sest on vastuvaidlemata tõsiasi, et härra Kenamehe vaene

pea, pistetuna ridva otsa pealiku onni ees, andis tunnistuse pealiku meelemõllust.

Kolm tema majesteedi laeva tulid Simons-townist ja neljas ruttas lendava kiirusega Sierra-Leonest, ning vähem kui üks kuu selle järel, kui pealik oli tapnud oma võõra, soovis ta, et poleks seda mitte teinud.

Peastaap saatis Sandersi korraldama selle loo poliitilist külge.

Lippleitnant „St. George’ilt“ saatis Sandersit varemeis, mis oli jäänud alles pealiku asulast.

„Kardan,“ rääkis see isand vabandades, „et teil tuleb kaevata välja uus kuningas; vanaga tegime nimelt lõpu.“

Sanders noogutas: „Selle pärast ma ei leina.“

Kandidaate vabanenud kohale polnud raske leida. Sato Koto, surnud kuninga vend, väljendas kiiduväärse rutuga soovi, võtta endale ameti mured.

„Mis ütlete sellele?“ küsis admiral, kes oli ekspeditsiooni käsutaja.

„Ma ütlen ei,“ vastas Sanders kõhklemata. „Pealikul on poeg, üheksa-aastane poiss, ja pealiku koht peab kuuluma temale. Mis puutub Sano Kotosse, siis võiks ta minu pärast olla regent.“

Ja nii sündiski. Sato Koto andis pahaselt oma nõusoleku.

Uus pealik leiti peidus võsas naiste juures. Ta katsus pista plehku, kuid Sanders tabas ta ja talutas kõrvapidi tagasi külla.

„Noh, poisu,“ ütles ta sõbraliselt, „mis on su nimi?“

„Peter, massa, valgete viisi,“ kiunus pöörlev poiss.

„Hea,“ arvas Sanders. „Sa pead olema pealik, Peter, ja valitsema maad targalt ja õiglaselt seaduse ja kommete järele. Ja sa ei pea tegema kellelegi haiget ega häbistama kedagi, veel vähem tapma või röövima või tegema asju, mis ei lase olla elul elamisväärt, ja kui sa ei taha, siis olgu jumal sulle armuline.“

Nii pandi Peter ülemaks valitsema isisi-rahvast ja Sanders marssis tagasi valitsuse juure oma salga sinijakkide ja haussa-sõduritega.

Lugu Isisi võtmisest ja noore „kuninga“ kroonimisest ilmus Londoni lehis ning ei kaotanud jutustamisel midagi oma romantikast. Kirjasaatjad, kes olnud kaasas ekspeditsiooniga, olid puhunud loo nõnda üles, et paljud vanad daamid Bayswateris nutsid ja noored Mayfairis lausused: „Kui magus!“ Ja suure meeleliigutuse lõpptulemuseks oli, et sinna saadeti Inglismaalt preili Clinton Calbraith, kes oli kunstnik ja pimestavalt ilus.

Ta tuli üles, et asendada vaeslapseks jäänud pealikule ema ning olla ta juhtija ja sõbranna. Sõidu eest maksis ta ise, kuid raamatud, mis tõi kaasa, ja kaks kastitait õppeabinõusid olid anetatud lastelehe „Tillukese kelmi“ õrnade lugejannade poolt.

Sanders võttis ta vastu väikesel maandumisillal, ise täis uudishimu, kuidas näeb välja valge naine.

Ta andis preili kasutada ühe pärismaalase maja ning oma musta rannavahi naise teenijaks.

„Ja mis mõtlete nüüd teha Petriga?“ küsis ta õhtusöögil.

Mõttes tõstis teine oma ilusa lõua.

„Algame kõige lihtsamate tundidega — päris lasteaiaga — ja läheme aegamööda edasi. Õpetan talle rütmilist gümnaastikat, natuke botaanikat — te naerate, härra Sanders?“

„Ei, ma ei naernud,“ kinnitas teine. „Teen ikka sellise näo — õhtuajal. Kuid ütelge mulle — kas räägite pärismaalaste keelt. . . suaheli, bomongo, fingi?“

„See on raske,“ ütles teine mõttes.

„Kas kuulate mu nõu?“

„Aga muidugi!“

„Noh, õppige keel.“

Neiu noogutas.

„Minge koju ja õppige ta.“

Teine kortsutas kulmu.

„See võtab umbes kakskümmendviis aastat.“

„Härra Sanders,“ ütles neiu õige tõsiselt, „te narrite. . . te heidate nalja minuga.“

„Taevas hoidku mind tegemast midagi nii jumalavallatut,“ lausus Sanders vagasti.

Loo lõpp, niipalju kui puutus preili Calbraithi, oli see, et läks lsisisse, veetis seal kolm päeva ja tuli tagasi üsna sulanult.

„See pole laps!“ hüüdis ta ägedasti. „See on väike saadan.“

„Seda ma möönan,“ arvas Sanders filosoofilise rahuga.

„Kuningas! Häbi! Ta elab savionnis ja ei kann riideid! Oleksin seda teadnud!“

„Looduselaps,“ tähendas Sanders pehmesti. „Te ometi ei oodanud midagi Ludwig viieteistkümne taolist, või siiski?“

„Ma ei tea, mis ootas,“ vastas teine meeleheitel. „Kuid oli võimatu jääda sinna, täiesti võimatu.“

„Nähtavasti,“ ümises Sanders.

„Muidugi teadsin, et ta on must,“ jätkas neiu. „Ja teadsin, et. . . oo, see oli nii jäle!“

„Tõsiasi, mu armas noor preili, on siis see, et Peter polnud nii piltlik, nagu olite kujutelnud. Ta polnud too õrn laps paluvate silmadega; ja elab mustuses, kas pole?“

See polnud ainus katse kasvatada Petrit. Mitu kuuld selle järel, kui preili Calbraith oli sõitnud koju ja kibedasti töötas raamatu kallal „Üksi Aafrikas, kirjutanud noor inglise daam“, kuulis Sanders teisest kasvatuslikust pealetungist. Kaks etioopia misjoni liiget tulid Isisisse tagauksest. Etioopia*) misjon koosneb kristlikest mustadest, kes nagu kord ja kohus toetudes evangeeliumile jutlustavad üheväärsust. Must mees on niisama hea kui valge mistahes nädalapäeval, kuid võrratult parem pühapäeval, kui on reformeeritud etioopia kiriku liige.

Nad tulid Isisisse ja said kohe populaarseks, sest nende loba meeldis väga Sato Kotole ja pealiku nõunikele.

Sanders saatis misjonäride järele. Esimesel kutsel keeldusid nad tulemast. Kuid nad tulid

*) Etioopia — Abešsiinia.

teisel, sest kutse, mille saatis Sanders, oli lühike ja otsustav ning ühtlasi pahakuulutav.

Nad tulid valitsuse ette, kaks tsiviliseerunud ameerika neegrit, viisakad ja valitud keelega. Nad rääkisid laitmatut inglise keelt ja olid igapidi täielised gentlemenid.

„Meie ei mõista teie käsu motiivi,“ ütles üks neist. „See lõhnab kangesti isikliku vabaduse ümberlõikamise järele.“

„Küll mõistate mind paremini, kui ütlen, et ei või teile lubada jutlustada minu ringkonnas mässu.“

„Mässu, härra Sanders?“ vastas neeger solvatud toonil. „See on raske süüdistus.“

Sanders võttis mingi paberi lauasahtlist; jutt oli ta ametitoas: „Täna sel päeval ütlesite järgmist ning seda ja teist.“

Teiste sõnadega, ta süüdistas neid ses, et olid astunud üle oma usutunnistuse üheväärsuse piirist ja andunud poliitilisse ässitusse piirimaal.

„Vale!“ hüüdis vanem neist kõhklemata.

„Tõde või vale, teie ei lähe enam lsisisse.“

„Kas tahate, et paganad jääksid pimedusse?“ küsis teine etteheitvalt. „Kas on valgus, mis levitame, liig hele, mu härra?“

„Ei, kuid natuke liig soe.“

Nii sai Sanders hakkama etiooplaste eemaldamisega nende tõsiselt tööväljalt, mis tekitas järelepärimise parlamendis.

Siis võttis akasavade pealik, vana sõber, Petri kasvatamise endale. Akasava oli Petri maa piiril ja pealik tuli, et anda näpunäiteid sõjaasjus.

Ta tuli trummipõrinaga ja tõi kingiks kalu, banaane ja soola.

„Sa oled suur kuningas,“ ütles ta unimütsitaolisele poisile, kes istus toredal toolil ja vahtis teist ammuli sui. „Kui sa astud, väriseb maailm su jalgade all. Vägev jõgi, mis voolab alla suurvee poole, jaguneb kaheks su sõnal, puud metsas värisevad ja mestloomad hiilivad urgastesse, kui sinu kõrgus läheb rändama.“

„Oh, koh, koh,“ kihistas noor pealik, tundes meeldivat kõdi.

„Valged kardavad sind,“ jätkas Akasava pealik, „nad värisevad ja peidavad end kuuldes su sõjakisa.“

Sato Koto, kes seisis pealiku kõrval, oli praktiline mees.

„Mis otsid sa, pealik?“ küsis ta, katkestades teise meelitused.

Siis jutustas talle pealik ühest maast, mille elanikud argpüksid, kuid mis rikas varandusist, kitsist ja naisist.

„Miks ei too kõike seda endale ise?“ küsis regent.

„Sest et olen ori,“ vastas pealik. „Tolle Sandersi ori, kes peksaks mind. Kuid sina, isand, sina kuulud suurte hulka. Kuna oled kuninga minister, ei julgeks Sandi lüüa sind su suuruse pärast.“

Sellele järgnes palaver, mis vältas kaks päeva.

„Pean Petriga midagi tegema,“ kirjutas Sanders meeleteitel kubernerile. „Too väike kaabakas on sõjateel õnnetute ohhoride vastu. Rõõmustaks mind, kui saadaksite sada sõdurit, ühe kiirtule-kahuri ja kimbu bambuskeppe. Kardan, et pean võtma Petri kasvatamise oma kätte.“

* * *

*

„Isand, kas ei rääkinud ma tõtt?“ ütles Akasava pealik hõisates. „Sandi pole midagi teinud! Vaata, me rüüstasime ohhoride pealinna ja röövitsime nende varandused, kuid valge vaikib su suuruse ees. Oodakem, kuni paistab jällegi kuu, ning ma näitan sulle teist suurt linna.“

„Sa oled suur mees,“ mökitas noor pealik, „ja kord pead sa ehitama oma maja mu kuningamaja varju.“

„Tol päeval,“ vastas Akasava pealik alandlikult, „suren ma rõõmust.“

Kui kuu oli kasvanud ja kahanenud ning ilmunud uuesti kui hõbedane sõõr idataevas, kogunesid isisi sõjamehed; nad olid varustatud piikide ja kõlisevate mõõkadega, kehad värvitud, savi juukses.

Nad tantsisid oma suurt tantsu hiiglatule juures. Kõik naised seisisid ringi ja plaksutasid rütmis käsi.

Keset seda toimingut ilmus kanuuga käskjalg, heitis enda kummuli pealiku ette ja ütles:

„Isand, Sandi on ühe päevakäigu kaugel siit. Tal on kaasas viiskümmend sõdurit ja vaskpüss, mis räägib: hah, hah, hah, hah, hah!“

Kuninglikus ringis saabus vaikus, mille katkestas Akasava pealik.

„Arvan, et katsun saada koju. On nihuke haigusetunne; peale selle on praegu aegki, kus mu kitsed poegivad.“

„Ära ometi kardal!“ ütles Sato Koto tooresti. „Kuninga vari viibib sinul ja see on nii vägev, et maa väriseb ta sammude all ja suure jõe veed

jagunevad, kuuldes ta astumist, ning valgegi kardab teda.“

„Siiski,“ lausus Akasava pealik natuke ärritatult. „Pean minema, sest mu noorem poeg on külmtõbes ja hüüab mind kogu aeg.“

„Jääd siia!“ Regendi toon ei lubanud mõista teda valesti. Sanders ei tulnud teisel päeval ega sellele järgneval. Ta liikus aeglaselt, sest rändas läbi maakoha, kus mõnigi asi nõudis selgitust. Saabumisel saatis ta ette käskjala, kes teatas ta tulekust. See leidis küla rahulises töös: naised jahvatasid vilja, mehed suitsetasid, kuna lapsed mängisid ja püherdasid tänaval.

Sanders peatus küla ääres künkal, kust võis vaadata üle peatänavale, ning saatis regendi järele.

„Miks pean saatma su järele?“ küsis ta. „Miks jääb pealik linna, kui ma tulen? See on häbi!“

„Isand,“ arvas Sato Koto, „ei sünni, et selline suur kuningas end nõnda alandaks.“

Sandersil polnud naeru ega olnud ka pahane. Tal oli tegemist jonnaka rahvaga, ning ta oma peenem tunne oli kõrvaline asi, kui küsimusel oli maa rahu.

„Mulle näib, et kuningal olnud pahad nõunikud,“ rääkis ta valjusti endamisi, ning Sato Koto pöörles kohmetusest.

„Nüüd mine pealiku juure ja ütle, et ta tuleks, et olen ta sõber.“

Regent läks ja tuli tagasi, kuid pealikuta.

„Isand, ta ei taha tulla,“ ütles ta süngelt.

„Siis lähen mina tema juure.“

„Milleks?“ küsis Sato Koto.

„Küll näed.“

Kuningas Peter istus oma onni ees ja teretas ringkonnaülemat mahalöödud silmil.

Sandersi mehed asusid poolringis ümber onni ja hoidsid rahva tagasi.

„Pealik,“ ütles Sanders. Ta kandis tuntud välimusega pillirookeppi ning rääkides vehkis ta selga õhus nii et vuhises. „Tõuse püsti!“

Vastumeelselt tõusis pealik. Sanders tabas ta kraest.

Viuh!

Kepp hammustas teda õige kibedasti, ning karjatusega hüppas poiss üles.

Viuh, viuh, viuh!

Uludes ja hüpeldes, metsikult käsi kaitseks sinna-tänna sirutades palus Peter kogeledes armu.

„Isand!“ Vihast virila näoga ulatas Sato Koto käe piigi järele.

„Laske ta maha, kui segab end vahele!“ hüüdis Sanders, ilma et oleks vabastanud pealikut.

Regent nägi laskevalmis püsse ja astus kähku tagasi.

„Noh,“ ütles Sanders, kuna heitis kepi kõrvale, „kas mängime ühe väikese tüki?“

„Vau, vau, oh-kool!“ kogeles tema majesteet nutuselt.

„Lähen tagasi võssa,“ ütles Sanders. „Vähe aja järel tuleb su juure käskjalg ja teatab, et ringkonnaülem on teel sinu juure. Kas mõistad?“

„Hi-hi,“ kogeles pealik.

„Siis lähed oma nõunike ja vanematega külast

välja talle vastu ootama ta saabumist, nagu on kombeks. Ons see sulle selge?"

„Ja-aa, isand,“ vingus pois.

„Hea!“ Sanders taganes oma meestega.

Poole tunni järel ilmus piduliku välimusega käskjalg pealiku juure ja kogu õukond läks välja künka juure tervitama valget.

See oli kuninga Petri kasvatamise algus, sest nii õpetati ta sõnakuuleliseks.

Sanders asus laagrisse ja pidas kohut.

„Sato Koto,“ ütles ta sellele teisel päeval, „kas tunned Ikani küla?“

„Jaa, isand, ta asub paari päeva tee kaugusel võsas.“

Sanders noogutas. „Sa viid oma naised, lapsed, teenijad ja muu varanduse Ikanisse ja jääd sinna kuni annan sulle loa tulla siia tagasi. Palaver on lõpetatud.“

Järgmisel päeval saabus Akasava pealik, ise väga rahutu.

„Isand, kui keegi ütleb, et mina olen tekitanud rahutusi, siis ta valetab.“

„Siis olen mina valetaja!“ vastas Sanders. „Sest mina ütlen, et oled võllaröög, kes täis kurja.“

„Kui peab olema,“ ütles pealik, „et käsed minna mul tagasi mu külla, nagu käskisid Sato Kotot, siis lähen, kuna too, kes mu isa, pole rahul minuga.“

„Seda käsen,“ vastas Sanders. „Peale selle kakskümmend hoopu su hinge kasuks. Ja siis mõtle sellelegi, et all suure jõe ääres, Tembeli juures, on koht, kus inimesed töötavad ahelais,

sest olid trüüdusetud valitsuse vastu ja tõstsid mässu.“

Nii saabus karistus Akasava pealikule.

Seal olid veel teised asjad, mis tulid õiendada, kuid neil oli vaid kõrvaline tähtsus, ja kui need kõik olid lahendatud Sandersi, kuigi mitte ta alamate meele järele, pööris ringkonnapealik jällegi oma tähelepanu Petri kasvatusesele.

„Peter,“ ütles ta, „homme päevatõusul rändan tagasi oma asulasse ja jätan su nõuandjateta.“

„Isand, kuidas saan läbi nõuandjateta, kuna olen vaid poisike?“ küsis pealik masendatult.

„Kui sa iseendale ütled, kui keegi karjub õiguse järele: „Kui oleksin see mees, millisena sooviksin siis näha kuninga õiglust?“

Poiss näis olevat õnnetu.

„Olen väga noor,“ jätkas ta, „ja ümberkaudu küladest tuleb palju inimesi otsima abi oma vaenlaste vastu.“

„Noh, hea küll,“ ütles Sanders, „täna tahan istuda pealiku paremal käel ja õppida ta tarkusest.“

Kohmetusest seisis poiss ühel jalal ja piilus Sandersile.

Küla taga on väike mäeküngas. Ta juure viib sõtkutud teerada ning ülal on õlgkatuse all seineteta onn. Künkalt on näha suur jõgi ta liivarahkudega, kus magavad krokodillid avatud lõugadega. On näha, kuidas maa tõuseb Akasava suunas, kuidas väätkasvude ja haljaga kaetud künkad ronivad üksteisest kõrgemale. Selles onnis pealik peab kohut. Sato Koto oli harjunud seisma pealiku kõrval ja sahkerdama õigusega.

Täna valmistus Sato Koto teele ja Sanders istus pealiku kõrval.

Kohtuskäijaid oli tõesti palju.

Seal oli mees, kes ostnud naise; oli annud teise eest mitte vähem kui tuhat vaskkangi ja kaks kotti soola. Ta oli elanud naisega kaks kuud, kui see läinud ära.

„Kuna tal oli armuke,“ lausus mees filosoofi rahuga. „Seepärast, vägev õigusepäike, pean saama tagasi oma vaskkangid ja soola.“

„Mis arvad?“ küsis Sanders.

Pealik puheles kohmetunult.

„Mis ütleb isa?“ küsis ta siis kõheldes, mispeale Sanders noogutas.

„See on mõistlik küsimus,“ ütles see heakskiitvalt ja kutsus isa, jutuka, ägeda vanamehe.

„Noh, kuningas,“ rääkis see nobedasti, „mina müüsin naise, kes oli mu tütar. Kuidas võisin teada tema kavatsusi? Kindlasti täitsin ma lepingu, kui naine läks mehele. Kuidas saab isa vaadata järele, kui sellega hakkama ei saa meeski?“

Sanders vaatas poisile. See tõmbas sügavasti hinge.

„Ometi on nii,“ algas ta, „et M'bleni, too naine, sinu tütar, elas palju aastaid sinuga ühes onnis ja kui sa siis ei tunne ta iseloomu, siis oled kas suur narr või kaval sepitseja. Seepärast otsustan, et müüsid naise, kuigi tundsid ta vigu. Kuid meeski peab võtma midagi enda peale. Sa võtad tütre ja annad viissada vaskkangi ja ühe koti soola. Ning peaks su tütar jällegi abielluma, siis pead poole ta kaasavarast andma sellele mehele.“

Üsna, üsna aeglaselt andis ta otsuse, kartlikult kõheldes, ja vahetpidamata hüples ta pilk valgele: kas kiidab see heaks ta otsuse.

„See oli hästi,“ ütles Sanders ja kutsus ette teise kaebaja.

„Isand ja kuningas,“ algas see, „keegi on pannud minu ja mu perekonna kurja nõiduse alla, nii et oleme kõik haiglased.“

Siin oli väikesel pealikul hammustada pähkel ja kuna Sanders ei rutanud talle appi, harutas ta sõlme endamisi vaikides.

„Mil viisil on ta su nõidunud?“ küsis pealik viimaks.

„Surma needusega,“ vastas kaebaja sumbutatud häält.

„Siis pead nõiduma tema samuti,“ ütles pealik, „ja asi oleneb sellest, kumma nõidus on vägevam.“

Sanders peitis muige käe taha ja pealik, kes nägi seda, naeratas samuti.

Sellast tegi Peter ruttu edusamme ja vahetevahel tungisid valitsuseni jutud noorest pealikust, kes olevat päris Salomon kohtumõistmises.

Ta oli nii tark, nii heategev ja rahuarmastaja, et Akasava pealik, kes oli kohustatud aegajalt maksma maksusid, kasutas kurjasti pehmet valitsust ja ei saatnud ei maisi, ei kala ega vilja.

Ta tegi seda selle järel, kui oli käinud Ikanis ja seal leppinud kokku ühiseks äritegemiseks pealiku onu Sato Kotoga.

Kuna viljasaak oli hea, jättis pealik Peter seekord asja nagu ta oli. Aga ka teine maksu

tähtpäev tuli, kuid ei Akasava ega Ikan ei saanud ka siis. Isisi rahvas pahandas sellise häbematus üle ja nurises ning väike pealik istus üksi oma onnis ja katsus leida abinõu, mis oleks õiglane ja mõjuv.

* * *

„Kahetsen tõesti, et pean teid tülitama,“ kirjutas Sanders kubernerile, „kuid pean paluma teilt haussasõdureid karistuskäiguks Isisisse. Seal oli olnud sekeldus tasumata võla pärast ja Peter käinud Ikanis js vallandanud onu. Oma vaba aja täitnud ta seega, et annud akasava rahvale nii kibedasti peksta, nagu need veel kunagi polnud saanud. Kiidan heaks kõik, mis Peter teinud, sest tunnen, et teda kihutab vaid õiglustunne, teha õigesti õigel ajal — ja oligi aeg lõpetada Sato Kotoga. Siiski tahan avaldada Petrile laitust, vähemasti silmakirjaks. Akasava pealik on võsas redus.“

Lühikese, kuid vakra sõjakäigu järel tuli Peter tagasi oma pealinna. Ta tuli kahest maakonnast, kellele ta külastus tõi kasu, kuigi see tundus neile kibe.

Noor pealik kogus oma vanemad, imearstid ja teised suured palaverile.

„Valgete seaduse järele,“ ütles ta, „olen tegutsenud Sandersi vastu ülekohtuselt, sest ta käskis mind mitte pidada sõda, ja vaata, ma hävitasin oma onu, kes oli koer, ja ma kihutasin akasavad võssa. Kuid Sandi ütles mulle ka, et pean tegema, mis õiglane, ning seda olen teinud oma arusa-

mise järele, sest hävitasin mehe, kes teinud häbi meie suguharule. Nüüd näib mulle, et jääb teha vaid üks asi: minna Sandi juure ütleva tõtt ja paluma ta otsust.“

„Isand ja kuningas,“ tähendas ta vanem nõunik, „mis siis, kui Sandi paneb su ahelaisse?“

„See — on tulevikus,“ vastas pealik ja andis käsu ettevalmistamiseks rännakule.

Poolal teel valitsusse kohtasid mõlemad. Pealik Peter, kes liikus ranna suunas, ja Sanders, kes oli teel tema juure.

Ja siin leidis aset too suur sündmus.

Päevaloodeni ei lausunud sõnagi Petri poolt tehtud eksisammudest, aga kui tõusis üles sinine suits haussasõdurite laagrituledest, võttis Sanders pealiku käekõrvale ja sammus temaga rada mööda, mis viis metsa.

Peter jutustas oma lugu ja Sanders kuulas.

„Ja mis sai Akasava pealikust?“

„Isand, ta põgenes võssa ja saatis mulle oma needed; ühes temaga läks mõnigi kurjategija.“

Jälle noogutas Sanders tõsiselt.

Nad rääkisid veel paljudest asjust, kuni päike heitis pikke varje; ja siis läksid nad oma jälgi mööda tagasi.

Nad olid veel umbes pool miili laagrist, nii et juba kuuldus naervate meeste kisa ja tundus põlevate tulede nõrk lehk, kui puu tagant astus välja Akasava pealik ja seisis nende ees keset kitsast teed. Teda saatis umbes kaheksa hästirelvastunud meest.

„Isand ja kuningas,“ ütles Akasava pealik, „ootasin sind.“

Pealik ei teinud mingit liigutust ega vastanud, Sanders aga kobas revolvri järele.

Ta käsi pigistas revolvripidet, kui midagi tabas teda ja ta langes maha nagu puutomp.

„Nüüd teeme lõpu Isisi pealikule ja valgelegi,“ ütles Akasava pealik, kuid Sandersit see jutt enam ei huvitanud, sest ta pealuusse oli asunud pere metsikuid mesilasi ja segane valu; ta tundis end viletsa surmani.

„Kas tapate mu — see pole tähtis,“ kuuldus pealiku Petri häälel, „sest seal on palju mehi, kes võivad asendada mind. Kui aga tapate Sandi, siis tapate rahva isa, ja keegi ei või teda asendada.“

„Ta on sind piitsutanud, väike kuningas,“ irvitas teine.

„Ma heidaksin ta jõkke,“ lausus võõras häälel pika vaikimise järel. „Nõnda ei leita temast mingit jälge ja keegi ei pane ta surma meie arvesse.“

„Ja mis kuningaga?“ küsis teine.

Siis kuuldus okste murdmist ja inimeste hääli.

„Nad otsivad,“ sosistas keegi. „Kuningas, kui räägid, tapan su kohe.“

„Torka agal!“ vastas noor pealik rahulisel häälel. Siis karjus: „Hei, M'sabo, Beteli Sandi on siin!“ See oli kõik, mis kuulis Sandi.

* * *

Kaks päeva hiljem istus Sandi püsti voodis ja nõudis seletust. Kui ärkas, oli ta juures noor

arst, kes nagu saatuse näpunäitel oli tulnud valitsusest.

„Pealik. . .?“ ta kõhkles.

„Pealikule tehti ots, kui ta päästis teie elu. Arvan, et teate seda?“

„Jah,“ vastas Sanders kalgilt.

„Tubli põngerjas,“ arvas doktor.

„Tõesti,“ kinnitas Sanders. Siis: „On Aka-sava pealik tabatud?“

„Jah. Ta oli nii kibedasti lõpetamas teiega, et unustas isegi põgeneda. Väike pealik heitis end teie peale ja varjas teid oma ihuga.“

„Küllalt!“

Sandersi hääl oli kare ja viis rāpakas ta parimail minuteil, kuid nüüd oli ta karmus päris julm.

„Katsuge, et saate onnist, doktor! Tahan magada.“

Ta kuulis arsti minevat ja ukse puuriivi langetavat, siis pöördus seinale ja nuttis.

II.

KIVIHOIDJA.

Ohhori juures Aafrika ürgmetsas Ikelijõel elab rahvas, keda pärismaalaste keeles kutsutakse „kivihoidjaks“.

Seal käib ringi muinasjutt, et calacala — see on ammu aja eest — oli olnud haruldane kivi, millel olnud „saadana märk“, nagu väljendas end pärismaalane-jutustaja. Kivi austati väga laialdaselt, osalt ta nõiavõimu, osalt kahe vaimu pärast, kes valvasid teda.

See oli eriti väärtuslik võlu heasüdamlikule rahvale, kes elas suures metsas. Kuid akasava-rahvas, kes ka võis kasutada sellist võlu, langes ohhoridele ühel palaval hommikul ja võttis kaasa tolle imekivi teiste liikuvate asjadega.

Arvatavasti läksid kaasa vaimudki.

Oli raske ülesanne saada kätte kivi, sest ta oli kinnitatud suure hallisse kaljusse, ja mõnigi piigiots murdus enne, kui saadi kivi välja.

Kuid viimaks õnnestus see siiski, ja palju aastaid suurustas akasava-rahvas, et pühast kivist tulevat neile paljugi head.

Seal kadus korraga kivi ja temaga ühes kõik ta seniste omanike õnn, sest kivi kadumine langes ühte briti valitsuse saabumisega, ning see oli akasava-rahvale väga paha asi.

Noil ammu möödunud päevil — ses oli 1895. paiku — saabus naeruväärne mees, riietunud üleni valgesse, ja kuue sõduri saatel. Ta tõi rahu ning sõpruse tervitusi ja lobises uuest kuningast ja uuest seadusest. Akasava rahvas kuulas esiotsa üllatunult. Aga kui olid vähe toibunud üllatusest, lõikasid maha tema kui ka saatkonna pead. See näis olevat neile ainus õige viis tolles olukorras.

Siis ärkas akasava-rahvas ühel hommikul ja nägi oma linna kubisevat valgeist mehist, kes olid aurikuil ruttu tulnud jõge mööda üles. Neid oli nii palju, et ei maksnud alata tüli, ja rahvas istus rahuliselt, natuke ehmunud ja uudishimuline, kuna kaks musta sõdurit sidusid Akasava pealiku enne, kui riputasid ta üles kaelapidi, kuni ta suri.

Kuid sellega polnud veel lõpnud akasava-rahva

õnnetus. Maniokk oli ebaõnnestunud ja mürgine (sinehappest) suur taud käis üle nende kitsekarjade ja viljasaagi rikkus vihane m'shimba m'shamba.*)

Mustal oli ikka abinõu selliste saatuselöökide vastu: puudub sul midagi mis vajad, siis mine ja too.

Seepärast kordas akasava-rahvas lugematuid röövkäike ohhoride juure, võttis neilt hulk maisi ning jättis sinna palju tapetuid ja selliseid, kes oigasid surma kui päästja järele.

Ajajooksul tulid valged oma aurikutega, väikeste kiirtule-kahurite ja tuntud kõie ja plokiga, mille kinnitasid mõne puu külge ja mida kasutasid tuntud viisil.

„Näib,“ arvas uus pealik — toosama, kes pärast poodi Isisi pealiku tapmise eest: „näib, et valgete seadus on tehtud seks, et lasta nõrkadel hõisata tugevate kulul. See näib olevat rumal, kuid huntidega peab uluma.“

Ta esimeseks sammuks valitsemise teostamises oli käsk raiuda maha puu, mida oli kasutatud völlaks.

Siis mõtiskles pealik nende õnnetuste põhjustest, mis oli tabanud akasavalasi. Põhjus oli leida väga kerge. Suur imekivi oli varastatud ja sellest tõusis küsimus varga kohta. Paha kuulsusega ohhorid olid kahtluse all.

„Kui langeme neile,“ targutas Akasava pealik, „ning vähem neid tapame kui piiname tulega ja nad avaldavad, kuhu on peidetud jumalatekivi, siis suured vaimud vahest annavad meile andeks.“

„Kui olin noor,“ ütles keegi vana nõunik, „oli

*) Äkiline tuulispill (tornaado).

meil viisiks panna varga kätele hõõguvaid süsi ja siduda käed, kuni tunnistas üles.“

„Peen abinõu,“ noogutas teine vanamees heakskiitvalt. „Sellegagi on mõnigi sunnitud rääkima, et seoti ränd-sipelga teele.“

„Siiski ei pea ma soovitavaks minna ohhoride vastu, ning mitmel põhjusel,“ rääkis pealik. „Pea põhjus on see: on kivi tõesti ohhoride käes, siis ei saa meie neist ka jagu vaimude tõttu, kuigi ma ei mäleta, et vaimud oleksid olnud väga vägevad, kui kivi oli meie käes,“ lisas ta mitte lootusetult.

Väike röövkäik, mis järgnes sellele, ning kivi otsimine on lühidalt kirjeldatud ametlikus aruandes. Otsimine oli asjatu ja akasavadel tuli leppida vähese saagiga, mis puutus kätte.

Ma juba jutustasin, kuidas lõpetas härra Kenamees ning esile ilmus Sanders. See oli calacala — väga ammu, nagu ütleb pärismaalane, ning sellele järgnes palju asju, mis täiesti kustutasid kivi elanike mälestusest. Akasava ülem lõpetas elu mitmesuguste kuritööde eest timuka käe läbi ja rahu tuli maale, mis palistab Togot.

* * *

Kaks korda elus oli Sanders üllatunud. Kord Ikeli kaldal, mida pärismaalased nimetavad „Väikeseks jõeks“, kuid see pole mingi väike, vaid lai, käre ja kurikaval jõgi pööriste, kärestike ja vahutavate koskedega.

Sanders istus tekitoolil päikesepurje varjus tillukese auriku lael ja vahtis möödakohisevat jõge

rahulises meeleolus, sest maal valitses rahu, lõikus oli hea ja polnud juhtunud mingisugust kuritegu, millest oleks teadnud.

Bofabis valitses unehaigus, Akasavas beriberi ja Isis oli keegi leidnud uue jumala, keda paluti ööd ja päevad. Sandersil polnud mingit tegu uute jumalatega, sest igasugused jumalad olid hea lisa asja juure.

Milini, isiside uus pealik, saatis talle teate: „Isand,“ rääkis ta saatjalg, „uus jumal elab kastis, mida kantakse võlupreestrite õlgadel. Kast on nii lai ja nii pikk, ja temas on neli auku, kust pistetakse läbi kandepuud, ning jumal sees on vägev jumal ja väga uhke.“

„Ko, ko,“ ütles Sanders viisaka huvitundega. „Ütle oma isandale ja kuningale, et niikaua kui too jumal täidab seadusi, võib ta viibida Isisi-maal ja ei tarvitse tasuda onnimaksu. Peaks ta aga ütleva teie noormeestele, et tarvis pidada sõda, siis tulen teie juure ühe tugevama jumalaga, kes sööb ära teie oma. Palaver on lõpetatud.“

Sanders oli toetanud jalad reelingule ja mõtles haigutades uuest jumalast.

Millal oligi tulnud viimane jumal? Seal oli üks N'Gombimaal, juba aastate eest, õige vilets jumal, kes elas onnis, millele keegi ei julgenud ligineda. Oli seal teine jumal, kes tuli müristamisega ja nõudis ohvreid — inimohvreid! See oli eriliselt paha jumal ja läks maksma briti valitsusele 600.000 naelsterlingit, sest maal tuli mäss ja võsasõda. Kuid üldse ja enamasti olid need head võlud, kes ei teinud kellelegi kurja, sest

uutel jumalail on viisiks ilmuda lõikuse järel ja enne vihmaaja algut.

Need mõtted liikusid Sandersi peas, kui lebas väikese „Zaire“ eestkil triibulise päikesepurje varjus.

Järgmisel hommikul pööris ta auriku nina vastu vett, sest oli uudishimu vaadata, kuidas läheb kartlikul ohhori-rahval, kes oli nii lähedal akasavadele, et vaevalt võis elada mugavalt; ka muidu vajasis nad abi. Tilluke aurik jõudis edasi vaid aeglaselt, sest jõevool oli käre.

Kahe päeva järel tuli Sanders Lukatisse, kus noor Carter oli asundise juhiks.

Ta ilmus kaldale pižamas. Suur troobimüts oli lükatud kuklasse ja ta tervitas oma ülemust natukene tormiliselt.

„Noh?“ küsis Sanders. Carter jutustas kõik uudised. Ebibi ümbruskonnas oli rahutusi. Otabo ja Bofabi olid surnud katku. Kaks leopardi tülitasis lähedaid külalised ja...

„Kas olete kuulnud isiside jumalast?“ küsis ta korruga ja Sanders vastas, et olevat küll.

„Teie vana sõber. Minu mehed seletasid, vanas jumalakastis olevat ohhoride kivi.“

„Ohoh!“ hüüdis Sanders ärganud huviga.

Ta einetas oma alluvaga, vaatas üle ta kolmekümne-mehelise garnisoni, külastas Carteri talundit, imetles ta magusaid kartuleid ja kiitis tomateid.

Siis läks jälle laevale ja kirjutas lühikese teate kõige peenemas kirjas kõige õhemale paberikesele.

„lgaks juhiks,“ ütles Sanders. Siis käskis

teenrile: „Too nr. 14!“, ja Abiboo tuli tagasi, käes tui.

„Noh, linnuke,“ ütles Sanders, kuna hoolega mässis kirja väikese saatjala jala ümber ning siis kinnitas kummiribaga, „sul on lennata homme hommikuni kakssada miili. Hoi end kullide eest.“

Siis võttis tui kätte, astus reelingule ja viskas ta õhku.

Ta kaheteistpealine meeskond istus keedupaja ümber.

„Hoka,“ hüüdis ta, ning ta poolalasti masinist ruttas kallakust alla.

„Aur alla!“ käskis Sanders. „Muretsege puud laevale. Tahan Isisisse.“

Polnud vähematki kahtlust, et uus jumal oli väga vägev.

Kolme tunni tee linnast kohtas „Zaire“ pikka kanuud, neli meest sõudsid ja laulsid kaebelaule. Sanders mäletas, et oli sõitnud mööda külast, kus naised, kelle kehad kaetud haljaste lehtedega, olid kaevanud kaldal.

Ta käskis peatuda, kuni paat jõudis risti ette, ja nägi siis paadi põhjas lebavat laipa.

„Kuhu sõidate laibaga?“ küsis ta.

„Isisisse, isand,“ oli vastus.

„Jõe keskkohat ja väikesed saared on surnute puhkekohad,“ ütles Sanders karmilt. „On rumalus viia laipu elavate juure.“

„Isand,“ ütles teiste kõnemees, „Isis elab jumal, kes teeb elavaks. See“ — ta viipas laibale — „on mu vend ning ta suri äkki. Leopard tappis ta ja ta suri nii ruttu, et ei saanud meile

ütelda, kuhu peitnud oma soola ja vaskkangid. Seepärast viime ta Isisisse, et uus jumal annaks talle just niipalju elu kui tarvis päranduse jätmiseks oma sugulastele.“

„Keset jõgel!“ kordas Sanders ja viipas üksikule saarele, mis oli küll kohane matusekoht. „Mis on su nimi?“

„Isand, mu nimi on N'Kema,“ vastas teine pahurasti.

„Siis lase käia, N'Kema!“ käskis Sanders, las kis laeval aeglaselt liikuda ja vaatas, kuidas kannu tõmp nina pöördus saarele ja laip tõsteti maha.

Siis pani masina käima kõige jõuga ja tüüris sõiduvette.

Sanders oli nüüd tõesti rahutu.

Kivi oli midagi erilist võlude hulgas ja sellega tuli toimida ettevaatlikult. Et kivi oli tõesti seal, seda ta teadis. Ka „vaimudest vaskrüüs“ oli ta kuulnud. Sanders arvestas pärismaalastega tõsiselt, ja see on, mööda minnes öeldud, osava valit suse saladus. Talle olid vaimud tõsiasi ja võlud vägevad võimalused. Mees, kes oleks tunnud vähem maad ja inimesi, oleks naernud selle üle; kuid Sanders ei tunnud lõbu, sest tal lasus suur vastutus.

Ta saabus pealelõunal Isislinna ja märkas juba kaugelt, et seal sündis midagi ebaharilikku.

Naiste- ja lastehulk, keda ringkonnaülema saabumine harilikult tõmbas juure, ei kogunenud, kui ta keskjõelt pööris kaldale.

Ainult pealik ja salgake vanu inimesi lootasid teda. Pealik näis olevat ärritatud ja kitsikuses.

„Isand,“ ruttas ta pajatama, „ma pole enam pealik selles linnas uue jumala tõttu. Rahvas koguneb teispool mäge ja seal nad istuvad ööd ja päevad ning vahivad jumalat kastis.“

Mõttessevajunult pures Sanders huult ja ei lausunud midagi.

„Viimasel ööl,“ jätkas pealik, „ilmusid kivihooidjad ja liikusid läbi linna.“

Ta värises ja tilkadena seisis hīgi ta otsaesisel, sest vaimud on hirmsad asjad.

„Kogu see loba kivihooidjaist on ju rumalus,“ ütles Sanders rahuliselt. „Teie naised ja kartlikud poisikesed on näinud neid.“

„Isand, ma ise nägin,“ vastas pealik lihtsalt, ja see tabas Sandersit, sest pealik oli karsk mees.

„Kuradit sa nägid!“ sõnas Sanders inglise keeles ning siis: „Mislaadi vaimud olid siis need?“

„Isand,“ seletas pealik, „neil oli valge nagu nagu teie kõrguselgi. Nad kandsid vaske pea peal ja vaske rinnal. Nende õlad olid paljad, kuid puusade ümber oli jällegi vask.“

„Uskuda üldse mõnda vaimu on juba rohkem kui võib mõnest uskuda,“ ütles Sanders ärritatult, „kuid vaskvaimu ei tahaks uskuda mingi hinna eest.“ Jällegi rääkis Sanders inglise keelt, nagu oli harjunud, kui rääkis endamisi. Pealik vaikis, kuna ei mõistnud teise juttu.

„Mis veel?“ küsis Sanders.

„Neil olid mõõgad,“ jätkas pealik. „Sellised, nagu on R'Gombise elevandikütel, laiad ja lühikesed. Ja käel kandsid nad kilpi.“

Sanders oli küps.

„Ja nad hüüdsid: Sõda, sõda!“ jätkas pealik, „ja see on kõige hullem, sest mu noormehed tantsivad tollest ajast surmatantsu, vööpavad oma keha sõjavärvega ja laiutavad.“

„Mine oma onni,“ käskis Sanders, „ja ma tulen kohe su juure.“

Sanders mõtles ja mõtles, ning tossutas ühe sigari teise järel. Siis saatis teenri Abiboo järele.

„Abiboo,“ ütles Sanders, „enda arvamise järele olen ikka olnud sulle hea isand.“

„See on nõnda, isand!“

„Nüüd teen sulle korralduse, segada end mu meeste hulka ja selgitada, milliseid jumalaid nad usuvad. Kui küsin neilt ise, siis nad viisakusest valetavad, käändes ette see või teine jumal, et aga mulle meeldida.“

Abiboo valis söögiaja päevaloode järel, kui puud seisid liikumatult. Ta tuli tagasi, kui Sanders istus teise tassi kohvi juures oma tillukeses tekkmajas.

„Isand,“ teatas ta, kolmel pole üldse jumalat, teisel kolmel on erilised perekonna-võlud, kaks on enam-vähem kristlased, ning neli haussat on minu usku.

„Ja sina?“

Abiboo naeratas Sandersi tehtud naiivsuse üle. „Isand,“ ütles ta, „ma olen prohveti pooldaja ja usun vaid ainust jumalat, armulist ja halastajat.“

„Hea,“ ütles Sanders, „las mehed koormavad nüüd küttepuud; kuutõusuks tehku Hoka aur alla, ning siis olgu kõik valmis ärasõiduks.“

Kui ta kell näitas kümme, laskis ta astuda

ette oma viiel haussasõduril ning käskis igal võtta lühikese karabiini ja padruneid. Siis läks väike salk maale.

Sanders leidis pealiku kannatlikult ootamas oma onnis.

„Sa jääd siia, Milini, ja sind ei pea koormama mingi süü, mis täna öösel ka ei sünniks.“

„Mis sünnib isand?“

„Kes teab!“ vastas Sanders filosoofiliselt.

Tänavad olid pigimusta pimeduse hõlmas, kuid Abiboo laternaga näitas teed. Ainult juhtumisi möödus väike rühm mõnest elumajakesest, kuid need olid tühjad. Ühest onnist hüüdis neid keegi naine: ta tund olevat ligidal ning ei leiduvat kedagi, kes aitaks teda raskel tunnil.

„Jumal aidaku sind, õde,“ ütles Sanders, kel ikka olnud aukartus sünni müsteeriumi vastu.

„Ma saadan sulle naise; mis on su nimi?“

„Nad ei tule,“ hädaldas hääl. „Täna öösel lähivad mehed sõtta ja naised ootavad suurt tantsu.“

„Täna öösel?“

„Täna öösel, isand. Nii määrasid vaskjumalad.“ Sanders laskis keelega laksu.

„Küll näeme,“ ütles ja sammus edasi.

Väike rong saabus linnapiirile. Nende ees tõusis vasekarva taeva poole väike mägi; nad tõusid selle otsa; sealt oli täielik ülevaade kõigest, mis sündis nende ees.

Ürgmetsa ääres ja mäejala vahel oli riba tasast maad. Pahemal küljel oli jõgi, paremal — soo ning jällegi ürgmets.

Keset lagendikku põles hiiglatuli. Selle ees

seisis, kandepuudega tõstetud kahele kõrgele alusele, neljanurgeline kast.

Ja rahvas — !

Määratu ring, liikumatult, vaikides; mehed, naised ja lapsed küürutades; imevad lapsed emade süles, ringi keskel kast ja tuli.

Tänavakest mööda, millel sammusid alasti mehed, võis saada kasti juure. Need mehed hoolitsesid tule eest ja Sanders nägi neid kandvat puid.

Ringi äärt mööda tegi ta endale teed tolle tänavakeseni. Siis vaatas tagasi oma meeste peale.

„Kirjutatud on,“ ütles ta kano-rahva omapärasel araabia keeles, „et peame viima ära tolle valejumala.“ Kes meist peaks langema selle juures, on Allahi, kõikteadja, käes.“

Seega sammus ta kartmatult mööda tänavakest. Ta oli vahetanud oma valge ülikonna tumeda vastu ja teda ei märganud enne, kui seisis haussadega kasti juures.

Palavus, mis hõõgus tulest, oli väga suur. Üsna juurest nägi Sanders, et kuumus oli tõmmanud praod kasti tooreste laudade vahele ning läbi prao nägi ta tulevalgel kiviplaati.

„Tõstke kast kohe üles,“ käskis ta, ning haussad tõstsid kandepuud õlgadele.

Seni oli hiiglahulk istunud vaikivas imetluses, aga kui sõdurid tõstsid kasti üles, kajas vihakisa viiesttuhandest kõrist ja mehed hüppasid püsti.

Sanders seisis tule ees tõstetud käega. Valitses vaikus. Uudishimu võitis viha.

„Isisi rahvas,“ hüüdis Sanders, „et ükski mees end ei liigutaks, kuni jumalakiivi neist möödunud.

Surm tuleb ruttu nende üle, kes astuvad jumalate teele.“

Ta hoidis brovningit kummaski käes, ning jumalus, millele mõtles sel hetkel, polnud kastis.

Rahvas kõhkles ja lainetas massina sinna-tänna.

Rutuliste sammudega olid kandjad viinud oma koorma läbi lahtise tee. Peaaegu oleksid nad saanud minema nägematult, kui juure komberdas vanaeit ja kahmas Sandersi käest.

„Isand, isand,“ kriiskas ta, „mis tahad teha meie jumalaga?“

„Viia ta vastavale kohale, kuna valitsus nime-tanud mu ta hoidjaks.“

„Anna meile mõni tähis,“ kraaksus naine ning rahvas ringi kordas: „Anna mõni tähis, isand.“

„See olgu tähiseks,“ hüüdis Sanders, tuletades meele sünnitajat naist. „Jumala abiga sünnitab Ifabi, Adako naine, poja.“

Ta kuulis, kuidas ta sõnad rändasid suminal üle rahvahulga ja nägi naisi ruttavat küla poole; siis käskis sammuda edasi.

Kuuldus nurin ja üks madal mehehäääl algas isegi sõjalaulu, kuid keegi ei laulnud kaasa. Üks, arvatavasti samane mees, lõi piitsuga vastu bambuskilpi, kuid keegi ei korranud ta sõjakat eeskuju. Sanders jõudis külateele. Ta ümber lainetas rahvahulk, nii et oli raske seirata kasti. Jõgi tuli nähtavale, kuu tõusis kui kuldne pall puude tagant ja palistas vee hõbedaste narmastega. Siis tõusis kisa:

„Ta valetab! Ta valetab! Ta valetab! Ifabil, Adako naisel, on tütar!“

Sanders pööris end ümber kähku nagu seiratud koer. Ta huuled tõmbusid vihaselt virilaks ja paljastasid ta valged hambad.

Nüüd hüüdis Sanders: „Kes julgeb tõsta piiki — sureb.“

Jällegi tuli kõhklemine ning Sanders käskis minna edasi.

Mustad kõhklesid vaid hetke, ja siis, niipea kui sõdurid võtsid jumalakasti kandepuud, hüppas mees vihakisaga ette.

Üks hääl hüüdis midagi. Nagu imeväel vaikis mürgel. Rahvahulk jooksis laiali, tormates üle üksteise meeletu kiirusega katses põgeneda.

Sanders, hoides ikka käes laskevalmis revolviiri, vaatas ammuli sui seda hullu põgenemist. Ta oli üksi oma meestega ja vaatas nüüd ringi:

Keset tänavat sammusid kaks meest. Nad kandisid ühetaoliselt helepunast särki, mis jättis paljaks põlved. Suured vaskkübarad katsid nende päid ja vaskplaadid rindu. Sanders vaatles neid, kui liginesid, ja ümises: „See pole palavik, see on hullumeelsus!“ Sest mis nägi, olid kaks Rooma tsenturiooni, kelle vöödel rippusid suured mõõgad.

Sanders seisis vait, ning nad möödusid temast; nii ligidalt, et võis näha nende kilbel koredas kirjas „AUGUSTUS CAE“.

„Palavik,“ lausus Sanders ja järgis jumalakastile laevale.

* * *

Kui aurik saabus Lukatisse, kahtles Sanders ikka veel, sest ta kehasoojus oli normaalne, ja ei

päikest ega palavikku võinud lugeda nähtuse põhjuseks.

Ta leidis ees abijõud, mis oli saatnud väike kirjatui; kuid abi oli nüüd saanud liigseks.

„See käib üle mu mõistuse,“ ütles ta Carterile, kui jutustas talle loo. „Kuid vaatame kivi; vahest toob ta selgitust. — Tsenturioonid! — Puh!“

Kivi osutus päevavalgel halliks graniidiks, milist Sanders ei mäletanud olevat näinud siin.

„Siin on need kuradi-märgid,“ kui pööris ümber kivi. „Vahest — — —!“

Ta vilistas.

Ja polnud imestada, et vilistas, sest kivil leidis hulk kirjamärke, ja kui Carter oli pühkinud tolmu, luges ta:

„MARIUS ET AUGUSTUS
CENT NERO
IMPERAT IN DEUS
. DULGE“

Samal ööl, kui Sanders oli vähe poleerinud oma roostetanud ladina keelt ning täitnud vahet kohad, tegi ta järgmise tõlke:

„Marius ja Augustus,
Nero tsenturioonid,
Tseesar ja keiser,
Puhake rahu jumalatega!“

„Meie oleme, kes tulid teispoolt metsikut maad, mille leiutas Hannibal, kartaagolane . . . :“

„Markus Septimus läks Egiptusse ja temaga Dezimus Superbus, kuid tseesari käsul ja jumalate soodustusel meie purjetasime üle sünge mere tol-

pool... Siin elasime, kuna meie laev hukkus, jumaldatult barbaarest, kellele õpetasime sõjakunsti.“

„Teie, kes tulete meie järel, viige tervitusi Kato Hippokritusele, kes elab väraval...“

Sanders raputas pead, kui oli lugenud lõpuni, ja tähendas, see olevat päris „hull!“

III.

BOSAMBO MONROOVIAST.

Palju aastaid etendas ohhoride suguharu vihast-naeruväärset osa Aafrika koloniseerimise tragöödias. Tulevikus me ei tarvitse enam naerda ohhoride üle.

See on Libeeria valitsuse teene, kuigi Libeeria valitsus praegu pole teadvuses sellest asjaolust.

Au ja kiitus Libeeria vabariigile, kuid Monroovia rahvas on sündinud valetajad ja vargad.

Kord muretseti sõjalaev selle „riigi“ au ülendamiseks. Kui mäletan õieti, oli see sõjalaev kellegi laevaomaniku annetis, kellele ta osutus väärtusetuks.

Valitsus nimetas kolm admiralit, neliteist kaptenit ja niipalju ohvitserit, kui laev üldse suutis kanda. Kõik kandsid kullast tolgendavaid, kuid pahasti istuvaid mundreid.

Valitsus oleks pannud laevale meeskonnagi, kuid seda takistas asjaolu, et laev ei suutnud kanda teisi inimesi peale ohvitseride.

See musta vabariigi tilluke sõjalaev läks kord merele; admiralid ja kaptenid vaheldusid kütmise ja tüüri juures.

Tagasisõidul ütles üks admiraal: „Nüüd on minu kord tüürida!“ — ja tüüris.

Laev sõitis kaljule ja vajus. Ohvitserid päästsid endid kergesti, sest iga monroovalane ujub kui kala; kuid merevesi rikkus nende mundrid.

Kui tehti juttu laeva tõstmisest, vastas valitsus väga üleolevalt, ta ei mõtlevatki teha seda.

„Me ju teame, kus lebab ta,“ arvas vabariigi president, kes parajasti istus oma kirjutuslaua äärel valitsuse lossis ja sõi sardiine sõrmega. „Kui peaksime kunagi vajama laeva, on lohutuseks teada olevat ta nii lähedal.“

Asi oleks olnud sellega lõpetatud, kui Briti admiraliteet poleks seletanud, uppunud laevakere olevat hädaohtlik laevasõidule ning käskinud märkida koht ujuva meremärgiga.

Libeeria valitsus venitas asja pikale, kuid surve järel — ma kahtlustan sõjalaeva „Kääbuse“ komandöri, kel oli terav keel — laskis kinnitada uppunud laeva külge meremärgi kellaga. Kell tegi kena müra, ja monroovalased leidsid, et olid saanud oma raha eest täielise tasu.

Kuid Monroovia ei koosne ainult vabastatud Ameerika orjest, kes asusid sinna 1821. Seal leidub inimesi, keda õiged monroovalased härraste viisi nimetavad pärismaalasiks. Tähtsam nende hulgas oli kru-rahvas, kes ei maksnud riigimakse, ei tunnustanud valitsust ja vahete-vahel laskis sellele ninanipsu.

Järgmisel päeval, kui kell oli asetatud kohale, ärkas Monroovia ja leidis, et lahel valitses sügav rahu. Kell vaikis ja kaks endist admiralit laenasid

paadi ja sõitsid asja vaatama. Lugu oli lihtne: kell oli varastatud.

„Noh,“ hüüdis Libeeria vabariigi president meeleheitel, tulgu kru-rahva peale kurat, kes kõige patu isa ja kurja juur.

Teine kell kinnitati asemele. Seegi kadus samal ööl.

Kolmas kell pandi kohale ja paaditais musti admirale pidasid vahti ta juures. Kogu öö istusid nad, ja kella pimm ja pomm oli muusika nende kõrvadele. Kuid pimedal tunnil enne päikesetõusu näis neile, nagu kuulduksid kellalöögid ikka tase-malt ja tasemalt.

„Vennad,“ ütles üks admiral, „veevool viib meid kellast eemale.“

Kuid asi oli nii, et kell ujus neist eemale, sest kru-rahvas, tüdinenud poolikuist abinõudest, oli tul-nud ja võtnud kaasa kogu merevärgi kella ja muu kaasakuuluvaga, ja tänase päevani ei tea keegi, kus kohal mädaneb Monroovia lahes endine sõja-laev.

Leidlik hing, kes oli plaanitsenud ja teostanud varguse, oli keegi Bosambo. Tal oli kolm naist, ja üks neist, kes põlvenes Kongost ning polnud ustav, teatas politseile. Bosambo vangistati ja viidi kohtu ette, kes varguse ja riigi-äraandmise eest mõistis ta kümneks aastaks sunnitööle.

Bosambo viidi tagasi vanglasse, kus must vangivaht võttis ta jutule.

„Mu sõber,“ ütles ta, „mul on metsas suur võlu ja kui sa ei lase mind kohe joosta, sured sina ja su naine hirmsas piinas.“

„Su võlust ei tea ma midagi,“ vastas vangivaht filosoofi rahuga, „kuid ma saan vangide valvamise eest kaks dollarit nädalas ja kui lasen sul joosta, kaotan ameti.“

„Tean koha, kus peidetud palju hõbedat,“ ütles Bosambo kähku. „Sina ja mina, meie mõlemad läheme sinna ja saame rikkaks.“

„Kui tead seal olevat hõbedat, miks varastasid siis kella, mis ainult vasest ja suurema väärtuseta?“ küsis vaht.

„Näen, et su süda on kivist,“ tähendas Bosambo ja sammus asundusse metsas, et raiuda puid vabariigi kasuks.

Neli kuud hiljem sai Sanders, Isisi, Ikeli ja Akasava maade ringkonnaülem, järgmise teate:

„Kõigile, kellesse see puutub!

Otsitud — tema ekstsellentsi Libeeria presidendi püüdekirja järele —

Bosambo, kru-meess, kes põgenenud Monroovia vanglast, kui tapnud ühe valvuri. Oletatakse, et ta põgenenud sissemaale.“

Järgnesid tundemärgid.

Sanders pani paberi teiste selletaoliste hulka — need polnud haruldased — ja pöördus mõttes igavese ohhoride-probleemi juure.

Sanders oli natuke kannatamau ja kolm saadikut, kes olid tulnud valitsuse juure kaebama oma häda Sandersile, leidsid olevat selle õige karmi.

Ta rääkis nendega rõdul.

„Isand, keegi ei anna meile rahu,“ kaebasid nad. „Isisi- ja n'gombi-rahvas tulevad kaugelt ja

nõuavad meilt üht ja teist ning meie anname, sest kardame neid.

„Kardate? Mida?“ küsis Sanders pahaselt.

„Kardame piina ja surma, põletamist tulega ja meie naiste röövimist,“ vastas teine saadik.

„Kes on teie pealik?“ küsis Sanders, tehes nagu ei teaks.

„Mina olen pealik,“ vastas vanapoolne mees, kes kandis leopardinahka.

„Mine tagasi oma rahva juure, kui tõesti oled pealik ja mitte mõni häbitu vana naine! Mine tagasi ja võta kaasa võlu, vägev võlu, kes nagu minagi valvab teid ja kaitseb. Selle võlu asetate oma küla tolle külje poole, mis vastu lõunapäikest. Te peate valima koha talle ning keskööl vastava pidutsemise ja ühe kitse ohverdamisega seadma sinna üles mu võlu. Ning kes selle järel veel julgeb toimida teiega pahasti või teid röövida, teeb seda suure hädaohuga endale...“

Sanders ütles seda väga piduliselt ja väike saatkond näis olevat liigutatud. See mulje süvenes veelgi, kui Sanders andis neile tugeva teiba, mille otsa oli kinnitatud plaat teatud kirjaga.

Seda nad kandsid kuus päeva läbi ürgmetsa, siis sõitsid neli päeva väikest jõge mööda kanuus, kuni saabusid Ohhorisse. Seal löödi teivas kahe kitse ohverdamisel (et olla asjas kindel) ja kuu-paistel nii maa sisse, et plaadi pool saladusliku kirjaga tuli vastu lõunapäikest.

Uudised rändavad ruttu tagamaal, ja nii teadsid peagi kõik külad Isisi- ja Akasava-maal, et ohhorid seisvat valge võluri erilise kaitse all. Need olid

ju ikka kaitstud ja nii mõnigi oli surnud valge mehe käe läbi, kuna ei jõudnud seista vastu kiusatusele, tappa ohhori-rahvast.

„Ma ei usu, et Sandi teinud tolle asja,“ arvas Akasava pealik. „Läheme üle jõe ja vaatame oma silmadega! Ja kui nad valetavad, peksame läbi ohhorid malkadega, kuid ei tapa kedagi, sest Sandi ja ta julmus on ähvardavad.“

Nad läksidki üle jõe ja käisid kuni hakkas paistma Ohhori-linn. Kui ohhorid kuulsid, et akasavad tulemas, jooksid nad metsa peitu, nagu ikka olnud neil viisiks. Akasavad sammusid edasi, kuni tulid teibani, mis oli püstitatud plaadi ja kuradimärkidega.

Vaikides ja kartuses seisid nad plaadi ees, ning kui aukartlikult olid ohverdanud kana, mis oli ohhoride seaduslik omandus, läksid jällegi koju.

Selle järel tuli saatkond Isisist ning see oli sunnitud minema läbi Akasava. Nad tõid kaasa kingitusi ja ööbisid akasavade juures.

„Mis lugu see on ohhoridega?“ küsis isiside ülempealik. Selle peale vastas Akasava pealik:

„Ei maksa teil raisata vaeva teekäigu peale, sest nägin ise.“

„Seda,“ vastas Isisi pealik, „tahan uskuda, kui olen näinud ise.“

„Mis lori see on!“ ütlesid akasavad, kes kuulasid juttu. „Need isisi-koerad nimetavad meid valetajaiks.“

Seegipärast ei tulnud seekord verevalamist ja hommikul läksid isisi-mehed oma teed.

Ohhorid nägid neid tulevat ja põgenesid metsa;

kuid see oli asjata, sest isid läksid tagasi niisama targalt kui tulnud.

Teised suguharud tegid palverännaku ohhoride juurde, nii n'gombid, bokelid ja ürgmetsa kääbused, kes olid nii kartlikud, et tulid öösel. Ohhorirahvas hakkas aimama oma tähtsust.

Seal ilmus näitelavale Bosambo, kru-mees, ja eksiv seiklusteotsija.

Ta oli matkanud kaheksasada miili läbi metsiku maa, lootes, et aeg suigutab Libeeria valitsuse mälestuse ja et juhused viib ta maale, kus jookseb piima ja mett.

Kuid Bosambo oli olnud oma elus juha mõndagi, nii teenriks Elder-Dempster-liini aurikul, siis ühe misjonikooli õpilaseks. Ta oli „Ühe pühamehe elukirjelduse“ uhke omanik, mis oli saanud virkuse eest; ta teiste oskuste hulgas oli ka inglise keele tundmine.

Lahked ohhorid võtsid ta vastu sõbraliselt, toitsid teda manioki ja suhkrupillirooga ning jutustasid Sandi võlust.

Kui Bosambo oli söönud, läks ta teiba juure ja luges:

„Hoiatatumt astume ettel!“

Ta sai sellest sügava mulje ja lonkis mõttes tagasi.

„See võlu,“ ütles ta, „on peen võlu; võin otsustada selle üle, sest mu soontes voolab valge mehe veri.“

Ohhorid olid väga liigutatud ning jutustasid talle loo nende tagakiusamisest. See lugu oli alanud vanal hallil ajal, kui suur kuningas Tiga-

nobeni oli tulnud põhjamaalt ja laastanud kogu maa kuni Isisini.

Bosambo kuulatas ja kui lugu oli jutustatud, ütles Bosambo endamisi:

„Need on inimesed, keda ma kaua otsinud; siia ma jään.“

Ning kuuldavalt ütles ta:

„Kui tihti tuleb too Sandi siia?“

„Kord aastas,“ vastas pealik, „nii umbes kahe- teistkümnenda täiskuu järel.“

„Millal käis ta viimati?“

„Kui see kuu saab ümmarguseks, on möödunud kolm kuud. Ta tuleb ikka peale suurt vihmaaega.“

„Siis,“ ütles Bosambo endamisi, „võin olla julge üheksa kuud.“

Nad ehtasid talle onni, istutasid banaane ja andsid seemnevilja. Siis nõudis ta naiseks pealiku tütre ja kuigi midagi ei maksnud, tuli talle tüdruk.

Peagi kuulsid teised suguharud, et ohhoride pealinnas elavat võõras, sest sedalaadi uudised levivad ruttu; aga kuna ta oli abiellunud ja pealegi pealiku perekonda, siis arvati, mees olevat ise ohhor, ning sel kujul jõudis kuuldus ka valitsuseni.

Siis suri Ohhori pealik; suri järsku ja suure valuga; kuid sarnane surm juhtub tihti. Tema asemel valitses ta poeg. Siis suri ka poeg õige lühikese valitsemise järel, ning Bosambo kutsus kokku suguharu, vanemad, nõukogu targad ja alampealikud.

„Näib,“ ütles ta, „et teie hulk jumalaid pole rahul teiega, ning mulle on avaldatud unes, et

pean olema ohhoride pealik. Seepärast, pealikud, targad ja vanemad, kummarduge mu ette, nagu on viis, ja ma tahan teha teid suureks rahvaks!”

On omapärane ohhoridest, et ainuski neist ei ütelnud ei, kuigi koosolekul oli kolm meest, kel oli eesõigus trooni peale.

Sanders kuulis uuest pealikust ja oli hämmastunud.

„Etabo?“ kordas ta — nõnda nimetas end nüüd Bosambo. „Ei mäleta nihukest meest, aga kui ta suudab kasvatada meestesse selgroogu, on mulle ükspuha, kes ta on.“

„Tal on palju omapärasusi,“ teatas Sandersile ta salakuulaja pärismaalasist; „igapäev kogub ta mehed ja laseb neil sammuda mööda lauast, mil palju mune, ning ta käsu peale peab igaüks möödudes võtma sealt ühe muna nii ruttu, et kellegi silm ei märka. Kui mõni mees on kohmakas või aeglane, häbistab teda uus pealik, kuna laseb piitsutada.“

„Seal on midagi käimas,“ ütles Sanders, kuid ei saanud kuidagi jagu, mis see oli. Üks jutt teise järel uue pealiku hullusest ulatus ta kõrvu. Mõnikord kutsus Bosambo õnnetud ohhorid öösel välja ja õpetas asju, millest neil varem polnud aimugi. Nii õpetas ta, kuidas tuleb tabada kitse, et ta ei saaks mökitada. Samuti näitas neile, kuidas roomata kõhuli, ilma et oleks kuulda vähematki krõbinat. Kõik need nõudmised täitsid ohhorid, kuigi oigasid teotuse ja ülekohtu all.

„Neetud, kui mõistaksin seda!“ ümises San-

ders, kortsutades kulmu. „Iga teise suguharu juures tähendaks see sõda, kuid ohhorid — —!“

Siiski hoidis Sanders oma politsei-sõdurid valmis.

Kuid ei tulnud mingit sõda. Selle asemel kaebas akasava-rahvas, metsas olevat palju leopardi.

Leopardid tahavad süüa, mõtles Sanders. Iga tahes olid akasava-mehed küllalt head kütid, et õiendada selle asja võõra abita.

Järgmine teade oli erutavam. Kahe nädala vältel olid leopardid viinud ära kolm tosinat kitsi, kakskümmend kotti soola ja palju elevandiluu.

Leopardid söövad kitsi. Võib ju leiduda haruldasi leopardi, kes ei või süüa kitsi soolata; kuid ükski leopard ei võta elevandiluu. Seepärast valmistus Sanders kiire korras sõitma üles jõge mööda, sest ka pisikesed asjad omavad tähtsuse maal, kus inimesed on väikestes asjades suured ja suurtes väiklased.

„Isand, see on tõsi,“ ütles Akasava pealik liigutatult, „kitsed kaovad üks öö teise järel, kuigi valvame neid; samuti sool ja elevandiluu, mida meie ei valva.“

„Kuid leopard ei või ju võtta neid asju,“ katkestas Sanders ärritunult, „peavad olema vargad.“

„Kes võiks neid varastada?“ vastas pealik. „N'gombid elavad liig kaugel, samuti isisid. Ohhorid on narrid ning peale selle kartlikud.“

Seal tuli Sandersile meele mäng munadega ja öised manöövrid ohhoride juures.

„Vaatan õige seda uut pealikut ligemalt,“ ütles ta endamisi ja läks üle jõe veel samal päeval.

Ta saatis käskjala teatama oma tulekust, ise aga jäi ootama kaks miili linnast, ning targad ja vanemad tõid talle kingiks puuvilja.

„Kus on teie pealik?“ küsis ta.

„Isand, ta on haige,“ laususid mehed kurvalt. „Tal hakkas paha, ning kaebades langes ta maha. Kandsime tema ta onni.“

Sanders noogutas.

„Tahan tulla ta juure.“

Ta juhatati pealiku onni juure ja Sanders astus sisse. Seal oli väga pime ja kõige pimedamas nurgas lebas pikali mees.

Sanders kummardus ta üle, katsus ta pulssi ja näärmeid kõrva taga, kas need paistetanud, mis on unehaiguse tundemärk. Sellest ei leidunud aga midagi. Kui aga ta sõrmed libisesid üle mehe palja õla, tundis ta haruldaselt selget armi. Siis leidis ta veel teise armi ja kobas selle kuju. Monroovia valitsuse põletismärk raskeile kurjategijaile oli tuntud talle.

„Seda ma arvasin,“ ümises Sanders ja andis oigavale mehele hea jalahoobi. „Tule valgele, Bosambo Monrooviast!“ käskis ta.

Sõnakuuleliselt tõusis Bosambo ja järgis ringkonnaülemale välja päevavalgele.

Seal nad seisid ja vaatlesid teineteist mõned minutid. Siis ütles Sanders Pipraranna murrakus:

„Mul on himu tõmmata su võllasse, Bosambo.“

„Nagu meeldib ekstsellentsile,“ vaatas Bosambo.

Sanders vaikis, koputas kepiga saapaninale ja vahtis mõttes maha.

„Oled teinud neist vargad; kas võiksid teha mehedki sellest rahvast?“ küsis ta siis.

„Arvan, nad võivad nüüd ka sõdida, sest nad paisuvad uhkusest, et röövinud akasavasid,“ vastas Bosambo.

Sanders pures kepipead nagu kõhklev inimene.

„Ei tohi enam olla vargust ega roima! Ei tohi ka pealikud või pealikute pojad järsku surra!“ lisas ta tähendusrikkalt.

„Isand, sündigu nagu sa soovid.“

„Varastatud kitsed pea endale, samuti elevandiluu ja sool, sest kui annate tagasi akasavadele, täidate nende kõhu vihaga, ja see tähendab sõda.“

Bosambo noogutas vaikselt.

„Siis jääd sa oma kohale, sest näen, et oled paras poiss, ja ohhorid vajavad nihukest. Kui aga...“

„Isand, mu südame rasva juures, ma teen, nagu sa käsed, sest olen ikka soovinud olla pealik inglaste all.“

Kui oli juba käinud pool teed ranna poole, märkas Sanders oma pikksilma puudumist; ta imestas, kuhu oli jätnud selle. Samal ajal käsitas Bosambo pikksilma oma hämmastunud rahva ees.

„Sellest päevast peale,“ käskis Bosambo, „ärgu olgu kitsede röövimist ega teistlaadi vargust! Lubasin seda suurele Sandile. Ja vaadake, oma armastuse täheks andis ta mulle selle imeklaasi, mis sööb ära kauguse.“

„Isand,“ lausus üks nõunikest, „kas tundsid sa varem suurt Sandit?“

„Seda ma arvan!“ vastas Bosambo alandlikult.
„Sest olen ta poeg!“

Õnneks ei kuulnud Sanders midagi sellest huvitavast paljastusest.

IV.

UNINE.

Oli juhtumeid, et Sanders puutus kokku välise maailmaga; siis kuulis ta üllatunult, et sealpool süngeid metsi, sealpool laisalt loksuvat sinist merd olevat mehi ja naisi, kes elavad päris õigeis elumajades ja hoiduvat piinlikult tarvitamast jutuaineks vägivaldset surma ja teisi hirmsaid asju, mis olid päevast päeva ta elu sisuks.

Tal oli tegemist rahvaga, kelle iseloomu peajoon oli järjepäratus, kes uskus vaime. Kui on tegemist sellise rahva valitsemisega, osutuvad juriidilised ja rahvamajanduslikud teadmised kaunis väärtusetuks.

Ainult ühtlaadi inimesed võivad valitseda sarnaseid ringkondi ja sedalaadi meest esitas kõige paremini Sanders.

Kord tuli Inglismaalt noormees, kel käis ees teatud kuulsus. See härra oli saadetud asumaademeti poolt, et Sandersi all valitseda üht ringkonda asujaama juhatajana.

Ta oli õigusteaduse doktor, teadlane, ja tundis — teoreetiliselt — pärismaalaste keeli, bakterioloogiat ning arstiteadust.

Ta oli väga tõsine noormees, ju esimesel õhtul ei lasknud ta tihti ning salaja haigutaval Sandersil minna voodi kuna harutas süsteemi mis pidi pärismaalasi pöörma õiglase ja kohalpärsiva riigikodaniku usku.

Sanders ei väljendanud selle kohta midagi peale silmakirjalise viisaka huvi, ja saatis noormehe ja ta asjad ametliku õnnistusega ta asujaama.

Torrington — see oli tõsise nooremehe nimi — asus Entolisse ja hakkas kohe paganlikesse pealuisse pookima algastmelisi põhimõtteid. Ta õpetas neid suaheli keele abil, mida teised mõistsid viletsasti ja käsitas tinapotti aurujõu õpetamiseks.

Nad said aru õpetusest nii kaugele kui asi puutus potti, kuid ei mõistnud, mis liha ta õieti keetis selles; ning kui seletas neljateistkümnendat korda, et keetvat ainult vett, piilusid nad paljuütlevalt üksteise otsa ja olid ühel nõul, et valge mehe peas on lahti mõni kruvi.

Nad ei ütelnud seda talle otse näkku, sest inimsööjail on viisakad kombesed.

Torrington katsus nende juures ka keemiliste eksperimendega, kuna näitas neile kuidas väävlil-happe mõjust suhkrule tekib Su_2 , Su_4 või midagi selletaolist. Tulemuseks oli see, et Torrington saavutas võluri kuulsuse. Rohkem kui ühes onnis peeti teda kavalaks kuradiks, mis ta teatud mõttes oligi. Kuid esimese korraga, kui nägi selle rahva tõsist vaimu, läksid kogu ta teadus ja teooriad kuradile.

Siis ilmus näitelavale Sanders, kes oli unustanud kõik keemia mis iganes õppinud, ning kes

õigusteadlasena oli kõige viletsam saavutus, mis iganes võimalik kujutella.

Lugu oli nõnda. Keegi noor isisi-mees oli ennustanud, jõgi tõusvat teatud päeval ja teatud tunnil üle kallaste ja uputavat kõik rahva. Kui härra Torrington kuulis sellest ennustusest, naeris ta ja ei teinud asjast väljagi. Kuid siis tuli talle meele, et nüüd oli hiilgav võimalus näidata barbaarele midagi tollest teadusest, millega oli nii rikkalikult õnnistatud.

Nii joonistas Torrington suure topograafilise kaardi, millel oli näidatud.

1. jõesäng,
2. jõekalda kõrgus,
3. seni nähtud kõrgeim veeseis,
4. ümbruskonna maa kõrgus,

ja ta tõendas nii lihtsalt kui iganes võimalik ennustuse naeruväärsust.

Siiski polnud mustad veendunud ta kinnitustes ja valmistusid lahkuma maakonnast, kui ilmus Sanders.

Sanders saatis prohveti järele; see oli noor mees närviliste kalduvustega. Sanders oli lasknud ehitada jõekaldale puust puuri, ning sellesse paluti noormees astuda sisse.

„Sa jääd siia sisse!“ käskis Sanders. „Ja kui jõgi hakkab tõusma, pead sa ennustama vee langemist, sest muidu sa upud kindlasti.“

Mustad rahunesid selle peale ja jäid ootama, et jõgi uputab prohveti ja kinnitab ta ennustuse. Kuid vesi langes alaliselt sel aastaajal, ja prohvetil

läks nõnda, nagu paljudel teisel prohveteil: ei loetud temast midagi kodumaal.

Sanders läks ja Torrington algas, kuigi vähe pettunult, oma katsetega uuesti.

Kõigepealt katsus ta unehaigusega ja raiskas sellele kolm kuud asjatut vaeva. Kuid ta ei äratanud kelleski aukartust peale ühe vanamehe, kellest jutt ligemas peatükis. Siis lakkas Torrington asjast ja hüppas kohe teise juure.

Tal oli mõte panna neile kaitserõugeid, kuid esimene laps, kellega tegi katset, suri, ja Torrington sõitis kiiresti jõge mööda alla ja jutustas Sandersile segase loo pööraseks läinud rahvast, kes nõudvat ta verd.

Siis sõitis Torrington kodumaale puhkusele.

„Maa on nüüd rahustatud,“ kirjutas Sanders hammustava huumoriga kubernerile. „Päevakorral on mitmedki vaielused, kuid kõik suurema tähtsusega. Isisi-rahvas on harukordselt vaikne, ja Bosambo, monroovialane, kellest kirjutasin teie ekstsellentsile, on eeskujuline pealik ohhoridele. Viimase kuu vältel ei saanud kanda tema arvele mingisuguseid vargusi. Oleksin aga teie ekstsellentsile tänulik teadete eest firma „Isisi-varandustekasutamise-sündikaat“ üle, mis praegu rändamas läbi maa.“

Imeline asi: Torrington oli unustanud, et üks selle ekspeditsiooni liige olnud huvitatuim õpilane ta unehaiguse-kliinikus.

Isisi-varandustekasutamise-sündikaat o/ü. asutati aja vältel esimese roa ja desserdi vahel lõunasöögil ühe isanda juures, kelle eesnimi oli Isidor ja kes elas Maidaorus.

Söögi juures hea sõbraga, kes kogu aasta nimetas end McPhersoniks — välja arvatud lepituspüha, mil avalikult tunnistas olevat end Isaki poja — kerkis küsimus esile, ja McPherson ütles, „Isisi sündikaat“ liikunud ta peas juba palju aastaid. Atlase abil leiutati Isisimaa; kaart oli sellistest, mil märgitud maasaadused, ja risti üle Isisi olid lugeda sõnad: kummi, koolapähkel, mahagooni ja tubakas.

Palun lugejat eriti pidada meeles tubakat.

„Seal on keegi pealik, kellega mul olnud vähe kirjavahetust,“ tähendas McPherson, pures sigarit, „temalt võiks saada midagi kontsessiooni taolist. Kuid tahaksin ajada asja üsna tasa, sest maa on Briti kaitse all. Noh, kui leiaksime mõne, kes mureteks tarvilise kõliseva ja kelle võiksime saata kontsessiooni treima, oleks valmis ühisus, enne kui keegi saaks piuksatadagi.

Targalt kaalutud järelepärimised leidsid sellise mehe Claude Hyall Cuthberdis, noores härrakeses rahameeste ringkonnast, keda alusel, et oli kord Ugandas peaaegu tapnud lõvi, peeti suures tuttavate ringkonnas autoriteediks Aafrika asjus.

Cuthbert, kes uppus väärtpabereis ja aktsiais, oli väärtuslik saavutus sündikaadile, ja kui talle oli antud mõista, et üks osa ta ülesandeist olevat saada kontsessioon, pani meelsasti ettevõttesse seitsetuhat naelsterlingit; sellest andsid härrad Isidor ja McPherson nelituhast naela ekspeditsioonikulude kattedeks ja kolmtuhast naela kanti raamatuisse kontorikuludeks.

Härra McPherson tunnistas avameelselt:

„Mis ka ei juhtuks, mu poiss, meie istume sametil.“

Ja see oli väga õige.

Enne lahkumist andis McPherson talle head nõu:

„Mis te iganes ei tee, hoidke aga eemale tollest neetud ringkonnaülemast Sandersist; ta on üks neist, kes luurab ja pistab nina kõikjale.“

„Tunnen selletaolisi,“ vastas Cuthbert üleolevalt. „See pole mu esimene külastus Aafrikasse. Kas olen teile juba rääkinud lõvist, kellele lasksin Ugandas?“

Nädal hiljem pistis ta sõitma.

* * *

Aja vältel rändas valge võõras läbi Sandersi ringkonna. Valge — see oli Cuthbert — käis „rohelist teed surmale“, kuid ta ei teadnud seda.

Ta „heitis oma palge metsale“, nagu ütlevad pärismaalased, ning naeris. Rahvas Otembekülas seisis onnide ees ja vaatles vaikse imestusega.

See oli lai tee hiiglapuude vahel; puudealune haljastik oli plekitud päikesepaistega; ta tuletas elavalt meele puiesteed pargis.

N'Beki, Otembeküla pealik, väga heatujuline vanamees, ütles talle:

„Valge mees, see on tee põrgusse, mil kolavad kõikisugused kuradid. Öö toob kahetsust ja hommik viha enda vastu, mis hullem kui surm.“

Cuthbert, kelle teadmised pärismaalaste keeles olid puudulikud, itsitas kannatamatult, kui ta poiss rannalt tõlkis:

„Neetud võsaneeger ütleva, sa surema pea-pea.“

„Ütle, et ta koristaks end põrgu!“ müristas Cuthbert. „Ning — kuuled sa, lipuvars, — küsi temalt, kus leidub kummil Ütle, et tunneme ürgmetsa seest- ja väljaspoolt, ja küsi, kus on elevant.“

„Ütle valgele,“ vastas pealik rahuliselt, „et kummi pole ümberringi ligemal kuut päevakäiku ja elevantiluid tunneme vaevalt. Elevant oli kord siin, kuid see oli ammu ja nüüd neid ei ole.“

„Valetaja!“ oli Cuthberdi ainus märkus. „Mine ma! Edasi! Tee jalad alla neile santidele, lipuvars!“

„Sandid“ — neid oli pikk rida — tõtsid selga kandamid.

Need olid head kandjad, kui palju seda üldse võib ütelda kandjaist, ja ainult kaks oli surnud tee algusest.

Cuthbert seisis ja vaatles nende möödumist. Ta andis hilistele kepiga ja tegi siis minekut.

„Küsi õige,“ ütles ta viimaks, „miks nimetab ta seda teed — eh — nii, noh?“

Vanamees raputas pead.

„Kuradi pärast,“ vastas see lihtsalt.

„Ütle, et ta on loll eesel!“ ürgas Cuthbert ja sammus kandjate järel.

Tee, mil sammus karavan, viis peaaegu otsejoones läbi metsa.

Oli haruldasalt hea tee, sest oli sile, ja ta ainus puudus oli see, et oli asukohaks mustadele kärbestele.

Need hirmutasid pärismaalasi mitmel põhjusel, peamiselt seepärast, et torkasid. Cuthberti nad ei

hirmutanud, sest ta kandis khakki; kuid siiski torkasid nad vahepeal läbi riide ja tegid ta tulivihaseks.

Tee oli kümme miili pikk ja väga meeldiv käia. Siis tuli minna teist rada, mis oli paljukäidud, kuid paha.

Käies mitmel teel tuli Cuthbert Sandersi ringkonda ja talle õnnestus hoida kõrvale Sandersist. Ta karavan koosnes kuuestkümnest mehest, peale tõlgi, ja ta jõudis viimaks suure pealiku juure, kes valitses üle laialdase maaala, kes olnud laevateenriks Elder-Dempster-liinil, endine kru-mees, kuid siiski huvitav isik.

Bosambo tuli välja tervitama võõrast.

„Ütle talle,“ käskis Cuthbert tõlgile, „et olen uhke nähes nii suurt pealikut.“

„Suur pealik,“ ütles tõlk maakeeles, „see valge on tola ja tal on palju raha.“

„Näen seda,“ vastas Bosambo.

„Ütle talle,“ käskis Cuthbert saadiku toredusega, „et olen tulnud tooma talle üllatavaid kingitusi.“

„Valge ütleb,“ tõlkis must, „et annab sulle kingitusi kui oled hea mees. Noh,“ lisas tõlk, „kuna ma olen ainus, kes võib rääkida sinu eest, siis tehkem väike kokkulepe: sa annad mulle kolmandik kõigest, mis ta pakub sulle. Siis räägin talle nii, et annaks veel rohkem, sest ta on kõikide tolade isa.“

„Ja sina,“ katkestas teda Bosambo, „oled kõikide valeliste isa.“

Seega andis Bosambo oma ihuvahtidele märku ja õnnetu tõlk tabati ja viidi ära.

Higistades hirmust tõmbas Cuthbert revolvri.

„Isand!“ hüüdis Bosambo, „ärge tehke lollusi. See neetud neeger ei mingit head! Ta rääkima paha asju. Mul kõneleb hästi inglise keelt. Istuma.“

Nii jäi siis Cuthbert peatuma ohhoride külas ning kolme päeva vältel oli suur kingituste jagamine ja kontsessioonide allakirjutamine.

Bosambo andis ära kogu Ohhorimaa. See oli tühine asi. Ta andis ära õigused isisi-rahva metsa peale, müüs akasava-rahva, sahkerdas ära lulungomaalased ja nende maasaadused (kirjutati selle maha aktidest, mis hoitakse Briti asumaade ametis ja mis kannavad Bosambo allkirja) ning suuremeelselt lisas juure ka ikelide maakonna.

„Noh, ja kuidas on jõeõigusega?“ küsis Cuthbert hirmunult.

„Mis annad selle eest?“ küsis Bosambo ettevaatlikult.

„Nelikümmend inglise naela.“

„Võtan vastu.“

Cuthberdi lahkumine Bosambost oli liigutav. Räägitakse, Bosambo nutnud ja suudelnud ta jalgu.

Igatahes olid Cuthberdil kontsessioonid taskus ja ta algas rännakut tagasi mereranda, katsudes endiselt hoiduda kõrvale Sandersist.

Ta tuli Entebisse, kus asutisjaama juht — tookord Tarrington — võttis ta vastu lahtiste kätega.

Tarrington oli tol ajal kibedasti ametis abinõu otsimisega, millega hävitada unehaigus.

Seni oli Cuthbert olnud arvamisel, see olevat meeldiv haigus, mille peatunnuseks vaid valutud unehäda. Huvitatud sellest, jäi Cuthbert Tarringtoni juure neljateistkümneks päevaks, ning nägi

mõndagi hirmutavat asja, sest Torrington oli asutanud midagi kliiniku taolist ja igapäev oli mõnisa haigusejuhtumit.

„Ja see tuleb tsetse-kärbse pistest?“ küsis ta. „Näidake mulle ometi nihukest elukat.“

Torrington täitis ta soovi ja kui Cuthbert nägi väikest musta putukat, läks ta surnu-kahvatuks.

„Sa helde jumal!“ kogeles ta, „üks nihuke torkas mind.“

„Ega sellest tule veel järeldada...“ katsus Torrington teda vaigistada, kuid Cuthbert oli kui hull ja tormas kandjate laagrisse.

„Pakid selga!“ kriiskas ta. „Välja sellelt neetud maalt nii ruttu kui võimalik!“

Torrington katsus teda lohutada, kuid Cuthbert lahkus veel samal ööl ning ööbis ürgmetsas. Kolm päeva hiljem saabus ta ühte misjonijaama. Seal kaebas ta pea- ja kaelavalu üle — ta polnud asjata vaadelnud Torringtoni kliinikus.

Misjonär arvas olevat tal malaaria ja soovitas puhata paar päeva, kuid Cuthbertil oli hull rutt jõuda randa.

Kahekümne miili järel misjonimajast saatis ta kandjad tagasi ja ütles, ta minevat viimased sada miili üksi.

Mustad olid nõus.

Tollest päevast peale kadus Cuthbert jäädavalt inimeste silmist.

* * *

Sanders tõttas risti läbi metsa, kui korraga tuli surnutekülle: neli viletsat onnikest, mis rutuga ehitatud metsa alla.

Sanders hüüdis, kuid keegi ei vastanud. Ta oli küllalt ettevaatlik mitte astuma sellisesse huldude kodusse; ta tundis neid väikesi asundusi ürgmetsas. Pärismaalastel oli komme, saata vanad ning surejad — eriti unehaiged — üksikusse kohta, kaugele igast võimalusest kohata inimesi. Nad varustati nädalaks toidu ja tulega, et võiksid rahasurra.

Sanders hüüdis uuesti, kuid vastas ainult ürgmets, mis elav peidetud elu liikumisest. Kuid seal põles ka tuli.

Sanders asus jällegi teele, kuid jättis nähtavale kohale toiduaineid inimesele, kes oli süüdanud tule.

Sandersil oli ees ülesanne korjata andmeid Cuthberdi kadumise kohta. See oli juba ta neljas matk, mis võtnud ette selle otstarbega.

Ohhoride pealik Bosambo oli kahetsedes annud tagasi Cuthberdilt saadud kingid ja tunnistas oma eksitust.

„Isand,“ ütles ta Sandersile, „kui olin rannal valgete juures, õppisin kunsti kirjutada — see on neetud and — muidu poleks mind tabanud kogu see sekeldus. Sest et näidata oma rahvale, milline tähtis mees olen, kirjutasin kirja inglise laadi ning saatsin selle käskjalaga randa ning sealt Sierraleonesse oma sõbrale. Jutustasin talle oma õnnest; niiviisi sai inimestele Londonis teatavaks selle maa rikkus.“

Sanders väljendas oma arvamist Bosambo geeniuse üle mõne lausega.

„Sa ori ja orja poeg, kelle ma võtnud vanglast

valitsema ohhorisid, miks petsid sa valget ning müüsid talle maid, mis ei kuulunud sinule?“

„Isand,“ vastas Bosambo avameelselt, „seal polnud ju muud midagi, mis oleksin võinud müüa talle.“

Kuid Cuthberdist ei leidunud vähematki jälge! Üks mees oleks võinud selgitada seisukorda: Torrington. Kuid see oli Inglismaal, kus oli Kensingtonis tehnikumi katsetis-assistendiks, kus oli parajal kohal ja kus täitis vaba aja loengutega „Bantu-suguharude rändamise üle“.

Nii möödus Sandersi neljas rännak mitte edukamalt kui eelmisedki ning ta matkas natuke mäsandatud meeleolus valitsuse asukoha poole tagasi.

Ta võttis samase suuna, milles oli varem läinud läbi ürgmetsa, ja tuli ühel hilisel pealelõunal surnuteküla juure. Tuli põles veelgi, kuid temast jäetud toiduained olid kadunud. Ta hüüdis, kuid keegi ei vastanud. Sanders ootas veel, ning käskis siis jällegi panna maha toiduaineid.

Kui oli annud käsu minna edasi ning ta ise astunud paarkümmend sammu, peatus ta. Kaduvas päevalguses läigatas midagi ta jalgade ees. Sanders kummardus ja tõstis üles: see oli tühjaks lastud padrun. Sanders vaatas teda hoolega ja nuusutas: ta pidi olema lastud tühjaks alles vähe aja eest. Siis leidis veel ühe: Lee-Metfordi süsteem; sel oli märk „07“; see tähendas, et oli vähem kui aasta vana.

Nagu võlutult seisis ta alles väikeste padrunikestadega pihul, kui Abiboo astus ta juure.

„Isand,“ küsis haussa, „kes seob ahve nõoriga puu külge?“

„Peab olema mõni mõistatus?“ küsis Sanders vähe järsku, kuna ta mõtted keerlesid leitud padrunite ümber.

Vastuse asemel andis Abiboo Sandersile märku, järgida talle.

Viiskümmend jardi onnist seisis puu ning selle tüve külge oli nõõridega sõlmitud kaks kiunuvat ja vadistavat musta ahvi. Nad sülitasid ja lõgistasid vihaselt hambaid, kui Sanders ligines. Ta vaatas padrunikestilt ahvidele ja ahvidelt kestile; siis hakkas rohus otsima.

Ta leidis veel kaks vaskkesta ja vähe roostetanud lantseti, nagu neid leidub iga maadeuuriija taskukarbis.

Siis läks tagasi onni juure, mille ees põles tuli, ja hüüdis tasa: „Härra Cuthbert!“

Ei mingit vastust.

Uuesti hüüdis Sanders: „Härra Cuthbert.“

Onnist kuuldus oigamine.

„Jätke mind rahule! Olen tulnud siia surema,“ vastas tume hääl.

„Tulge välja ja olge ilusasti viisakas! Surra võite pärast.“

Mõne minuti järel ilmus onnist nagu mehe korjus pika juukse ja ajamatu habemega.

Pahuralt asus ta Sandersi ette.

„Kas tohin teada,“ küsis viimane, „mis see teater õieti tähendab?“

Teine raputas pead; ta välimus oli vilets, riided rippusid räbalais, ise pesematu ja must.

„Unehaigus,“ lausus ta väsinult. „Tundsin teda tulevat, olen näinud, milline kohutav asi see on. Ei tahtnud langeda kellelegi koormaks. Jumal, milline tola olin, et tulin sellisele narusele maale.“

„See võib olla nõnda,“ vastas Sanders. „Kuid kes ütleb teile, et teil unehaigus?“

„Tean! Tean!“

„Istuge!“ käskis Sanders.

Teine kuulas sõna. Sanders vaatas ta pealiskaudselt läbi.

„Kui teil on unehaigus,“ ütles Sanders selle peale, „siis on minul usuhullustus! Inimene! Kas olete hull?“

Siiski oli Cuthberdi näoilmes midagi mõistatuslikku; ta oli tõmbimeelne, kohmakas ja rumal; ta liigutused olid aeglased nagu halvatul.

Sanders vaatles, kui teine tõmbas rebenenud taskust musta puupiibu, mille aeglase't täitis nahksest kotist.

„Olen ta pihus, ütlen ma teile,“ ümises Cuthbert, kuna süütas piibu põleva oksaga. „Teadsin seda — pops — niipea kui too mees, too Torrington — pops — kirjeldas tundemärgid. — Pops — Tundsin end viletsana ja unisena — sain kätte paar ahvi; pumpasin neile soontesse oma verd. — Pops — Nad jäid uniseks. — Kindel tundemärk!“

„Kust saite selle tubaka?“ küsis Sanders.

Cuthbert võttis aega vastamiseks.

„Must andis mulle. Pealik. Bosambo! Siitmaa tubakas. Kuid pole paha! Andis mulle suure hunniku.“

„Seda ma arvan,“ ütles Sanders, võttis talt tubakakoti ja pistis taskusse.

* * *

Kui Sanders oli viinud Cuthberdi kojusõitvale aurikule, võttis ta kakskümmend haussa-sõdurit ja läks ohhoride maale vangistama Bosambot. Ta arvas, et Bosambo põgeneb, kuid pealik ootas teda ja võttis vastu harilikkude auavaldustega.

„Ma möönan, et andsin valgele suitsetada humalaid, suitsetan ise mingi kahjuta. Kuidas võisin teada, et see paneb ta magama?“

„Milleks andsid talle tubaka?“ uuris Sanders. Bosambo vaatas talle avalikult otsa.

„Isand, möödunud kuus tulid sa ja küsisid, miks andsin talle Isisimaa ja õiguse väikesele jõe, mis ei kuulunud mulle, ning nüüd tuled ja küsid, miks andsin valgele siitmaa tubakat. Isand, see oli ainus asi, mis andsin talle ja mis kuulus minule.“

V.

ERIKOMISSAR.

Auväärsel George Tacklel oli õnn olla oma isa poeg; muidu poleks tal olnud mingisuguseid väljavaateid. Aga kuna ta isa oli suure ajalehe omanik, oli George'il võimalus pidada ühendust tähtsate isikutega. Kui hakkasid kuulduma jutud hirmutegudest Lukati-ringkonnas ning said aluseks järelepärimisele parlamendis, avas George oma kallis köites leksikoni ja leidis, et Lukati oli Briti

kaitsepiirkonnas. Ta nõudis, et tema kohe saadetakse selgitama kuritegu, mis olevat häbiplekiks meie paljukiidetud tsivilisatsioonile.

Ta isa, kes endamisi hindas valesti poja geeniusi, oli nõus ja pani ette, et George läheks toimetusse, ja laseks anda kõik üksikasjad mainitud hirmutegude kohta.

George lubas teha seda — heatujulise naeratusena, palja mõttega, et keegi võiks õpetada teda asja suhtes, mida tunneb ise läbi ja läbi. Kuid lehe toimeetus teda ei näinud ja arhivaar, kel oli asja kohta tõesti väärtuslik materjal väljalõigete näol lehtedest, oli pettunud kuuldes, et eneseteadlik noormees sõitnud minema.

Kõik, mis auväärne George teadis, oli see, et Lukatis oli neli korda juhtunud barbaarliku julguse tarvitamine pärismaalaste vastu ja et ringkonnaülem tuli teha vastutavaks pärismaalaste piinamise ja piitsutamise eest. Auväärne George Tackle oli arvamisel, et see on kõik, mis tal tarvis teada; kuid tegi sellega suure vea.

Lukatis sündis kõiksuguseid asju, nagu kuulis ringkonnaülem Sanders oma allikaist.

Kord ta külastas seda ringkonda ja kui lahkus, jäi sinna valitsema sügav rahu. Pärismaalased ehtasid vabatahtlikult asundisjaama juhile Carterile, kelle Sanders oli jätnud kohale, nägusa majakese, istutasid selle ümber aia, ning kõik heast tahtmisest.

Ühel päeval, kui Carter oli kirjutanud vaimustatud teate oma väikese kogukonna virkusest ja kirjeldanud, kuidas rahvas lahtise südamega võt-

vat vastu uue valitsuse ja toetavat seda, tuli ta juure külapealik Olari, keda ta naljatades kutsus O'Leariks.

Carter sammus parajasti mööda puhtakspühitud külatänavat, käed kuuetakus ja valge kübar sügavas kuklas, sest päike kõrvetas kangesti.

„Isa,“ kõnetas teda pealik Olari, „tõin kaasa need inimesed, nad tahavad rääkida sinuga.“

Olari viipas käega kuuele võõrale sõdurile, kes kandsid piike ja kilpe ja vaatasid rahuliselt Carteri otsa.

Carter noogutas.

„Nad tahaksid näha imelist väikest võlu (revolvrit), mis mu isa kannab taskus, et võiksid jutustada oma rahvale selle imejõust.“

„Ütle meestele,“ vastas Carter heatujuliselt, „et mul pole kaasas võlu, aga kui nad tulevad ühes mu majani, siis meelsasti näitan neile.“

Selle peale tõstis Olari piigi ja torkas ta läbi ning kuus võõrast tungisid samuti kallale. Carter pani mehiselt vastu, kuid ta oli relvata.

Kui Sanders kuulis enda alluva surmast, ei langenud ta minestusse ega pistnud hullu-pööra vanduma; ta istus parajasti valitsusmaja laial rõdul, kui saabus tolmunud saatjalg. Sanders tõusis süngel pilgul, pigistas huuled kõvasti kokku ja sammus rõdul edas-tagasi, hoides käes Bokati politseiinspektori Tollemachi kirja.

„Vaene poiss! Vaene poiss!“ oli kõik, mis ta lausus.

Ta ei saatnud mingit teadet Olarile; ta ei teinud ettevalmistusi karistuskäiguks. Ta jätkas oma

kirjatükkide kirjutamist, politsei-soldatite ülevaastust, võõrusõhtute külastamist, nagu poleks olnud mingit Carterit. Kõigest sellest teatasid Olarile ta nuuskurid, ja mehelt langes kui koorem.

Kuna Lukati on kakssada miili valitsuse asukohast, oleks olnud karistus-ekspeditsioon läbi metsiku mägise maa mitte kerge ettevõtte, ja Briti valitsus, nii rikas kui ta ongi, ei või lubada endale ohverdada sadatuhat naela, et tasuda mõne nooremleitnandi surma.

Kõike seda teadis Sanders väga hästi. See pärast kulutas ta oma aega seks, et teha kindlaks Carteri mõrtsukate nimed.

Kui see oli tehtud, matkas ta seitsekümmend miili metsa võluarst Kelebi juure, kelle nimi oli tuntud Dakkast kuni Togo idapiirini.

„Siin on inimeste nimed, kes toonud häbi mu üle,“ ütles talle Sanders, „kuid peamiselt on see Olari, Lukati pealik.“

„Ma panen Olari oma vande alla,“ vastas võluarst „väga paha vande alla — ja teised mehed ka. Kulud on kuus inglise naela.“

Sanders maksis ja kinkis peale selle kaks neljakandilist pudelit viina ja tüki riidet niuetepõlleks. Siis läks koju.

Ühel ööl jooksis läbi Lukatiküla salajutt ja inimesed sosistasid üksteisele uudist, hirmunult piiludes seljataha.

„Olari, pealik, on neetud!“

Olari kuulis uudist oma naiselt, jooksis välja tänavale ja möllas kuuvalgel kui hull.

Järgmisel päeval ta haigenes, viiendal päeval

oli peaaegu suremas ja kannatas suurt valu ja temaga ühes nood kuus, kes võtnud osa Carteri tapmisest. Et nad ei surnud, polnud võluarsti süü, kes vabandas ebaõnnestumist suure kaugusega tema ja ta käsutäitjate vahel.

Sanders oli sellega rahuldatud, sest ütles, et hind valude eest olnud õige odav ja et tahtvat oma käega kirjutada „finis“ peatüki alla „Olari“.

Nädal selle järel haigenes Sandersi lemmik-teenner Abiboo. Tal polnud külmatõbe ega teiste haiguste tundemärke; mees lihtsalt närtsis aegamööda. Sanders uuris järele ja leidis, et Abiboo oli haavanud millegagi võluarsti Kelebit, ning see saatnud talle „surmasaadiku“.

Sanders võttis kaasa viiskümmend haussasõdurit ja ilmus „arsti“ juure.

„Mul on põhjust oletada,“ ütles ta, „et inimesetapjana oled suureks pahanduseks.“

„Isand,“ vastas Kelebi pehmelt, „minu võluvaim ei või levida üle mägede; muidu oleksid Olari ja ta kaaslased nüüd surnud.“

„Olgu sellega kuidas on, kuid praegu on mul tegemist teise võluga, ja pean sulle ütlema, et kui Abiboo sureb, tõmban su võlla samal päeval.“

„Isa,“ vastas Kelebi, „niisugustel asjaoludel jääb Abiboo ellu.“

Sanders andis talle rahatüki ja ratsutas tagasi koju, kus leidis teenri paranemas.

Sanders einetas oma maja rõdul. Sealt avanes talle vaade oma aia heledaile värvele ja õõtsuvale õlisele merele, mis kumas nagu kuld hõõgava päikese all. Kolm miili rannast seisis aurik ja

pikksilmaga tundis Sanders temas Elderi ja Dempsteri aurikut, mis tõi korra kuus posti.

Et talle polnud toodud kirju, siis ei oodanud ta ka reisijaid aurikult ja ta oli üllatunud, kui kõrgeauline George Tackle kanti rippmatis aeda.

Auväärne härra George astus ettevaatlikult maha, asetaski pähe valge padakübara, silistas eeskujuliste pükste volte ja sammus siis trepist üles rõdule.

„Kuidas käsi käib?“ ütles ta. „Mu nimi on Tackle, George Tackle!“ Ta naeratas selle juure, nagu oleks mõni sõna seletuseks teise intelligentsi haavamine.

Sanders kummardas — vähe vormiliselt, sest tundis, et võõras ootas seda.

„Olen siin erilise ülesandega,“ jätkas auväärne George. „Nagu kahtlemata olete kuulnud, on mu vanamees „Kurjeeri ja Kajastuse“ omanik, ning ta arvas, et on parem, kui tulen ise siia ja vaatan asjaolusid. Ma muidugi ei kahtle, et kõik on liialdatud.“

„Pidage vähe hinge kinni!“ palus Sanders, kes nüüd hakkas asja aimama. „Saan nii aru, et olete — — midagi ajalehe kirjasaatja taolist.“

„Päris õige.“

„Ning olete tulnud siia uurima, kas — — —“

„Pärismaalaste kohtlemist ja sedalaadi asju,“ lausus härra George vähe pealiskaudselt.

„Ja mis pole siis korras pärismaalaste kohtlemisega?“ küsis Sanders suhkrumagusalt.

„Teate — lehtede artiklid — misjonärid,“ vastas teine kähku ja kohmetanult, sest nägi, et mees ta vastas oligi vastutav ülekohtu eest.

„Ma ei loe lehti,“ vastas Sanders „ja — — —“

„Muidugi,“ katkestas teine agarasti. „Võime ju kõik õiendada, palju asi puutub teisse — — —“

„Oh, tänan!“ Sandersi tänu oli vähe liialdatud, kuid ta ulatas teisele käe. „Noh, soovin teile õnne. Laske minulgi kuulda, kuidas asi läheb.“

Härra George oli üllatunud.

„Kuid — vabandage — kuidas — — noh, kuradi pärast — kuhu pean siis jääma?“

„Kas mõtlesite siia?“

„Jaa, võtku tont! Mu asjad toodi maale! Arvasin —“

„Arvasite, et asute minu juure?“

„Noh, ma mõtlesin — — —“

„Et langem teile kaela ja ütlen tere tulemast?“

„Mitte just seda, kuid — — —“

„Noh,“ lausus Sanders, pannes kokku lauaraatikut, „olen teie nägemisest kõige vähem hurmatud.“

„Seda võin ma arvata,“ sõnas auväärne, heites pea selga.

„Et toote endaga kaasa vastutust, ja ma põlgan sellist vastutust. Võite lüüa üles oma telgi kus iganes soovite, kuid mina ei või pakkuda teile vastuvõttu, mis soovite.“

„Teatan sellest asjast kubernerile,“ ütles auväärne George hädakuulutavalt.

„Minu pärast teatage või mu vanaema toaneitsi tädile,“ vastas Sanders viisakasti.

Pool tundi hiljem nägi Sanders härra George'i jällegi minevat laevale, mis oli toonud ta Isisisse. Sanders naeris. George oli nüüd otseteed mine-

mas kubeneri juure, kus saab säärase vastuvõtu, millega võrreldes on Sahara torm mahe Araabia sefiir.

Ühtlasi oli Sanders vähe üllatunud, kuid ei sugugi solvatud. Tema ringkonnas polnud kunagi juhtunud häbitegusid pärismaalaste vastu, ning ta ei mõistnud, kuidas võisid tekkida kuulujutud, mis olid viinud selle „eraisiku“ ta reisule. Võis see olla mõni moonutatud teade Olari karistusest?— „Sõida laevale ja vii „raamat“ valgele isandale, kes praegu läks siit,“ käskis Sanders ühele teenrile, kuna andis talle kirja järgmise sisuga:

„Kardan, et olin teie vsstu natukene ebaviisakas, sest ei teadnud, kuhu kurat teie õieti tüürite. Valdav uudishimu sunnib mind teid kutsuma jagama minuga mu majakest, kuni algate uurimisi.“

Auväärne luges seda rahuldatud muigega.

„Ainus võimalus käsitada selliseid mehikesi on näidata, et ei kuulata lollusi. Ma juba arvasin, et peagi ronib maha oma kõrgelt hobuselt,“ rääkis ta auriku kaptenile.

Kapten, kes tundis Sandersi head nime, naeratas, kuid ei lausunud midagi.

Veel kord loeti erakirjasaatja asjad — terve mägi — kaldapaati, ja härra George viipas sõpradele laeval lahkumistervitusi.

Kapten sillal vaatles alla ja üles kiikuvat paati murdlainetel.

„Seal sõidab nüüd üks, kes otsib ärevust, ja mina ei sooviks pooltki sellest, mis ta leiab. On neetud ankur juba ülal, Simmons? Poole jõuga

edasil Tüürige otse läände. Härra, ... mis te nimi?“

Härra George tundis võidurõõmu. Kümme musta politseinikku ootas kaldal, et võtta vastu ta asjad, ning Sanders tuli talle keskaiani vastu. „Asjalugu on see,“ algas Sanders vähe kohmetanult, kuid suuremeelne George tõstis käe:

„Laske möödunud olla möödunud!“

See suuremeelne väljendus tundus Sandersile õige õudne. Veel pahandavam oli, kui kirjasaatja keeldus tulemast tagasi küsimusele hirmutegudest.

„Teie külalisena,“ ütles George tähtsalt, „loen asjaosalistele paremaks, kui võtan ette erapooletu juurdluse. Tahan katsuda asetada end teie asemele ja võtta arvesse süüdipehmendavad asjaolud.“

„Võtke mis kurat!“ ütles Sanders karmilt ja kannatamatult. „Te lähete mulle igavaks.“

„Kuulge,“ rääkis ta edasi. „Tahan esitada vaid kaks küsimust. Kus olevat juhtunud häbiteod?“

„Lukati ringkonnas.“

Aa, Olari! mõtles Sanders. Siis: „Kes oli ohver!“

„Mitmed!“ Kirjasaatja tõmbas taskuraamatu. „Te mõistke õieti! Ma parem ei räägiks asjast teiega, aga kui käite peale ...“ Siis luges: „Efembi Vastambost.“

„Ool!“ ütles Sanders ja tõstis silmakulmud.

„Kabinda Mahhembist.“

„Oh sa jumal!“ tuli Sandersi huultelt.

Auväärne George luges veel kuus nime, ning iga juures läks siledaks üks volt Sandersi otsaesisel.

Kui teine oli lõpetanud, ütles ringkonnaülem kõheldes:

„Võin teile anda seletuse, mis kõrvaldaks hulk asjatut vaeva.“

„Parem näeksin, et teie ei tee seda,“ väljendas end George juristile kohasel viisil.

„Ka hea,“ ütles Sanders ja vilistas poisse, et need tooksid süüa.

Söögiajal puudutas Sanders veel korra samast jutuainet.

„Mul on siin asunduses hulk sõpru — ma ei varja seda teie eest. Seal on O'Neill, kaitseväe ohvitser, arst, siis Kennedy maamöödu-osakonnast ja pool tosinat teisi. Kas te ei tahaks küsida neilt?“

„Nad on teie sõbrad?“

„Igatahes. Isiklikud sõbrad!“

„Siis oleks vahest parem, kui ei räägi nendega,“ arvas teine väarikalt.

„Just nagu soovite,“ vastas Sanders.

Saatkonnaga neljast politsei-soldatist ja viiestkümnest kandjast läks härra George sisemaale. Sanders saatis ta minema.

„Ma muidugi ei või vastutada teie elu eest,“ ütles ta lahkudes, „ning pean juhtima teie tähelepanu, et ka valitsus pole vastutav mingisuguse kahju eest, mis võiks juhtuda teile.“

„Ma mõistan,“ vastas härra George peanoogutusega. „Kuid ma ei lase end pidada. Põlvenen soost — — —“

„See kõik võib olla väga hea,“ katkestas Sanders teise geneoloogilisi mälestusi. „Kuid viimane

reisija, kes pandi nahka võsas, oli üks D'Arcy, ning tolle sugulased tulid kaasa Võitjaga.

Erikirjasaatja valis otsetee Lukatisse, ning saabus kolme päeva rännaku järel Mfabosse, kus elas suur võluarst Kelebi.

George lõi üles oma telgi väljaspool küla ning külastas pealikut kolme politsei-soldati saatel. See oli esimene viga, mis tegi, sest ta oleks pidanud saatma ütlema, et pealik tuleks tema juure, ja kui juba tahtis kedagi külastada, oleks pidanud tegema käigu võluarsti juure, kes oli suurem mees kui nelikümmend pealikut kokku.

Peagi selle järel istus ta maas võluarsti onni ees elavas vestluses tõlgi abil, kes võetud Sierra Leonest.

„Ütle talle,“ käskis George tõlki, „et olen valgete suur pealik ja et mu süda lööb mustadele.“

„Ons Sanders hea mees?“ küsis ta siis.

Võlur, keda oli pahandanud Sandersi ähvardus, vastas: „Ei!“

„Mispärast?“ küsis edasi auväärne George. „Peksab ta inimesi?“

„Mitte üksi ei peksa,“ pajatas võluarst mõnuga, „kuid olid ajad, kus põletas neid elusalt.“

„See on raske süüdistus,“ tähendas George peavõngutusega. Kuid siiski kirjutas ta ruttu täskuraamatukse:

„Usutlesin Kelebit, lugupeetud arsti, kes seletas:

„Olen veetnud kogu elu sellas ringkonnas, kuid veel mitte näinud nii julma inimest kui Sandi (Sanders). Mäletan, et ta laskis kord uputada mehe; ohvri nime olen unustanud. Teinekord

põletas ta elusalt lugupeetud musta, kuna see keeldus juhtimast Sandersit ja ta politsei-sõdureid läbi ürgmetsa. Mäletan ka aega, kui Sanders laskis süüdata küla, millega tõi palju viletsust rahvale. Pärismaalased oigavad ta rõhumise all, sest aegajalt ta tuleb ning nõuab neilt raha ja vilja, ning kui ei saa kõik mis tahab, piitsutab ta elanikke, kuni nad valjusti karjuvad.“

Ma oletan, et viimases märkmes oli ka natuke tõtt, sest onnimaksu korjamine polnud kerge asi.

George raputas pead, kui oli valmis kirjutamisega.

„Asi näib olevat õige paha!“ ümises ta.

Ta lahkus võluarstist, kellele ulatas käe. Vana kaabakas tegi väga pettunud näo ja küsis midagi maakeeles.

„Teie ei suutvat midagi kinkida talle?“ ütles tõlk.

„Kinkida?“

„Jaa! Anna talle! Pudel viina!“

„Aga eil! Ta rahuldugu teadmisesega, et teinud teene inimkonnale ja sellega, et seisab rõhutud rahva eest.“

Võluarst vastas midagi, mida teine aga targu ei tõlkinud inglise keele.

* * *

„Noh, kuidas läheb hirmutegude paljastamisega?“ küsis Sandersit kolme kuu järel politseiväe ülem.

„Niipalju kui mina näen,“ vastas see, „meie üldine sõber seab kokku ohvrite nimestikku, millega võrreldes teated suure katku üle on nagu

mõni supeluskoha reklaam-kuulutus.“

„Kus on ta praegu?“

„Ta on jõudnud Lukatisse ja see teeb mu rahutuks.“

Teine noogutas, sest Lukatist oli tulnud mõnigi paha sõnum. Viljasaak oli olnud hea, ning see tähendas logelemist, ja logelemisega kaasas käivad pahed. Ka oli seal tantsitud „kuraditantsu“ ja vagusalt bokarisuguharult olid riisunud naised.

„Mul on ju vaba käsi mässu hävitamiseks ta idus,“ kaalutles Sanders pahaselt, „ning kõik räägib mässu tulekust. — Mis arvate, kas saadame ära teate ja ootame abi või katsume õnne selleta.“

„See on teie matus, ja mulle on vastik anda nõu. Läheb asi halvasti, vallandatakse teid. Aga kui asi oleneks minust, lähaksin muidugi kohe sinna.“

„Sadanelikümmend meest,“ sõnas Sanders mõttes.

„Ja kaks revolver-kahurit,“ lisas teine.

„Noh, siis lahti!“ hüüdis Sanders.

Pool tundi hiljem tuututas sarv läbi politseisõdurite kasarmute, ning Sanders kirjutas teate oma ülemusele kauges Lagosis.

Auväärsel George'il polnud aimugi, kui sallimatu ta oli Lukatis.

Pealik Olari oli võtnud ta vastu ning jutustanud lugusid Sandersi julmusest, lugusid, mille kohta härra George kirjutas, mis pidavat saama surmakelladeks Briti laitmatule nimele asumaadel.

George viibis Lukatis külalisena kogu kuu. Ta oli kavatsenud jääda kolmeks päevaks, kuid

ikka leidus mõni põhjus lükata edasi ärasõitu. Ükskord üteldi, kandjad olevat joosnud ära, teinekord, et teed ei olevat julged; ja kord palus teda Olari jääda ning vaadata ta noormeeste tantsu.

George ei tunnud tantsu tähendust, millest võttis osa mitte vähem kui kuus võluarsti. Ta ei tunnud ka ühe laguneva maja ajalugu, mis seisis üksildaselt küla serval. Oleks George võtnud vaevaks vaadata sinna majja, siis oleks leidnud selles laua, tooli ja reisuvoodi ning laual tolmu ja vihmaga märdunud teate, mis algas nõnda:

„Mul on au teatada teie ekstsellentsile, et pärismaalased püsivad virkadena ja rahulistena. . .“

Selles majas elas omalajal asundis-jaama juht Carter ning ebausklikus hirmus surnu eest polnud pärismaalased siin midagi puudutanud.

Kuu lõpul arvas auväärne George märkavat laiutamist oma peremehe toonis ning külarahva kohtlemises midagi rohkem kui ähvardust.

Igal ööl oli nüüd tants ja taktipärane tampimine jalgadega, piikide hoobid vastu bambuskilpe ning tantsijate otsatu süngelt-kõmisev laul riisusid George'i öörahu.

Igapäev tulid Olari juure saatjalad kaugelt, ja kord äratati George keskööl metsikust kisast. Ta hüppas voodist ja kui lükkas kõrvale telgi eesriide, nägi ta, kui veeti mööda tänavat pooltosinat naise — röövkäigu tulemusena rahuliste bokaride juure.

George riietus, higine hirmust ja pahandusest, ja läks pealiku juure — õnneks tõlgita, sest mis pealik ütles talle, oleks muutnud ta soolasambaks.

Hommikul kutsus George oma neli politsei-

sõdurit ja niipalju kandjaid kui sel hetkel leidus, ning valmistus minema.

„Isand,“ ütles Olari, kui sellele tõlgiti George'i kavatsus, „näeksin meelsamini, et jääksid veel. Teed on kardetavad hulkuvate kaabakate tõttu, ning mul on veel palju rääkida sulle Sandi kuradi-tegudest. Peale selle,“ lisas pealik ja viipas käega kolmele orjale, kes olid püstitamas suurt teivast keset küla, „on täna öösel suur tants sinu auks. Selle järel lasen sul minna kuhu iganes soovid, sest sa oled mu isa ja ema.“

Auväärne George kõhkles alles, kui korraga nagu nõiutud ilmusid igast küla otsast kakskümmend tolmunud politsei-sõdurit. Pilgu seisid nad püssiga jala kõrval, siis jagunesid paremale ja pahemale poole ja kummagi rühma keskel võis näha täidetud maxim-kahuri jahutajat.

Olari ei lausunud midagi; ta ainult vaatas ühele kui teisele poole; ta pruun näovärv muutus muhalliks.

Aeglaselt lonkis Sanders grupi juure; ta habe oli ajamata, ülikond rebitud põõsastest ja käes kandis ta pikaraualist revolvrit.

„Olari,“ ütles ta tasa.

Pealik astus ette.

„Ma arvan, Olari, et oled olnud pealikuks natuke kaua.“

„Isand, enne mind oli pealikuks mu isa ja vanaisa.“

„Ja mis sai Tagondost, mu sõber?“ küsis Sanders. (Tagondo oli nimi, mille pärismaalased annud õnnetule Carterile.)

„Isand, ta suri,“ vastas Olari. „Ta suri mango-

haigusse.“

„Muidugi,“ vastas Sanders peanoogutusega. „Ja samuti pead sina surema samasse haigusse.“

Olari otsis pääseteed. Seal nägi ta auväärset George'i hämmastunult vahtivat ühelt teisele, ja ta heitis end kirjasaatja jalgade ette.

„Isand,“ karjus ta, „päästa mind selle mehe käest, kes vihkab mind!“

George mõistis mehe liigutust, tõlk ütles ta sõnad, ja kui üks haussa-sõdur ulatas käe pealiku järele, lõi George'i-härra selle tagasi.

„Kuulge, Sanders!“ — ta unustas kõik, mis enne laitis pealikus, unustas hirmu ta eest, — „ma arvan, olete juba küllalt karistanud seda vaest kuradit.“

„Taba mees kohel!“ käskis Sanders teravalt.

Haussa kahmas Olari õlgadest ja paiskas ta tagasi.

„Selle eest peate tasuma!“ mõirgas auväärne George Tackle võimetus vihas. „Mis tahate teha temaga? Mu jumal! Mitte kohtuta!“

Ta hüppas ette, kuid politsei-sõdurid pidasid ta kinni.

* * *

„Peate tasuma selle eest, mis olete teinud!“ kordas kirjasaatja Sandersile kuu hiljem, kui asus kojusõitvale laevale.

„Tahaksin juhtida teie tähelepanu vaid sellele,“ vastas Sanders, „et kui ma poleks ilmunud viimasel pilgul, oleksite ise tasunud kõik; sest ööl, kui saabusin kohale, oleks teid julmal viisil tapetud, Kas teie ei märganud suurt teivast?“

„See on vale!“ vastas teine. „Ma panen kõmisesa Inglismaa teie kuritöist. Teie ringkonna seisukord on häbiplakk tsivilisatsioonile!“

* * *

„Pole kahtlust,“ ütles kohtunik härra Keneally, kui lõpetas asja harutamise Sandersi kaebuses „Kurjeeri ja Kajastuse“ ning ühe teise vastu, „et kaebealune Tackle on kirjutanud hulk laimavaid ja kahjutoovaid artikleid. Minu arvamise järele on asja võõrastav külg see, et kaebealune, kelle ülesandeks oli selgitada olusid Lukati ringkonnas, ei võtnud vaevaks selgitada sedagi, kus see Lukati õieti asub, sest nagu teile juba teatatud, härrad vannutatud mehed, on Lääne-Aafrikas mitte vähem kui neli Lukatit; ning Dahomes asetsev Lukati oli too, kuhu pidi minema kaebealune. Kuidas sai hakkama sellega, et pidas Briti-Lääne-Aafrika Lukatit Lukatiks Dahomes, seda ma ei tea. Aga et toetada süüdistusi täiesti süütu briti ametniku vastu, kirjutas ta hulk alusetuid artikleid, millest igaüks haavab kaebaja huvisid ja mis osutuvad veelgi kahjulisemaks lehtedele, kes oma ääretus teadmatuses avaldasid nad.“

Kohus mõistis Sandersile üheksatuhat seitset sada ja viiskümmend naelsterlingit kahjutasu.

VI.

TANTSUKIVID.

Kangelased peaksid olema suured ja ilusad ja omama välkuvad silmad. Sanders polnud suur, tal oli kollakas näovärv ja hall juus. Kangelased

peaksid hoolitsema maheda kõne eest õrnade naiste vastu, kes juhtuvad neile teele. Sanders oli kirgedeta mees, kuid ta vandus tühisema asja pärast, ja naiste jaoks polnud tal enam midagi järel.

Kui mees asetatakse troonile, olgu see troon mõni puupinkki, mis saadaval turul neljapensilise või vähemagi eest, siis võetakse endale vastutus, mis on suurem kui kõik rahuldus, mis võiks leiduda selles teos. Toledos on ühel haul mälestismärk, vaskplaat, ühe suure kuningategija kalmul, kes elas küllalt kaua seks, et veenduda oma tähtsusetuses. Hauakiri räägib veenvalt ta elutarkusest inimlikkudes püüetes. „*Pulvis et nihil*“ on see hauakiri, ning „Tolm ja ei midagi“ on kõikide kuningategijate saatus.

Sanders oli noil päevil kuningategija; ta murdis mõned, ja nii nõudis tasakaalu seadus, et võtaks osa jälleehitamisest.

Ta hävitas Efindini, Matabini, T'saki, et nime-tada vaid kolm, ja aitas omalajal kaasa Lobengula, Suure Härja, hävitamises.

Kuningategija oli ta kahtlemata, kuigi selgesti võis lugeda vabariiklust ta lõbusas muiges, millega „tegi“ need kuningad. Kuid need kuningad, mis ta tegi, olid vaid väikesed kuningad. Briti-Aafrika valitsemisüsteem on kukutada üks suur valitseja, et panna ta asemele palju väikesi. Nõnda on julgem.

Kuskil 12. põhjalaiuse ja 0 pikkuse all on maa, kelle suurimaks eripärasuseks on see, et kuulub

Inglise-, Prantsuse- ja Saksamaale, olenevalt kaardist, millel teda vaadeldakse.

Tol ajal, millest mina kirjutan, ei kuulunud ta kellelegi, vaid ta üle oli suur valitseja Mensikilimbi. Ta oli vägevaim valitseja ning seepärast julmeimgi. Ta riik ulatus, nagu ütlesid mustad, kuutõusust kuni päikeseloodeni ja ta võim oli vastuvaidlematu.

Tal oli õukond ja ta istus elevandiluust troonil. Üle leopardinahkade kandis ta kullast ja siidist koetud mantlit.

Ta ise mõistis kohut.

Tal oli kolmsada naist ja nelituhat sõdurit, ning ta tutvus valgetega algas ja lõppes ühe prantsuse saatkonnaga, mis tõi talle kingiks suure kübara, leierkasti ja sadatuhat franki kullas.

Nihuke oli suur Hitingi kuningas.

Väikesed pealikud lõunapool ta maast rääkisid temast vaid pidades hinge; ta nime nimetati vaid tasa nagu mõne jumala oma; ta oli suuruse ja võimu sümbol. Isisi-rahvas, ka ise tähtis suguharu ja samal mõõdul ka suuresuuliste kalduvustega, rääkis endast halvaks pidavalt võrdluses Hitingi kuningriigiga.

Sanders, kes oli järginud prantsuse saatkonnale, läks Limbili juure kui saadik, viis talle kõikisuguseid annetisi ja rahuõnumeid. Suur sõdurite hulk saatis ta maale, kus elas linnas. Kahe päeva ootamise järel teatati talle, majesteet soovivat teda näha, ja ta viidi vägeva ette. See oli vana mees, kurikaval vanamees (kui Sanders otsustas ta üle õigesti), kes väljendas selgestimõistetavaid paha-

meele ja halvaks pidamise märke, kui Sanders laotab välja oma annetised.

„Ja mis on need, valge?“ küsis kuningas, mängu-
asjad mu naistele või kingid alampealikuile?“

„Need? Need on teie kõrgusele,“ vastas Sanders rahuliselt. „Rahva poolt, kes ei mõõda sõprust kinkide väärtusega.“

Kuningas hakkas nohisema.

„Ütle mulle, valge, kas oled oma rännakuiliganes näinud nii suurt kuningat kui mina?“

„Kuningas,“ vastas Sanders lihtsalt, kuigi see võis tuua kahju, „olen näinud veel suuremaid.“

Kuningas kortsutas kulmu ja rahvahulk ta pühitsetud isiku ümber urises ähvardavalt.

„Siin sa eksid,“ ütles kuningas rahuliselt, „sest iial pole olnud suuremat kuningat kui mina.“

„Ütelgu ometi valge, kes on suurem,“ vaikus üks vanaldane nõunik. Heakskiite ümin saatis ta sõnu.

„Isand,“ ütles Sanders, vaadates vanale troonil otse näkku, „ma olen näinud Lo Beni, Matabella kuningat.“

Kuningas kortsutas jällegi kulmu, siis noogutas.

„Olen kuulnud temast. Ta oli suur kuningas ja rahvaste sööja. Keda veel?“

„Kuningas,“ valetas Sanders, „olen näinud ka Setcevoyat.“

Midagi hurmavat lehvis üle õukonna. Setcevoya nimi oli tunginud kaugele põhjamaale.

„Aga valgeist kuningaist?“ kordas valitseja. „Ons olemas valge kuningas, kelle sõnadest väri-
sevad inimesed?“

Sanders naeris endamisi, sest tundis sarnast valitsejat, kuid vastas, et kogu elus ei olewat veel näinud sellist.

„Ja sõjaväge? Kas oled iganes näinud säärast sõjaväge kui minu oma?“

Samuti mainis ta järjekorras oma varandusi, ja Sanders, kes leidis, et valega pääseb asjatust vaevast, valetas et suitses ja tunnistas Limbili maailma suurimaks kuningaks, täieliseima sõjaväe juhiks ja suurepärase kuningriigi valitsejaks.

Vihmaaja järel tegi kord Sanders pikema rännaku läbi väikeste maakondade. Kuupikkuse käigu järel tuli ta Ichelisse, mis suure kuninga riigi piiril, kus pealiku ja rahva poolt võeti vastu väga viisakasti.

„Isand sa tuled parajal tunnil,“ tervitas teda pealik, „täna öösel tantsib Daihili.“

„Ja kes on Daihili?“ küsis Sanders.

Talle räägiti tüdrukust. Pärast toodi ta ette iseteadlik plika. Õige ninatark pärismaalase kohta, mõtles Sanders; sale tüdruk, suurem keskmisist naisist; kuju igati mõõdukas, nägu ilus isegi eurooplase maitstes, seisand ja liigutused harmoonilised.

Puredes sigarit heitis Sanders talle uuriva pilgu.

„Räägitakse, sa tantsid, tüdruk?“

„Õige! Olen suurim tantsijanna maailmas.“

„Ei tahaks uskuda,“ ütles ettevaatlik Sanders.

„Kuid ei kahtle, et su tants on hurmav.“

„Isand,“ ütles tüdruk, „kui tantsin, lähevad mehed hulluks; kaotavad mõistuse. Täna öösel, kui kuu seisab kõige kõrgemal, tantsin sulle kolme

armukese tantsu.“

„Täna öösel,“ vastas Sanders lühidalt, „olen voodis ja arvatavasti magan.“

Tüdruk kõrtsutas kulmu; vahest ta oli solvatud, kuna oli ju viieteist-aastane naine ja ei erinenud millegagi teisist naisist maailmas. Seda Sanders ei teadnud ja ma kahtlen, kas oleks aidanud, kuigi oleks teadnud.

Ta kuulis öösel tam-tami kõminat, rütmilist käte kokkulöömist, ja uinus magama. Ta viimane mõte oli, milline lõpp peaks küll olema tüdrukul, kelle tants teeb mehed hulluks.

Tüdruk oli pealiku tütar ja lahkumisel vahetas ta sellega veel mõne sõna tütre üle.

„Su tütar on viieteistaastane ja oleks parem panna ta mehele.“

„Isand,“ vastas pealik, „tal on palju tahtjaid, kuid keegi pole rikas küllalt teda ostma, kuna ta on nii suurepärase tantsija. Pealikud ja suured mehed kaugelt tulevad vaatama ta tantsu.“

Pealik vaatas tagasi ja ütles tasa:

„Üteldakse, et isegi Ainus-Suur olevat rääkinud temast. Vahest saadab ta tüdruku järele ja pakub mulle seda ja teist. Sarnasel korral,“ tähendas pealik lootusrikkalt, „tahan sahkerdada ja kaubelda ja venitada ning tõsta hinda iga päevaga.“

„Kui Ainus-Suur tahab teda, siis lase tal minna,“ ütles Sanders. „Muidu võib sündida, et hinnaliste annetiste asemel saadab sulle sõjaväe. Ma ei taha aga sõda ega naiste sekeldust, mis hulllem kui sõda; seda pane tähele, pealik!“

„Isand, sinu sõna on minu soov,“ vastas pea-

lik tänuliselt.

Lühikestes marssides läks Sanders tagasi oma ringkonda. Isis peeti ta ligi nädal kinni mingi nõiduse selgitusega. Belembis peatus ta kolm päeva, et lahendada surmajuhtumit võlu tõttu. Ta oli parajasti kuulutanud otsuse ja Abiboo ot- sis bambusvitsu tubli keretäie andmiseks, kui lihhe- lide pealik kolme kanuuga ruttas alla jõge mööda. Sanders märkas, et oli juhtunud midagi erakorralist ning teadis, mis see oli.

„Õigust!“ hüüdis pealik ja ta häääl värises vi- hast ja hirmust. „Õigust vana Suure, tüdruku- röövli ja linnadehävitaja vastu! Tulgu surm ta peale!“

Päev peale Sandersi lahkumist oli ilmunud Suure Kuninga saadik saja sõduriga ja nõudnud tantsutüdrukut. Nagu oli kavatsenud ette, hakkas pealik tingima, pakutud kingid olevat väikesed, tüdruk olevat väärt sadatuhat vaskkange, ei, tuhat kotti soola.

„Olid hull!“ tähendas Sanders jahedasti. „Ükski naine pole väärt tuhat kotti soola.“

„Jah, see võib küll olla,“ möönis vihane isa. „Kuid siiski oleks olnud lollus küsida liig madalat hinda.“

Lugu oli kestnud kogu öö ja järgmise päeva, ning viimaks läks Suure Kuninga saadik kannatamatuks. „Saada tüdruku järele,“ ütles ta, ning Daihili tuli sõnakuuleliselt, väliselt päris viisakas, kuid varja- tud julgustavate pilkudega saadikule. „Naine,“ ütles saadik, „suurim kuningaist igatseb su järele, kas tahad tulla?“

„Isand,“ vastas tüdruk, „ma ei soovi midagi

paremat.“ Selle peale asusid sada sõdurit ringi tüdruku ümber.

„Ja niiviisi,“ ütles Sanders, „ei saanud sa midagi ta eest.“

„Isand, on nõnda, nagu sa ütled,“ vastas pealik.

„On selge, et see oli ülekohus, sest ükski mees ei tohi võtta naist maksuta. Usun,“ lisas Sanders hammustava huumoriga, „et mees maksab isegi kaks korda: korra naise isale, siis kogu eluaeg naisele; kuid sellega olgu asi kuidas tahes.“

Kuus nädalat selle jutu järel saatis Sanders käskjala Suure Kuninga juure ning nõudis hinda, mis kuulus tütre eest isale.

Mis sündis käskjalaga, oleks parem siin mitte kirjeldada; et ta tapeti, on vaid asja vähem osa; kuid ta viimsel pilgul, kui juba surm paistis ta tarretunud silmis, viidi ta kuninga majja ning Daibili tantsis „vaimude tantsu“. Niipalju saadi teada.

Sanders ei võtnud midagi ette. Samuti Briti valitsus. Kuid vahetati mõned noodid saadikute ja ministrite vahel Pariisis, ning see oli asja lõpp.

Kaks ihheli salakuulajat läksid Suure Kuninga maale. Üks neist tuli tagasi ja jutustas, tantsutüdruk olevat kuninga lemmik-naine ja et tema tujust olenevat maa saatus. Samuti teatas ta, et palju mehi, nõunikke ja sõjapealikuid, hukatud selle saleda tantsija pärast.

Teine nuuskur ei tulnudki tagasi. Vahest ta tabamine andiski tüdrukule põhjuse saata ihhelide vastu sõjaväge. Vahest ta arvas, et ta rahvas valvab ta järele.

Ühel päeval piirati Ihheli-linn Suure Kuninga sõdureist, ja ükski mees, naine ega laps ei pääsnud.

Teade sellest veresaunast ulatus Sandersini alles palju hiljem. Põhjus oli üsna lihtne. Ei jäänud kedagi ellu, kes oleks toonud sõnumi, sest ihhelid on muust maailmast eraldatud rahvas.

Kuid ühel päeval juhtus elevante küttiv isiside salk külla, kus lehkas kõrbenud majade ja laipade järele, ja nii sai Sanders asjast kuulda.

„Meie ei võta endale mingit vastutust Hitingi kuninga häbitööde eest,“ kirjutas prantsuse koloniaalminister monsieur Leon Marchassa, „ja minu valitsus tervitab iga katset, mis Briti valitsus teeb selle maa rahustamiseks.“

Kuid Briti valitsus ei teinud midagi, sest sõda on väga kallis asi, ning Sanders irvitas ja sõimas elavalt oma tööandjaid.

Ta pani elu kaalule, marssis kahekümne politsei-sõduriga Hitingi piirile ja saatis käskjala — ühe Hiti mehe — kuninga juure. Julgusega, mis polnud ta omadustest mitte kõige vähema tähtsusega, kutsus ta kuninga enda ette läbirääkimisele.

See seiklus näis ebaõnnestuvat juba algusest peale, sest parajasti kui „Zaire“ aurutus kuningriigi piirile, kohtas Sanders ootamatult röövkäigu jälgi. Kindlad tundemärgid viitasid selle röövkäigu algatajale.

„Mul on kange himu sõita tagasi ja õpetada toda neetud ohhoride pealikut Bosambot,“ lausus Sanders mustale allohvitserile Abiboole. „Kuigi mees on vandunud terve jumalate ja kura-

dite kogu juures, pidada rahu, näeme nüüd siin ta riukaid! Röövkäik võõrale maa-alale!“

„Ega ta meil jookse käest, isand,“ vastas Abi-boo. „Pealegi on ta veel siin lähedal, sest ta tuleasemed on alles soojad.“

Nii liikus Sanders edasi ja saatis oma käskjala kuninga juure.

Ta käskis hoida laeva auru all — ta oli valinud tolle ainsama koha, kus jõgi puudutas Hitingi piiri ja ootas, valmis iga minut, kui mõistus peaks käskima — — — põgeneda.

Ta üllatuseks tõid luurajad talle teate, kuningas olevat teel ta juure.

Sellise vastutuleku eest võlgnes Sanders tänu väikesele tantsijale; päris naise kombel püsis ta mälestuses solvamine, ja tal oli katkuda kanake ringkonnaülem Sandersiga.

Suur kuningas saabus ja Sanders vaatles liginevat rongi segatud tundega. Umbes sada jardi kaldalt peatus kuningas, ning ta sarlak-punane kuninga-vari oli keskkohaks mustale sõdurite-liinile, mis venis ta paremalt ja pahemalt poolt.

Siis erines rühm ja sammus kuivetanud puu juure jõe ääres, millel rippus tuulevaikus Inglismaa lipp.

„Siin leian veel surma,“ ütles Sanders endamisi.

„Kuningas, Suur-Ainus, ootab sind, valge, ja pakub sulle kaitset enda varjus,“ ütles kuninga saadik.

Sanders noogutas. Ta lonkis sõduritesalga luure ning ilmus vanamehe ees, kes küürutus nahkade-hunnikul ja pilgutas silmi nagu ahv

päikesepaistel.

„Isand ja kuningas, et sa elaksid igavesti!“ tervitas Sanders libedasti, ja kui tõstis seejuures käe, nägi tantsutüdrukut vaatavat enda otsa kortsus kulmul.

„Mis tahad, valge?“ küsis vana kuningas. „Kas tood nii rikkaid annetisi, et kutsud mu käima palju päevamatke?“

„Isand, ma ei too mingisuguseid annetisi,“ vastas Sanders jahedasti. „Küll aga sõnumi kuningalt, kes suurem kui sina, kelle sõdurid rohkearvulisemad kui liiv jões, kelle maad ulatuvad idast läände ja põhjast lõunasse.“

„Sellist kuningat polegi,“ urises vana. „Sa valestad, valge, ja ma lasen lõigata su keele peeneiks ribadeks.“

„Lase tal ütelda oma sõnum,“ segas vahele tüdruk.

„See on ta sõnum!“ Sanders seisis hooletult, käed kuuetaskus, ja kuningas oli lähemal surmale, kui ta aimas. „Minu isand ütleb, et kuna Hitingi suur kuningas söönud ära ihheli-rahva ja sammu nud üle mu piiri ja toonud kannatust mu rahvale, on läinud valusaks mu süda. Siiski tahan elada rahu s temaga, kui Suur Kuningas maksab karistuseks tuhat karilooma ja lubab mu sõdureid ja ametnikke vabalt oma maale.“

Vana kihistas vihast naeru.

„Ohoo,“ itsitas ta, „küll suur kuningas.“

Samal pilgul astus ette tüdruk.

„Sandi,“ ütles ta, „sa alandasid mind, sest kui tahtsin sulle tantsida, magasid sina.“

„Sinule, Daihili, ei ütle ma midagi,“ vastas Sanders kindlasti. „Naistega ei ole mul läbirääkimisi. See pole komme ega seadus. Veel vähem jutlen ma tantsutüdrukutega. Mul on tegemist kuninga Limbiliga.

Kuningas rääkis kähku kellegi mehega, kes kummardus ta juure, ning Sanders, ikka alles kätega kuuetaskuis, vajutas brovningutelt kaitselingid.

Kuna tüdruk rääkis, piilus ta meest, kes rääkis kuningaga. Sanders nägi mehe kaduvat sõdurite hulka, ja valmistus kõige pahemaks.

„Kuna ma ei tohi tantsida sulle,“ ütles tüdruk, „siis soovib mu isand ja kuningas, et sina tantsiksid midagi minule.“

„See on meeletus,“ vastas Sanders. Siis nägi liginevat endale sõdurite-hulka, ning brovningud tulid välja.

Trah! Trah!

Kuningale määratud kuul läks mööda ja tabas ta seljataga seisvat sõdurit.

Asi oli lootusetu algusest peale. Selles veendus Sanders täie rahuga, kui lebas nagu kinninööritud kana palaval liival. Esimese paugu juures, mõtles ta, pöörab Abiboo, nagu oli saanud käsu, laevanina allajõge. See oli ainus kehvavõitu rahuldus, mis leidis praeguses seisukorras.

Kogu otsatu päeva lebas ta kõrvetava päikese all vahtide keskel ja ootas surma, mis pidi tulema milgi õudsel kujul. Ta polnud häämsatunud selle üle, sest praegustel asjaoludel ei võinudki see olla teisiti.

Ohtupaiku anti talle vett; selle eest oli ta väga tänulik. Vahtide jutust kuulis ta, et õhtu olevat määratud ta surmamiseks; kuidas — seda ta veel ei teadnud. Kohalt, kus ta lebas, oli näha kuninga telk. Kogu pealelõuna sibilisid inimesed, asetades siledaid kive selle ette. Need näisid olevat ühetaolised ning valmistatud üheks otstarbeks. Ta pöördus vahtidele.

„Need on tantsukivid, valge. Nad on toodud mäelt pealinna ligidalt.“

Kui saabus öö, süüdati hiiglatuli; vaadeldes seda, kuulis ta „Zaire“ põgenemisest ja rõõmustas.

Ta oli vist teinud väikese uinaku, nii ihuliselt kui vaimliselt, kui rebiti järsku üles ja viidi kuninga ette.

Nüüd ta nägi, kuidas mõteldi teda piinata. Siledad kivid võeti tangidega tulest ja asetati telgi ette üksteise kõrvale.

„Valge,“ ütles kuningas, kui jõhkrad käed olid tõmmanud Sandersi jalast kingad, „too naine, Daihili, tahab näha sind tantsimas.“

„Ole julge,“ kiristas Sanders, „et saad veel ühel päeval tantsima põrgus väga meeldivas seltskonnas; kuid enne seda kõlgud veel köie otsas.“

„Peaksid sa oma tantsu lõpul veel elama, siis kahetsed,“ ütles kuningas.

Salk sõdureid teravate piigiotstega piiras seda omapärast tantsuplatsi. Kes seisid kuninga telgi pool, kummardusid, et mitte varjata vaadet.

Esimene kivi, millele astus, oli poolsoe, ning ta peatus, kuni piigitõuge lükkas ta järgmisele. See oli hõõguv-palav. Sumbutatud karjatusega

hüppas Sanders püsti, kuid kukkus teisele veel palavamale, ning jällegi hüppas ta püsti — —

„Valage talle vett peale,“ karjus kuningas naerutujus, kui nõrkenud Sanders tõmmati kividelt.

„Nüüd tantsi jällegil!“ käskis siis kuningas.

Seal sähvatas läbi ümbritseva pimeduse tulejuga.

Hah, hah, hah, hah, haa-a-a-a-a.

Abiboo revolver-kahur töötas viiekümne jardi kaugusel ning tema kaasa tormasid viissada ohhori, keda juhtis pealikute pealik Bosambo.

Hetke pidasid hitingid vastu, aga kui siis ohhorid metsiku kisaga tormasid kallale, pudenesid kuninga väed ja põgenesid.

Sanders viidi ruttu aurikule, sest hitingid olid kuulsad öösõdijad, kel oli viisiks end ruttu jällegi koguda.

Sanders istus auriku tekil, ravis põletatud jalgu ja vandus endamisi. Ta kuulis, kuidas ohhorid ronisid kanuudesse, kuidas ähkisid ta politseisoldatid, vinnates aurikule revolver-kahurit, ning langes uuesti minestusse.

„Isand,“ ütles järgmisel hommikul Bosambo, mõne kuu eest tegid sa etteheite ohhoridele, nad ei olevat miskisugused sõjamehed. See oli õige — tookord —, kuid noil ammu möödunud päevil polnud ka pealikut Bosambot! Aga nüüd, kui ma neid õpetanud ja tekitanud vähe julgust nende hinges, võitsid nad Suure Kuninga sõdurid.“

Bosambo esines toredas seisandis, ta õlgu kattis kullast ja sinisest lõngast koetud mantel, mida tal polnud eelmisel ööl.

„Bosambo,“ vastas Sanders, „kuigi mul on

õicendada arve sinuga, kuna sa oma röövkäiguga astunud üle seaduse, olen sulle siiski tänulik, et su ahnus võõra omanduse järele tõi su siia. — Aga kust said selle mantli?“

„Varastasin! Suure Kuninga telgist,“ tunnistas Bosambo avameelselt. „Tõin kaasa ka ühe kividest, millel mu valge isand vältis seismast. Tõin kaasa kivi, et ta oleks tõenduseks.“

Sanders vaid noogutas ja pures väikese grimasiga sigarit.

„Näita kivi!“ käskis ta. Bosambo ise tõi selle. Ta oli hästi pidanud vastu kuumusele, kuid hoolituse tõttu oli murtud nurk.

„Siin on põhjus, mis ei või jääda tähelepanematuks ühelegi seaduslikule Briti valitsusele,“ ümises ta viimaks. „Näen Limbili kadu!“

* * *

Tuli vihmaaeg ja kevad, enne kui Sanders jällegi seisis Suure Kuninga ees. Ta ümber valitses surm ja rusud. Legendik oli külvatud üle laiapädega ning suur linn suitsev varem. Pahemat kätt oli laagris kolm rügementi haussasid, paremal pool istus kaks pataljoni Aafrika kütte söögi juures. Sarvesignaamid käristasid õhku.

„Olen vana mees,“ kogeles kuningas. Tüdruk ta kõrval vaikis; ainult ta pilk oli kiindunud Sandersi telliskivi-punasesse näkku ning ei lahkunud sealt.

„Vana sa oled,“ lausus Sanders, „kuid mitte vana suremiseks!“

„Olen Suur Kuningas,“ vingus teine, „ning ei

sünni, et Suur Kuningas ripuks võllas.“

„Aga kui laseme sul elada, ütleb paljugi suuri kuningaid: Võime teha koledaid asju, kuid oma suuruse tõttu jääme ellu,“ vastas Sanders.

„Ja mis sünnib minuga?“ küsis tüdruk tasa.

„Sinuga?“ Sanders vaatas ta otsa. „Ah nii — sinuga —?“ nagu oleks märganud teist alles sel hetkel. „Sa oled ju tantsutüdruk? — Noh, sinuga ei sünni midagi, Daihili, sest sa — pole midagi!“

Ta nägi, kuidas teine võpatas kui piitsalöögi all.

Surmaotsuse täitmise järel kõneles Sanders koloneliga.

„Ma ei mõista,“ tähendas kolonel, „kuidas see sõjakäik otsustati nii kähku. Vajaline oli ta ju aastate eest. Kuid milleks nüüd kähku see suur rutt?“

Sanders muigas.

„Imeline rahvas need britid!“ vastas ta lõbusasti. „Vana Limbili röövis briti alamaid, ning mina teatan sellest. Väga kurb! vastab Inglismaa. Limbili hävitab kogu suguharu. Kahetsuseväärt! vastab Inglismaa. Vana laseb mind tantsida palavil surmakivel. Pea seda naljaks, ütleb Inglismaa. Aga kui pöoran tähelepanu, et need kivid annavad untsist kümne pensi kaalu puhastatud kulda ja et siin oleme leidnud rikkamaid Kesk-Aafrika kullalademeid, on meil vähema kui kuue kuu vältel sõjavägi siin...“

Kirjutaja ääremärge: Isiklikult arvan, et Sanders siin vähe eksib otsuses, sest sõjad maksavad raha [ja] kättemaksu-sõjad on teatavasti täiesti kasutoomatud.

ILMUVAD NUMBRID :

- Nr. 31. **Edgar Wallace.** Sanders jöelt. II osa.
Nr. 32. **Hurmavad lood.** Huumor.
Nr. 33. **Edgar Wallace.** Seitsmelukuga uks. Krimin.-rom.
Nr. 34. **Edgar Wallace.** Seitsme lukuga uks. II osa.
Nr. 35. **Octave Mirbeau.** Piinade aed. Seiklusi Hiinast.
Nr. 36. **Edgar Wallace.** Bosambo jöelt. Sandersi seikluste järg Kesk-Aafrikas.
Nr. 37. **Edgar Wallace.** Bosambo jöelt. II osa.
Nr. 38. **Octave Mirbeau.** Piinade aed. II osa.
Nr. 39. **Vicente Blasco Ibanez.** Areen. Romaan Hispaaniast.
Nr. 40. **Vicente Blasco Ibanez.** Areen. II osa.
Nr. 41. **Vicente Blasco Ibanez.** Areen. III osa.
Nr. 42. **Edgar Wallace.** Sanders. Sandersi seikluste järg Kesk-Aafrikas.
Nr. 43. **Edgar Wallace.** Sanders. II osa.
Nr. 44. **Walter Röhl.** Pimeduse varjus. Kütkestav, salapärane romaan teatri elust.
Nr. 45. **Walter Röhl.** Pimeduse varjus. II osa. ja edasi iga 20 päeva järgi uus number.

Edgar Wallace tödest on autori loal veel tõlkimisel: „Roheline vibulaskja“, „Bones jöelt“ „Võit“ j. t. Wallace on praegusaja tuntumaid ja loetavamaid kirjanikke maailmas.

ILMUMISEL :

„ELU“ LUGEMISVARA Nr. 1—6. II trükk.
Piiratud arvu tõttu ettetellimine soovitav.

Üksiknumber, 96—132 lehek., maksab 35 senti.

„ELU“ lugemisvara ilmub 18 korda aastas (ligi 20 päeva järele). Müüvad kõik raamatüürid ja linna ja raudtee lehekioskid. Tellimisi võtavad vastu kõik vabariigi postiasutused ja „Elu“ talitus. Tellimise hind ühes postiga: 3 kuu pääle (4 numbrit) 135 senti, 6 kuu pääle (9 numbrit) 3 krooni, 12 kuu pääle (18 numbrit) 6 krooni. Toimefus ja talitus asub Tallinnas, Väike Pärnu maantee 21/3. Kirjalik aadress: „Elu“ Tallinnas, postkast 324. Toimefaja ja väljaandja Ernst Pihlakas.

Teiegi ko

MEES ja NAINE

INIMESE SUGUELU

100 pildiga tekstis, hind 2 krooni.

100 pildiga tekstis ja 18 värvil. pildiga, hind Kr. 2.75.

Sisu: Opetus soojätkamisest. Mehe ja naise suguelundid. Sugutuse käik. Sugutatud munaraku arenemise algaste. Pärvus. Sugutung. Sugutatud muna arenemine. Raskejalgsus. Sünnitamine. Abielu. Sugude vahe oluliselt. Mehe ja naise kehaehitus. Naine esteetilises suhtes. Sugutungi rahuldamine väljaspool abielu. Suguline karskus. Käsikiimalus. Prostitutsioon. Suguhaigused. Suguhaigused ja abielu. Millal tohib suguhaige abielluda? Suguhaiguste levimine ja võitlus nende vastu. Alkohool ja suguelu. Sugutungi sotsiaalne tähendus. Sugutungi eksimused. Suguline kasvatus. Abielu tervishoid. Suguelu eetika. Lisa: Naistehaigused. Kuse- ja suguelundite haigused.

Jules de Revél

K O M B E J U H T

HÄLLIST HAUANI

284 lehekülge. Hind Kr. 2.85, köites Kr. 3.50

Sisu: Hääd kombed kodus ja perekonnas. Elujärgud perekonnas. Hääd kombed seltskonnas. Hääd toon avalikus elus. Hääd kombed erilistel elusündmustel. Hääd toon kirjalisel läbikäimises.

K O K A K U N S T

sõnas, pildis ja filmis

340 lhk. 284 pilti. Hind Kr. 3.—, köites Kr. 4.—.

Sisu: Supid. Soojad ja külmad eeltoidud. Munatoidud. Kalatoidud. Aedviljatoidud. Lihatoitud. Metslooma- ja linnuliha toitud. Kastid. Salatid. Soojad ja külmad magustoidud. Magussalatid. Koogid. küpsised ja tordid. Karastavad ja alkoholiga joogid. Keedised ja konservid. Toitude nägus serveerimine. Lauakatmine.

Müügil kõikides raamatuärides! Raha ettemaksjatele saadab „ELU“ Tallinnas, kirjakast 324 raamatud omal kulul kätte.

EESTI RAHVUSRAAMATUKOGU

1 0100 00535418 4

NUMBER

31

ELU LUGEMISVARA

Edgar Wallace

SANDERS JÕELT

II

Seiklusi Kesk-Aafrikast

TALLINNAS — 1929

HIND
35s.

ELU LUGEMISVARA

SENI ILMUNUD NUMBRID:

Üksiknumber, 96 — 132 lehekülge, maksab 35 senti.

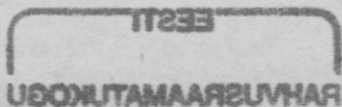
- Nr. 1. **S. Lagerlöf.** Härja Arne varandus.
- Nr. 2. **H. Zetterström.** Dünamiitkoer.
- Nr. 3. **A. Conan-Doyle.** Kolmnurk sõõris. Romaan.
- Nr. 4. **A. Conan-Doyle.** Kolmnurk sõõris. II osa.
- Nr. 5. **H. Courths-Mahler.** Anna andeks, Loori. Romaan.
- Nr. 6. **H. Courths-Mahler.** Anna andeks, Loori. II osa
- Nr. 7. **Björnstjerne-Björnson.** Päivila Synnöve.
- Nr. 8. **Thea v. Harbou.** Metropolis. Romaan.
- Nr. 9. **R. de Haas.** Kolm jutustust. Piltidega.
- Nr. 10. **E. Droonberg.** Karukütt Kärejõel. Romaan.
- Nr. 11. **Thea v. Harbou.** Metropolis. II osa.
- Nr. 12. **E. Droonberg.** Karukütt Kärejõel. II osa.
- Nr. 13. **Victor Hugo.** Tapakirve aastal. Romaan.
- Nr. 14. **Victor Hugo.** Tapakirve aastal. II osa.
- Nr. 15. **Arthur Schnitzler.** Mäng hommikuämarikus.
- Nr. 16. **Edgar Wallace.** Oudne salkkond. Krim.-romaan.
- Nr. 17. **Edgar Wallace** Oudne salkkond. II osa.
- Nr. 18. **Maurus Jokai.** Geniaalne narr.
- Nr. 19. **Jack London.** Raudteehulkrud. Romaan.
- Nr. 20. **Jack London.** Raudteehulkrud. II osa.
- Nr. 21. **H. Courths-Mahler.** Ebaabikaas. Romaan.
- Nr. 22. **H. Courths-Mahler.** Ebaabikaas. II osa
- Nr. 23. **S. Elvestad.** Kummaline kepimees. Romaan.
- Nr. 24. **J. F. Cooper.** Punane piraat. Romaan.
- Nr. 25. **Knut Hamsun.** Viktoria. Romaan.
- Nr. 26. **M. Roberts-Rinehart.** Doktor Edvardes. Romaan.
- Nr. 27. **M. Roberts-Rinehart.** Doktor Edvardes. II osa.
- Nr. 28. **Jack London.** Jerry. Romaan lõunamere saartelt.
- Nr. 29. **Jack London.** Jerry. II osa.
- Nr. 30. **Edgar Wallace.** Sandersjõelt. Seiklusi Kesk-Aafr.
- Nr. 31. **Edgar Wallace.** Sandersjõelt. II osa.

(Numbrit 1—6 ja 8. trükk on otsas)

EDGAR WALLACE

Sanders jõelt

II

„Estotrükk“ Tallinn, S. Karja 8. 1929.

EESTI
RAHVUSRAAMATUKOGU

505541

VII.

UNELMITE METS.

Sanders oli teel kogumas makse ja õpetamas õiglust rahvale, kes elas alamal Isisi-jões; teel oli ta peatunud metsasel kohal.

Väike aurik oli kinnitatud jõekaldale. Ettevaatlikult astus Sanders üle paari laevalael magaja ja sammus maale.

Sanders vaatas oma taskukella; tunninäitaja seisis üheksal. Sanders seisis hetke metsa serval ja vaatas üle jõe. Öhtu oli pime, kuid ta võis näha metsa piirjooni teisel kaldal. Ta nägi teemantidega külitud taevavõlvi peegelduvat vees. Siis läks ta oma telki, riietus pizamasse ja võttis tillukesest pudelikesest kaks hiina-pilli, neelas need, jõi peale klaas vett ja pistis pea läbi telgi avause.

„Hei, Sokani!“ hüüdis ta maamurdes. „Löö lokolit, kõne-trummil!“

Siis läks voodisse.

Ta kuulis inimeste ruttavaid samme ja kugisevat naeru, kui igaüks kordas ta naljasõna; siis kuulis pärismaalaste trummipõrinat. Lokoli katkes metsiku kreštšendoga. Kergitusohkega lebas Sanders voodisse ja sulges silmad.

Järsku ajas ta enda püsti; ta oli vist uinunud, kuid praegu täiesti ärkvel.

Ta kuulatas, libises siis voodist ja tõmbas jalga moskiito-kingad. Siis astus välja pimedusse ja leidis seal N'Kema, masinisti, kes ootas.

„Kas kuulsid, massa?“

„Kuulsin, kuid me pole ju siin küla lähedal.“
Sanders kuulatas jällegi.

Ööst tõusis sadandeid sosistavaid hääli, kuid kõigist neist üle kuuldus vastav nõrk trummipõrin. Sanders tõstis kulmud.

„Pole lähemal küla kui Bongindanga,“ ümises ta üllatunult, „isegi mitte kalurite-küla! Ja mets on ometi tühi —“

Hoiatavalt tõstis must sõrme ja ajas pea kuulatades ette; ta katsus mõista sõnumit, mis saatis trumm. Sanders ootas. Ta tundis imelist pärismaalaste telegraafi, millega saatsid teateid üle läbipääsmatute metsapadrikute. Ta ei mõistnud seda-laadi morset — ükski eurooplane ei mõistnud, kuid Sandersil oli aukartus selle saladuse ees.

„Seal on keegi valge,“ tõlkis pärismaalane.
„Ta on haige.“

„Ta on nõdrameelne,“ teatas N'Kema edasi.
„Ta on asunud „unelmita metsa“ ja ei taha lahkuda sealt.“

„Ükski valge ei jää „unelmita metsa“, kui pole nõdrameelne,“ lisis N'Kema pooliti endale.

Ja trumm jätkas ja jätkas teatamist, kuni Sanders rebis unest oma trummilööja ja laskis põristada allajõge oma vastuse. Siis riietus rutuga.

Metsas lebas raskestihaige; koha laagriks oli valinud ise. Mainward oli valinud koha ta ilu pärast just siis, kui haigus langes ta peale. „Ta oli,“ nagu ütles üks ajaleht, kes pärast kirjeldas ta suurt õnnetust, „ülekoormatud fantastikaga.“

Mainward oli koormatud ebaajakohase usaldusega. See oli üks põhjusist, miks viibis ses surma-

toovas Iturimaa ribas, mida pärismaalased saamatult nimetasid „maaks, kus kõik pahad mõtted muutuvad headeks mõteteks,“ ja mida luuleline maadeuurija ja ettevõtlik kaupmees nimetas „unelmitse metsaks“.

Üleliigne usaldus oli olnud ta õnnetuseks; usaldus, et ta hobused võidavad võidujooksus; usaldus, et ise suudab muretseda raha, millega katta raiskamised — ta oli olnud Welshire kreisi-panga direktor; usaldus naise armastusse, kes vaatas ta otsa tuimalt, kui tuli langemine.

Praegu tõstis Mainward padjalt valutava pea ja siunas valjusti kõnetrummi kõminat. Ta tundis pealiskaudselt „tui-inglisekeelt“, niivõrt kui võimalik õppida Sierra-Leones ja Grand-Bassamis kolme kuu vältel.

„Mis teie tegema neetud müra, eh?“ kaebas Mainward. „Sa palju loll mees, Abiboo.“

„Si, senor!“ möönis hooletult poiss, kes teenis teda.

„Jätma järele! Kuuled sa? Jätma!“ vihastas mees segiaetud reisuvoodis. „Müra mind ajama hulluks! Ütle neile, et jätma trummitamist!“

Lokoli vaikis iseendast, sest kuulaja haigelaagris oli kuulnud Sandersi kauget vastust.

„Tule siia, Abiboo!“ palus haige. „Tahaksin vähe piima. Käse kokal avada uus karp ja keeta natuke suppi.“

Must poiss lahkus haige juurest, kes ümises enda ette ja oiates heitles voodis.

Mainward pidi mõtlema mitmelegi kaugele asjale. Veider, kuis kõik need asjad tabasid ta tähele-

panu! Muidugi oli nende hulgas panga kokkuvarisemine ja Mainwardi raiskamiste paljastamine — oli ometi mõistlik tegu panga inspektori poolt, et põgenes kõige eest — ja Ethel — Ethel — ja hobused — ja — ja —

Unelmitest org! Sellest oleks saanud hea jutt, oleks Mainward olnud kirjanik; kuid seda ta polnud. Kirjutada oskas ta küll — oma nime või „kolme kuu järel tänasest päevast maksate — —“. Mainward oskas kirjutada sellise paberi alla teisegi mehe nime — —!

Mainward oigas ja väänles selle mõtte juures.

Aga siin oli ju mets, kus kurjad mõtted muutusid ilusaks. Mainward vajas rahu, vajas und, õnne — kõigepealt õnne! Ütleme, „Fairy Lane“, ta võidurats, oli võitnud Wokinghami priisi. — Hobu muidugi polnud võitnud! — Mainward ajas enda püsti selle mõtte juures. Kuid oletada, et hobu oli võitnud, oletada, et Mainward oli leidnud sõbra, kes laenas talle kuusteisttuhat naelsterlingit — , ehk kui isegi Ethel —

Siin katkestas teda Abiboo hääl: „Puka-puk elab ja tuleb.“

„Eh? Mis on?“ Vihaselt pöördus Mainward poisile.

„Puka-puk. Kas kuuled?“

Kuid haige ei kuulnud „Zaire“ rattalööke, kui vapper laevake võitles ägeda voolu vastu. Ta vaid üllatus, et oli hele päevavalge, ja pidi möönma, et oli maganud.

Mainward sulges jällegi silmad ja nägi veidrat und. Peaosa ses unenäos oli väikesel, pruuniks-

põlenud, aetud habemega mehel valges katelkübaras, mustunud ülikuega üle pizama.

„Kuidas tunnete end?“ küsis vööras.

„Neetult viletsasti,“ urises Mainward. „Eriti Etheli pärast! Kas teiegi ei arva, et oli kaunis julm temast panna mind uskuma, nagu armastaks mind Jumal teab kui väga ning siis viimsel minutil lihtsalt lasta mind kukkuda?“

„Hämmastav!“ lausus vööras tõsiselt. „Kuid heitke ta nüüd mõtetest. Ta ei vääri paremat! — Mis arvate sellest?“

Ta hoidis kahe sõrme vahel rohupilli. Mainward naeratas väsinult.

„Ah, lollus,“ ümises ta. „Kas olete mõni unelmitte metsa käabus-nõid? — Mis see on? Armujoogi rohi?“

„Armastus või elu!“ vastas Sanders. „Neelake alla!“

Mainward kuulis sõna.

„Ja nüüd,“ ütles vööras — see oli aga kuus tundi hiljem, — „kõige parem oleks, et mu poisid kannaksid teie mu aurikule ja võtaksime teie kaasa mereranda.“

Mainward raputas pead. Ta oli ärganud ärritatud meeleolus ja tundis end väga viletsana.

„Mu armas, see on ju kole kena, et tulite — ja muu seas — näite olevat arst — —?“

Sanders raputas pead.

„Vastupidi. Olen ringkonnaülem,“ lausus ta kergesti, „kuid te ütlesite — —“

„Jään siia! Siin on põrgu-ilus.“

„Põrgul! See on õige väljendus, mis minagi

oleksin tarvitanud, mu armas! See maalapike on Kongomaade katkuallikas; ta on surmatoovate kärbeste ja lutikate kodumaa Aafrikas. Ei, tulge, mu sõber, laske viia end minu laagrisse.“

Mainward raputas kangekaelselt pead.

„Väga tänulik, kuid sooviksin jääda siia veel päevaks, teiseks. Tahaksin katsuda selle koha üleloomulikku mõju. Mul on veel nii palju mõtteid, mis vajavad lahendust — — —!“

„Kuulge,“ ütles Sanders karedasti. „Teate küll, kust tuleb selle metsa nimi. Teda nimetatakse „unelmitte metsaks“ seepärast, et ta täis külmatõbe ja iga haigust beriberist kuni unehaiguseni. Inimene, mina tunnen maad, kuna teie olete siin uus! Olete tulnud siia, et vabaneda tsivilisatsioonist ja alata uut elu.“

„Palun vabandust!“ Mainwardi nägu kattis sügav puna ja ta rääkis väga tagasihoidlikult.

„Oo, tean teist kõik! Kas ma ei ütelnud, et olen ringkonnaülem? Olin tookord Inglismaal, kui teiega juhtusid nood asjad, ja muu olen lugenud ajalehist, mis mulle mõnikord saadetakse. Kuid see kõik ei liiguta mind ega puutu minusse. Olen siin seks, et aidata teid alata uut elu. Kui tahate end tappa, milleks siis tulla Aafrikasse? Olge ometi mõistlik ja muutke laagrikoht! Saadan tagasi oma auriku teie meeste järele. Kas tulete?“

„Ei!“ vastas Mainward masendatult. „Ma ei taha. Pealegi — ma ei suuda rännata.“

„Hea küll,“ ütles viimaks Sanders, „oletame, et jääte siia veel üheks päevaks, et võiksite võtta

end veidi kokku, ja homme tulen oma eeskujulise haigetooliga. Kas nõnda?“

Mainward ulatas oma väriseva käe ja naeratus vari tuksatus ta silmanurgis. „Olen nõus.“

Ta seiras pilkudega ringkonnaülemat ja kuulis, kuidas see, sammudes läbi laagri, jutles ühe ja teise mehega võõras keeles.

Haruldane, jõuküllane mees, mõtles Mainward. Kas oleks ta küll saanud toime Etheliga? Mainward vaatles võõrast uudishimulisel pilgul ja märkas, kuidas ta oma kandjad-laiskvorstid hüplesid Sandersi sõnade juures.

„Head ööd!“ ütles Sandersi hääl, ja Mainward vaatas üles.

„Peate võtma veel ühe pilli, ja homme olete tugev nagu aurupuur. Pean veel täna öösel saabuma tagasi oma laagrisse, sest muidu leian homme hommikul, et varastatud kõik mu tagavarad. Kui aga sooviksite, et jääksin parem siia — —“

„Ei, ei!“ vastas teine kähku; ta tahtis olla üksi, tal oli nii palju asju, mille suhtes tahtis jõuda selgusele. Näiteks oli seal küsimus Ethelist.

„Ega te ei unusta võtta pilli?“

„Ei. Olen teile väga tänuline, et tulite. Olite väga hea mu vastu.“

Sanders naeratas. „Ärge rääkige tühja juttu,“ ütles ta. „See on kõik vennaline armastus. Valge kuulub valge ja sugulane sugulase juure. Oleme siin üksi kahekesi ja ei ainustki valget viissada miili ringi. Head ööd! Ja palun, võtke pill!“

Mainward lebas ja kuulatas teiste mineku kära. Talle näis, nagu kuuleks helisevat kellukest. See

oli vist laeva masinale. Siis kuuldus laevaratta pukk — a — pukk, — või selle järele olidki mustad annud laevale nime.

Abiboo tuli piimaga. „Kas rohtu võtsite?“

„Võtan,“ ümises Mainward, kuid rohekas pill lebas ta padja all.

Selle järel tuli Mainwardile haruldane rahuldustunne; kuid ta ei jälginud selle rahulduse algatuse põhjust. Tal oli selle päeva jaoks küllalt mälestusi jäetud seljataha.

Tunne, et on nüüd õnnelik, tuli talle nagu meeldiv vapustus.

Ta avas silmad ja vaatas ringi. Talle näis, nagu seisaks ta voodi väljas lagedal ja nagu tõmbaks ta kõrvale eesriided, et paremini näha välja. Keegi väike mees tuli ruttu mööda rohu sametriba mäest alla tema poole.

„Atty!“ kogeles palavikus mees. „Milline ime!“

Atty, tõesti vana Atty tollest ajast; seekord ta ainult ei venitanud nägu pikaks, nagu Mainward oli harjunud temast. Väike mees oli ratsapükstes; ta kenad säärsaapad olid porised ja ta helepunasel pluusil olid terava võidusõidu jäljed. Noksatades puudutas ta ratsapiitsaga oma žokeimütsi ja asetaskad sadula, mida kandis, teisele käele.

„Teie siin, Atty?“ ümises Mainward naeratahes. „Mis ilmailmet teete siin?“

„Žokeide ruum on siin lähedal ja tulen praegu kaalumiselt,“ vastas väike mees. „Olin julge, et „Fairy“ võidab ja ta võitiski.“

Mainward noogutas teadvalt. „Teadsin,“ kinnitas ta. „Pidas ta end hästi ülal?“

Žokei naeratas jällegi. „Seda ei tee ta küll kunagi, kuid ta jooksis hästi. Kui tulime üles orust, jäi ta veidi maha, kuid näitasin piitsa, ja ta tuli nagu jutiga. Korra arvasin, et „Stag“ lööb meid, kuid sain tast üle ja meil polnud mingit viperust. Oleksin võinud võita kümne hobuse pikkuse.“

„Oleksid võinud võita kümne hobuse pikkuse?“ kordas Mainward üllatunult. „Noh, oled teinud mulle suure meelega, Atty. See võit toob mu välja sügavamast august, kuhu ettevaatamatu inimene iganes juhtunud. Ma ei unusta seda iial, Atty!“

„Ses olen veendunud,“ vastas väike žokei tänuliselt. „Kuid nüüd peate mind vabandama, härra.“

Mainward noogutas ja seiras teda silmadega, kui žokei kadus puude vahele.

Mõnedki inimesed tulid nüüd orus nähtavale ja häbenedes vaatas Mainward üle oma mustunud ülikonna. „Milline eesel olin tulema siia sellises riietuses! Oleksin ometi pidanud teadma, et kohtan siin neid inimesi.“

Nende hulgas oli üks, keda ta parem ei oleks näinud. Niipea kui nägi Vennsi ta luuravate silmadega ja suure ninaga, katsus Mainward põigata kõrvale ta tähelepanust. Kuid Venns nägi teda ikkagi ja kõmpis puude vahelt tema poole ja ulatas talle käsnase käe, kuna ta udused silmad hiilgasid.

„Ohoo!“ itsitas ta. „Otsisin teid.“

Mainward ümises midagi vastuseks.

„Veider koht, kus leian teid, kas pole?“ Venns lükkas läikiva torukübara kuklasse ja kuivatas ääretult maitsetu siidrätikuga otsaesist.

„Aga vaadake, vanapoiss, mis puutub rahasse—“

„Oh, ärge muretsege, mu armas. Nüüd maksan teile.“

„Ee, ega ma seda mõtelnud,“ vastas teine kähku. „Mõni paarsada rohkem või vähem ei tähenda midagi, kuid te tahtsite ju suure summa?“

„Ning teie vastasite, et sooviksite mind — —“

„Tean, tean,“ katkestas Venns kähku. „Kuid see oli enne, kui kafri-miinide aktsiad tõusid. Aga nüüd, mu poiss, võite saada.“

Mainward pani naerma.

„Kuusteisttuhat naela?“ küsis ta.

„Või kakskümmend,“ ütles teine rõhuga. „Tahan näidata teile — —“

Keegi hüüdis Vennsi, ja kähku ümisedud vabadusega komberdas ta üle halja mäekallaku.

Mainward naeris mõnuga. Kuid siis lahkus rõõm talt korraga; ta oigas jällegi; ta süda peksis rute-mini: omapärane nõrkus valdas teda.

Kui imestusvärne näis olevat daam ja kui jahel!

Ta sammus legendikul metsa all. Sale kuju, üsna valges. Mainward kuulis ta riiete sahinat, kui sammus läbi rohu, üsna valge, roheline vööga, mis oli palistatud kuldpitsiga. Näljaste silmadega neelas Mainward iga üksikasja.

Tal polnud ruttu tulla Mainwardi juure; see polnud ta viis. Kuid ta silmis, ta armsais silmis, punetas koiduna armastus ta vastu.

„Ethel!“ sosistas Mainward ja julges võtta ta käe.

„Kas pole sa äärmiselt üllatunud?“ küsis teine.

„Ethel! — Sina — siin?“

„Ma — ma pidin tulema.“

Ta ei vaadanud Mainwardi otsa, kuid see nägi puna ta põskedel ja kuulatas ta värisevat häält pöörase lootusega. „Olin nii paha su vastu, nii inetu!“ Ta peake vajus.

„Armsam!“ kogeles Mainward, „armsam!“ ja kobas ta järele nagu pime.

Ta lamas Mainwardi kaisus, pigistudes selle rinnale.

„Pidin tulema su juure. Armastan ju sind nii väga!“

„Armastad mind? Mind? Tõesti?“ Mainward värises õnnest. „Armsam!“

Ta nagu oli pöördud Mainwardile; ta huuled olid nii ligidal — ja Mainward kuulis peksvat ta südant niisama metsikult kui enda omagi. Mainward suudles teda, ta huuli, silmi, ta armast, armast juust — — —

„Oh jumal, kui õnnelik olen!“ nuuksus teine, „nii — nii õnnelik! — — —“

* * *

Sanders hüppas maale; just kui päike tõusis. Mõttes sammus ta metsa all laagri poole.

Abiboo küürutas voodi juures, mille moskiitvõrk oli lastud maha, ning ei tõusnud.

Sanders astus voodi ette, lükkas kõrvale võrgu ja kummardus üle lebava mehe.

Siis tõmbas võrgu jällegi kokku, süütas aeglaselt piibu ja vaatas alla Abiboole.

„Millal suri?“

„Kui hakkas valgenema,“ vastas mees.

Sanders noogutas. „Miks ei saatnud minu järele?“

Küürutav kuju vaikis pilgu, siis sirutus püsti.

„Massa,“ ütles siis noormees araabia keeles, „see mees oli õnnelik. Ta läks jalutama õndsate unelmitte metsa. Miks pidin hüüdma ta tagasi maale, kus pole päikesepaistet ega õnne, vaid ainult öö ja piin ja haigus?“

„Oled mõttetark!“ vastas Sanders ärritatult.

„Olen prohveti järelkäija,“ vastas poiss, „ning kõik asjad sünnivad Jumala nõu järele.“

VIII.

AKASAVAD.

Misjonär oli hea inimene, kuid mitte õiget värvi. Tal olid suured mõtted oma kohustustest inimeste vastu; ta oli väga vaimustatud oma seisuse ülesandest ühel teisel maal, kuid, nagu Sanders tähendas väga õigesti, India pole Aafrika!

Kenneth McDolan tuli Sandersi juure uue kuberneriga soovituskirjaga. Oli palav hommik, ja Sanders istus oma „tšopi“, eine, juures, kui nimekaardiga astus sisse Abiboo, ta seersant ning teener.

See oli ilus kaart, ümmarguste nurkade ja kuldäärtega ja keskel seisis vana-inglise kirjaga:

REV. KENNETH McDOLAN.

All oli märgitud pliiatsiga: „Lühikeseks külastuseks“.

Sanders noorskas kannatamatult, sest reverend on samapalju kui misjonär, ja misjonär võis tähendada mistahes.

„Kus ta on?“ küsis Sanders.

„Isand, ta on rõdul,“ vastas Abiboo. „Kas visata ta alla?“ Abiboo ütles seda nagu endastmõistetavat asja. Sanders vaatas imestunult ta otsa.

„Patupoeg,“ ütles ta teravasti, „või nii räägid sa jumalamehest ja pealegi valgest mehest!“

„Mees kannab jumalamehe riideid,“ vastas Abiboo rõõmsasti, „kuid ta on must, ning seepärast ei loe.“

Sanders tõmbas paari moskiito-kingi üle pizama ja vandus endamisi.

„Valged misjonärid — olgu siis,“ sõnas ta pahurasti, „kuid mustad misjonärid? — Ei!“

Auväärne Kenneth istus Sandersi madeira-toolil, teine jalg hooletult heidetud üle toolitoetise, et lasta näha siid-sukki.

Ta oli must, väga must; kuid ta kombes olid osavad ja ta seisand iseteadlik.

Ta noogutas Sandersile naeratades ja ulatas hooletult käe.

„Aa, härra ringkonnaülem Sanders!“ teretas ta teist laitmatus inglise keeles. „Olen teist palju kuulnud.“

„Maha toolilt,“ käskis Sanders, kes polnud lohakate kõnekäändude sõber. „Ja lahkesti tõuske püsti, kui astun välja teie juure. Mis soovite?“

Auväärne tõusis kähku ja sai sobivaks asjaoludele sellise rutuga, mis oleks jäänud mõistmatuks igähele, kes ei tea, et tsiviliseerunud metslasis kultuur istub vaid musta küüne sügavuses.

„Olen siin vaid lühikeseks külastuseks,“ ütles ta alistuval toonil. „Külasthan väikesi linnu ja külasid mererannal ja pean jumalateenistusi. Tahaksin luba, rääkida teie rahvaga.“

Õieti polnud see too kõne, mis oli pannud endale valmis. Ta tuli otseteed Inglismaalt, kus oli etendanud midagi salongilõvi-taolist osa Bayswateri paremas seltskonnas ja kus ta teoloogilised püüded olid teinud talle nime ja toonud isegi kuulsuse laiemais ringkonnis.

„Ringkonna pärismaalasile minugi pärast! Kuid mitte kano-rahvale ega haussadele, sest need on fanaatilised muhameedlased.“

Misjonär, kes oli täiesti end jällegi kogunud, naeratas.

„Et tuua valgust pimedusse — — “ algas ta.

„Vait! Palaver on lõpetatud!“ katkestas Sanders. Ta pööris selja ja läks tagasi tuppa.

Siis tuli talle mõte.

„Heil!“ hüüdis ta, ning misjonär, kes tegi juba minekut, pööris tagasi.

„Kust olete saanud endale selle Kenneth McDolani?“

Neeger naeratas.

„Selle sain Sierra-Leones kasupojana valgelt ja healt kristlaselt, kes toitis ja kasvas mind nagu oma poega,“ pajatas ta.

Sanders muigas.

„Nii neh, olen juba kuulnud sellistest juhtumeist,“ lausus siis tänamatu.

Järgmisel päeval teatas misjonär oma kavatsusest minna sisemaale. Ta tuli Sandersi juure, nagu poleks midagi juhtunud.

„Teil on ju kiri valitsuselt,“ ütles Sanders. „Nii ei saa ma teid takistada.“

„Siin leidub mulle tööd,“ arvas misjonär, „abi- ja päästetööd. Indias oli umbes nelisada tuhat —“

„Siin pole India,“ arvas Sanders lühidasti ning sõnalausumata läks misjonär oma teed.

Kes põhjalikult tunneb akasava-rahvast, tunneb peamiselt ta laiskust — välja arvatud veriste tülide õiendamised ja kitsevargus; neis asjus väljendavad nad sellist hoogu ja tegevust, et päris mõistmatu.

„Ta on akasava-mees, ta osutab jalaga,“ üteldakse jõe ülemjooksul ja selle ütelse tekkimisest juba vanal hallil ajal jutustatakse nõnda:

Keegi võõras kohtas võsas lebavat akasava-meest.

„Sõber,“ ütles ta, „olen eksinud teelt, näita mulle teed jõe.“ Ja akasava-mees tõstab jala maast ja osutab varvastega tee suunas.

Kuigi legendil puudub õige huumor, jutustatakse seda ometi kui naljakaimat lugu Bomast kuni Dadoringkonnani.

Kuus kuud selle järel, kui reverend Kenneth McDolan oli läinud misjonitööle sisemaal, tuli Sandersi juure väga masendatud saatkond. See tuli keskööl kahes kanuus ja ootas Sandersit, kuni see hommikul tuli vannist ja astus rõdule.

Pool ringi piinatud, sünge vaatega mehi küürutas puurõdul ja nende silmist paistis viletsus.

„Isand, oleme akasava-mehed ja meil on pikk tee seljataga!“ ütles kõnemees.

„Võin arvata,“ vastas Sanders kuivalt ja hamustavalt, „kui Akasava-maa pole öö vältel muutnud asukohta. Mis tahate?“

„Isand, sureme nälga, sest meil on suur viljakaldus; ka kalu pole jões, ning seepärast tuleme su juure, kes oled meie isa.“

See oli üsna ebaharilik nõudmine, sest Kesk-Aafrika pärismaalane ei sure nii kergesti nälga; pealegi polnud saabunud mingisuguseid teateid ikaldusest jõe ülemjooksul.

„See näib olevat vale jutt,“ arvas Sanders mõttes, „sest kuidas võib olla ikaldus Akasavas, kui lisisis on viljasaak üle keskmise.“

Kõnemees läks segaseks.

„Isand, meil oli taud ning et pidime hoolitsemata üksteise eest, möödus külviaeg kasutamata; ning mis puutub kaladesse, siis leinasid meie noormehed surnuid ja ei saanud teha pikki rännakuid.“

Sanders vaatas neid karmilt.

„Seepärast saatis meid pealik sinu juure, et paluksime sind meid päästa. Sureme nälga.“

Mees rääkis veendumusega, ja see oli üllatavam kõigest. Sellised asjaolud tähendasid rahu- tust, ja Sanders hakkas uurima asja põhjalikult.

„Ei või anda teile midagi,“ vastas ta, „peale nõu, minna tagasi nii ruttu kui võimalik ning viia see sõnum pealikule. Pärast tulen ise ja kogun teateid.“

Mehed polnud sellega rahul ja üks hallipäine vanamees rääkis vastu.

„Meile jutustati,“ pobises ta hambutust suust, et näljahäda puhul teisel mail tuleb palju valgeid ja toob kaasa vilja ja toitu.“

„Mis?“

Sandersi silmad tõmbusid piluli.

„Oodake!“ ja astus ruttu avatud uksest tuppa.

Kui tuli tagasi, oli tal käes sitke piits nina-sarviku nahast. Saadikud kaotasid oma väarikuse ja panid kähku minema.

Sanders vaatles, kuidas kanuud tulise rutuga sõudsid vastu vett. Kuid ta naeratus polnud rõõmus. Veel samal ööl sõitis „Zaire“ Akasava poole; ta viis kirja auväärsele Kenneth McDolanile, mis oli lühike, kuid arusaadav.

„Austatud härra, teie saadate selle kirja tooja ühes oma koludega kubernerri juure. Peaksite keelduma, olen annud käsu oma seersandile vangistada teid.

Teie alandlik

H. Sanders, ringkonnaülem.“

„Ning põhjus, mis pärast saadan teid välja maalt,“ ütles Sanders, „on see, et tekitate naljakaid mõtteid mu inimeste peas.“

„Kinnitan teile,“ algas neeger.

„Ma ei soovi mingisuguseid teie kinnitusi. Teie ei muretse mingisugust India näljahäda-fondi Kesk-Aafrika jaoks!“

„Inimesed olid suremas nälga.“

Sanders naeratas.

„Lasksin ütelda teile,“ vastas Sanders vihaselt, „et tulen ise Akasavasse ja võtan esimese nälgi-

nud välimusega inimese kraest ja peksan kuni ta verine.“

Järgmisel päeval lahkus misjonär jäädavasti.

Nagu lubatud, külastas Sanders Akasavat. Kuid ta ei leidnud ühtki, keda oleks võinud kolkida, sest leidis rikkalikult toiduga varustatud kogukonna, kes oli ametis sellega, et kaevata välja toiduaineid peidukohtadest, kuhu olid varjanud inimese nõu järele, kes liig hoolsasti ajas taga kuulsust.

Kuid ikkagi oli Kenneth McDolan külvanud seemne, seemne mõttele, et keegi on vastutav nende heakäigu eest. Oma lühikesel sealviibimisel oli ta istutanud paganlikesse meeltesse tumeda, segase ja petliku idee, kõik inimesed olevat vennad.

Seda leidis Sanders koduteel. Ta kohtas jõel voolust kantava kanuu, milles lebas mees, kes sõudis nii hooletult, et vool viis paadi omapead.

Sanders oli oma laevakese sillal ja tõmbas auruvile, sest kanuu oli ees ta teel, kuid mees ei katsunud sugugi sõuda eest ning vaevalt hoiti ära, et paat ei jäänud alla.

„Tooge mees pardale!“ käskis Sanders, ja kui siis kanuu tõmmati konksuga „Zaire“ kõrvale ja mees toodi natuke ebaõrnalt pardale, ei pannud Sanders kätt suu ette.

„Sinu neetud laiskusest juba näen, et oled akasava-mees! Kuid see ei anna sulle veel põhjust pidada keskjõge enda all.“

„Isand, raamatute raamatus on kirjutatud, et jõgi on meie kõikide jaoks, mustile kui valgeile,

kuna valgete jumalate silmas oleme kõik ühetaolised.“

Sanders oli kannatamatult purenud huult.

„Kui sina ja mina oleme surnud, siis oleme ühetaolised; aga et mina olen käbe ja sina oled käbe, siis lasen anda sulle kümme hoop, et vähe õiendada paha õpetust, mis kannad endas.“

Sanders tundis pärismaalaste meeleolu paremini kui keegi teine, ning järgmise kuu vältel veetis Sanders igapäev teatud aja sellega, et soovis pörgusse auväärset Kenneth McDolani.

Seni polnud küll veel sündinud midagi pöörast, kuid Sanders polnud sedalaadi mees, kes oleks lasknud üllatada end unes. Ta väikese kuningriigi kaugemaise nurgisse saadeti salakuulajad, ning Sanders ootas aegade arenemist.

Alul olid teated head. Salakuulajad teatasid normaalsest, rahulisest seisukorrast. Siis läksid teated vähem rahuldavaks. Nad jutustasid sala-koosolekuist, saatkondadest ühelt suguharult teisele; käskjalgadest, kes hiilisid keskööl küladest; veidraist kombetäitmistest metsasügavuses ja teisist sarnaseist asjust.

Siis tuli kriis. N'Gombi kuningas Tigili tegi ettevalmistusi salajaseks rünnakuks. Ta ohverdas kitsi, et kindlustada häid eeltunnuseid. Samuti tegid kolm võluarsti pidulisel koosolekuil soodsaid ennustusi.

Ühel ööl sõitis pealik neljateistkümne kanuusõudja, trummilööja, oma sõjameeste juhi ja kahe naise seltsis allajõge ning saabus Akasava pea-

linna järgmise päeva päevaloodel. Seal kohtas teda akasavade pealik ja viis oma onni.

„Vend,“ ütles akasavade pealik mitte laiutuse, „tõmbasin üle oma noolelooga ahvinahaga.“

Tigili noogutas väarikalt.

„Mu nooled on tiivustatud väikeste pilvedega,“ vastas ta.

Sellelaolises sümboolikas veetsid nad ligi tunni.

Onni ees lebas poolpaljas mees, nähtavasti magades, pea käel, jalad mugavalt tõmmatud rõngasse.

Üks Akasava vahtidest märkas teda ja katsus piigi varrega äratada; kuid mees liigutas end vaid unes, ja teine, pidades teda mõneks Tigili saatkonnast, jättis ta rahule.

Kui kuningas ja pealik olid lõpetanud palaveri, tõusis Tigili onni põrandalt ja läks tagasi oma kanuu juure.

Magaja tõusis ja sammus jõe teist teed. Väljaspool linna kohtas ta Akasava sõdurit ning peatus selle hüüdel.

„Kes oled?“

„Mina — võõras.“

Sõdur tuli lähemale ja vaatas ta näkku.

„Sa oled üks Sandi salakuulajaist!“ ütles ta. Nüüd heitis end võõras ta peale.

Sõdur oleks tõstnud kära, kuid nagu teras-käsi tabas ta kõrist; ta nõksatus kokku põlvist ja langes maha. Magaja jättis surnu lebama ja läks oma teed; jõekaldal kasvavate põõsaste all leidis ta kanuu, mille päästis lahti ja ujus allajõe.

*

*

*

„Ja mis arvad sellest kõigest?“ küsis Sanders.

Ta oli laial rōdul ja ta ees seisis salakuulaja, sale noormees haussapolitsei seersandi mundris.

„Isand, see on salaühing, ja nad kavatsevad panna toime suurt veresauna,“ vastas seersant.

Ringkonnaülem sammus rōdul edas-tagasi, pea longus, käed seljal. Ta tundis väga hästi neid salaühinguid, kuigi tema ringkond seni oli olnud vaba neist. Ta teadis, kuidas need tärkavad seene-taoliselt. Ta tundis nende mõju kogu Libeeria rannal; ta teadis „vaikijaist“ Nigeerias ning ta oli tutvunud „valgete nägudega“ Kassail.

Ja nüüd oli see taud tunginud temagi ringkonda. See tähendas sõda, tähendas kahekümneaastase töö tühistamist, mis oli olnud meeste töö, kes oleksid surnud selle eest ja surnud rōõmuga usus, et olid toonud maale rahu — jaa, see oli kogu ta autoriteedi kokkuvarisemine.

Ta pöördus Abiboole.

„Võta aurik ja sõida kohe Ohhorimaale ning ütle Bosambole, pealikule, et tulen ta juure.“ Sanders teadis, et kui asi pidi minema kõige rābala-maks, võis ta kindlasti loota Bosambole.

Kuna Sanders ootas, saatis ta pika teate valit-susele, mis asus mugavalt mõni sada miili allpool rannikul. Telegraaf käis mööda merekallast, ning kui see oli korras, siis osutus suureks õnnistuseks. Õnnekombel juhtus see praegu nii olema, kuna olid ajad, kus ümberhulkuvad elevandikarjad tõm-basid välja postid ja mässisid traadid mõnel miilil lahutamatuks keraks.

Vastus ta teatele tuli ruttu.

„Käsitage äärmisi abinõusid, et hävitada ühing. Kui vaja — vangistage Tigili. Tahame teid toetada neljasaja mehe ja kahurpaadiga. Eelistame, et teeksite lõpu loole kärata.

Valitsus.“

Sanders tegi pika jalutuskäigu rannal, et saada selgusele asjaolu ja selle lahendamiseks. Kavatses rahvas sõda, oleks samaajaline kallaletung tõstnud meeoleolu. Sanders raputas pead. Neli sada sõdurit ja üks kahurpaat vähem või rohkem poleks teinud siin suuremat vahet. Kas polnud lootust selles, et üks suguharu tõstab mässu enne teist? Ta oleks saanud valmis akasavadega, isegi oleks saanud valmis isisidega ja akasavadega. Ohhoride eest oli ta julge, see oli lohutuseks, kuid teised? Jällegi raputas ta pead. Vahest hoidis tagasi akasavasid nende päritud laiskus; kuid see käis nende viiside vastu.

Vist ta pörkas järsku mõnele lahendusele, sest ta peatus kähku. Siis pööris ümber ja läks ruttu oma majja.

Vaevalt tehakse kunagi kindlaks, milline päev oli määratud mässu tõstmiseks. Mis imbus läbi, oli kuuldus, et akasavad, n'gombid, isisid ja boledid tasa valmistuvad suureks veresaunaks, kui tuli suur uudis: Sandi olevat surnud.

Kanuu olevat läinud ümber Isisi-jõel, ja kange vool viinud ringkonnaülema; ja kuigi inimesed jooksid kaldal edas-tagasi, ei leitud temast muud jälge, kui suur valge katelkübar, mis aeglaselt keereldes kadus silmist.

Nii jutustas keegi akasava-mees, kes oli kuul-

nud haussa-seersandilt. Kohe kuuldi lokolit, kõnetrummi teravat häält, ning külade pealikud ruttasid lõõtsutades palaveri-majja, et kohata seal akasavade ülempealikut.

„Sandi on surnud!“ kuulutas pealik piduliselt. „Ta oli meie isa ja meie ema ning kandis meid oma süles; me armastasime teda ja tegime mõndagi, mis oli meile vastik, ta meeleheaks. Kuid nüüd on ta surnud, ja pole kedagi, kes ütleks meile jaa või ei. Aeg, millest rääkisin teile saladuse pitseri all, on nüüd tulnud. Seepärast võtkem nüüd oma relvad ja mingem sõjateele; esiti misjonäride vastu, kes palvetavad ja võluvad meid veepiserdamisega, ning siis ohhoride pealiku vastu, kes aastate eest toonud häbi me üle.“

„Isand,“ ütles väikese kalurite-küla pealik ohhoride piirilt, „ons see mõistlik? Meie käskija Sanders on ju ütelnud, et sõda ei tohi olla.“

„Meie käskija Sanders on surnud,“ vastas pealik targasti, „ning kuna ta surnud, ei puutu see meisse palju, mis ta ütelnud; peale selle,“ lisas ta ruttu, kui talle oli tulnud mõte, „nägin viimasel ööl und Sandist; ta seisis suurte tulede vahel ja ütles: Minge ja tooge mulle ohhoride pealiku pea!“

Nüüd ei raisatud aega.

Sel ööl tantsisid mehed kahestkümnest külast sõjatantsu ning akasavade suur tuli põles punasüngelt liivasel jõekaldal ja tegi väga rahutuks jõehobupere, kes elas lähedal kõrge rohu sees.

Valge saabumisel pidas akasavade pealik ülevaatuskuuesajale piigile ja kolmele tosinale kanuule ning pidas seejuures järgneva kõne:

„Esiti hävitame misjonärid, sest nad on valged, ning poleks õige, et jääksid ellu, kuna Sandi surnud. Siis läheme Bosambo, ohhoride pealiku, vastu. Kui saabus vihmaaeg ja meie kitsed poegisid, tõi tema, kes võõras ning ei põlvne inimesest, tõi ta palju pahu inimesi ja laastas meie kalurite-külad, ning Sandi ütles, ei tohtivat olla sõda. Kuid nüüd on Sandi surnud ja, nagu ma ei kahtle, pörgus, ning pole siin kedagi, kes kütkestaks meie tõusu.“

Aeglasemalt kui harilikult, sest vastu oli pahur jõevool, tuli jõekäänu tagant välja „Zaire“ nina. Haruldasel kombel polnud ta lasknud poolmasti oma väikest sinist lippu. Mida see pidi tähendada, ei mõistnud akasavad. Tragilt tegi laevake endale teed liivasele kaldale. Sillaplank lasti maha ning seda mööda sammus alla elavalt ja rõõmsalt, hõbepeaga kepp käes, üsna valges riides, ringkonnaülem Sanders, ning kaks välkuvat maxim-kiirtulekahurit kummalgi pool käigusilda valitsesid kallast.

Hirmust ja murest halvatud rahvas vahtis ta maandumist; sõjavärvides akasavade pealik seisis oma sõdurite ees eelplaani.

Sandersi näol viibis naiivse üllatuse ilme.

„Pealik!“ ütles ta, „sa teed mulle suurt au, et oled kogunud kõik oma noormehed mind tervitama; kuid siiski oleksin meelsamini näinud neid tööol pöldudel.“

Ta liikus mööda paksult kam-puu-värviga võõbatud sõdurite ridu väarikal sammul nagu kõrge isik, kes möödub auvahtidest.

„Märkan,“ rääkis ta üle õla pealikule, „et iga mees kannab sõjaoda ja lahingkilpi koetud bambusest ja et paljud neist kannavad n'gombi-mõõku.“

„Isand, see on õige,“ vastas pealik end jällegi kogudes, „sest oleme valmis minema metsa elevandijahile.“

„Märkan aga ka, et mõned teist kannavad kaelas väikesi inim-konte, ning sel pole midagi tegemist elevandijahiga.“

Sanders rääkis aeglaselt ja mõtiskelles, kuna jätkas tähelepanekuid, ja pealik oli nähtavasti segaduses.

„On kuulujutt,“ kogeles pealik, „üteldakse — tuli luuraja, kes rääkis, et ohhorid kogunevat sõjaks, ja me kartsime — —“

„Veider,“ lausus Sanders pool endamisi, kuid maakeeles, „veider on tõesti see lugu, sest tuleneb praegu Ohhori-linnast, ning ei näinud seal muud kui inimesi, kes jahvatasid vilja ja läksid rahuliselt jahile; ka on nende pealik palavikus haige.“

„Isand,“ vastas vaene akasavapealik, „vahest aeti valejuttu; seda on juba juhtunud.“

„Sul on õigus,“ vastas Sanders tõsiselt. „See on valede maa. Mõned räägivad, mina olevat surnud, ja vaata, kohe üteldakse kogu maal, et ei olevat enam seadust ja et inimesed võivat soovi järele tappa ja sõdida.“

„Kui peaksin surema sel hetkel,“ vastas pealik pahaselt, „ja kui jõgi muutuks tuleks ja sööks mu sisikonna ning kui igast puust saaks leopard, kes mu neelaks — ma pole uneski mõtelnud sõjale.“

Sanders naeris endamisi.

„Ära raiska hingeõhku!“ ütles ta sõbraliselt. „Te lähete nüüd elevandijahile. Ürgmets on kaugel, ja tuleb sammuda üle mõnegi soo ja ujuda üle mõnegi jõe. Mu süda on nii rõõmus, et tulin veel õigel ajal soovima teile head rännakut.“

Saabus tähendusrikas vaikus. Ürgmetsa oli ühe kuu rännak sinna ja teise — tagasi, ning akasavad oli mehed, kes ei sallinud pikki rännakuid. Vaikimise katkestas pealik.

„Isand, sinu siinviibimise auks tahaksime lükata mineku päevaks edasi, sest kui läheksime, kuidas võiksim e siis koguneda palaverile?“

Sanders raputas pead.

„Kütti ei pea pidama kinni,“ tähendas ta. „Mine rahuga, pealik, ja saagu sulle palju elevandikihvul!“

Sanders nägi pealiku silmi löövet läikima, kuid ta jätkas:

„Saadan teiega kaasa ühe haussa-seersandi, kes toob mulle teateid teie vaprustest —“ — läik pealiku silmis kustus jällegi —, „sest leidub palju valetajaid, kes jutustaksid, te polevat saanudki ürgmetsa, ning sellisel puhul oleks mul tõendusi valetajate nuhtlemiseks.“

„Isand,“ ütles pealik, „homme läheme.“

Sandersi huultel viibis ikka veel naeratus, kuid ta nägu oli kalk ja ta silmist paistis terasläik, mida akasavade pealik tundis.

„Sa marsid täna, mu armas,“ ütles Sanders, sumbutades hääle sosinaks, „sest muidu marsivad teie sõdurid uue pealiku all ja sina ripud ligema puu oksas.“

„Isand, me marsime,“ ütles mees kähisedes, „kuigi oleme kehvad jalakäijad ja meie jalad hellad.“

Sanders, kellele tuli meele akasavade laiskus, võitles naeruga.

„Kui jalad haavades, võite puhata,“ tähendas ta mööda minnes, „kui seljad haavades, ei saa käia ega puhata. Minel!“

Järgmisel hommikul vara saabusid n'gombimehed kahekümneneljas sõjakaanuus, et ühineda Akasava sõpradega, ja leidsid külas vaid naisi ja rauke; ning selle tõttu tekitatud segaduses andis kuningas Tigili vastupanemata alla väikesele haussade-salgale kaldal.

„Ja mis sünnib minuga, isand?“ küsis kuningas Tigili.

Sanders vilistas mõtiskelles.

„Mul on kuskil sinusse puutuvad juhtnöörid.“

IX.

KURADI METS.

Nelja päeva käik M'Sakidangast — kui uskuda pärismaalaste juttu — jookseb jõgi, mis keerleb alla N'Gombi-maalt. Pärismaalaste jutu järele olevat ta kõlblik laevasõiduks isegi kuival ajal.

Misjonärid Bongindas naeratavad selle jutu üle, ja Arburt, misjonijaama noor esimees, kuulas üksipäev naeratusega Elebi seletust ühe muinasmaa üle selle jõe otsal.

„Peaks seal tõesti olema kuhjatud elevandiluu,“ ütles ta maakeeles, „või mõni suur varandus oo-

taks väljakaevamist, siis mine Sandi juure, sest too elevandiluu kuulub valitsusele. Kuid sina, Elebi, osuta oma meel taevalisile varandusile ja mõtled oma tühisusele, et teenida koht taevases kuningriigis, ning loobu elevandiluust.

Elebi oli tuntud Sandersile kui jutlustaja pärismaalasist rohkem tormilise tüübina, kui kiriku alandlik jutlustaja.

„Usk — see on vangipõli,“ nurises Elebi teise jutule ja kehtas laiu õlgu.

Oma onnis oli tal viisiks vahetada eurooplase kuub niueteräti ja teki vastu, sest Elebi oli metslane — järeletehtud metslane, kuid siiski barbaar. Kui ta kord jutlustas Kuradi-jões, oli ta sattunud nii hoogu, et nuhtles kedagi itsitajat, murdes ta käeluu, ja Sanders sai tulivihaseks, laskis ta vangistada, anda piitsa ja maksa tuhat vasekangi trahvi. Selle järel peeti Elebit teatud inglise misjoniringkonnis usukannatajaks, kuna ta oskas eeskujuliselt valetada ja kujutada karistust midagi ristiusu tagakiusamise taolisena.

Kuid elevandiluu lebas kolme päeva teekonna kaugusel salapärase jõe taga maetuna! Selle üle mõtiskeles Elebi oma onnis öö ja päev.

Arvati, Elebil olevat valgete kombel üksainus naine. Kuid tüdruk, kes astus onni aurava kala-kausiga, polnud too, keda misjonärid pidasid Elebi seaduslikuks naiseks.

„Sikini,“ ütles Elebi, „lähen kanuuga rännakule.“

„Pühas teenistuses?“ küsis Sikini, kes oli langenud Elebi mõju alla selle toredamal elujärgul.

„Tule raksumine on nagu naiste keel,“ kuulu-

tas Elebi, „ja on kergem pidada kaas keeval potil kui saladus naise südames.“

Jõe elanike kõnekäänud olid ikka Elebi suus, ja tüdruk naeris, sest oli teise lemmik-naine ja teadis, et mees aegamööda talle jutustab.

„Sikini,“ ütles mees kähku, „sa tead, et jätsin su endale, kui veristaja soovis, et peaksin tõukama su endast.“

(Arburdil oli mikroskoop ja ta kasutas õhtuid seks, et võtta oma karjalt vereproove unehaiguse selgitamiseks.)

„Ja tead, et sinu pärast petsin toda, kes mu isa ja kaitsja, kuna ütlesin talle, et mu majas vaid üks naine, kes olevat Tombolo, too naine rannalt.“

Tüdruk noogutas ja vaatas lollakalt ta otsa.

„Seepärast ütlesin sulle, et lähen üle salapärase jõe, mis on kolm päevarännakut, ja et lahkun kanuust kohal, kus kaks kalmuküngast.“

„Mis otsid seal?“ küsis tüdruk.

„Tol maal on hulk elevandiluu; surnud luu, mis toonud endaga kaasa rahvas kaugelt maalt ja peitnud sinna, kartes Kongo valitsust. Tulen tagasi rikkana ja ostan palju naisi, kes sind teenivad ja täidavad su käsku, ning siis ei taha ma kauem olla kristlane, vaid paluda punast võlu, nagu teinud mu isa ja vanaisa.“

„Minel!“ ütles tüdruk mõttes.

Siis jutustas mees talle palju asju, mis ta polnud avaldanud Arburdile: kuidas elevandiluu saanud sinna, rahvas, kes valvas seda, ja abinõudest, mis mõtles käsitada ta vallutamiseks.

Järgmisel hommikul, kui kutsus misjoni-trumm,

oli Elebi oma kanuus libisenud minema, ja kui Arburt kuulis seda uudist, õhkas ta ja nimetas teist parandamatuks narukaelaks — sest viimaks oli Arburt ka vaid inimene. Ning Sanders, kes oli ka vaid inimene, saatis välja kiirpaadid Elebi vangistamiseks, kuna pole hea, kui varandusi tuhuvad pärismaalased rändavad läbi võõra maa, sest sellised jalutuskäigud tõid sõda, ning sõda tõi endaga palju ametlikku kirjavahetust, mida Sanders vihkas südame põhjast.

Kes tahtis seirata Elebit, pidi sõudma ta järele Okauni, kus Barina ühineb Lapoiga, pidi siis minema mööda pahemat jõekallast, mööda vaikivat Kuradi-järve, kuni saabutakse elevantide karjamaale. Siin on ürgmets langenud ohvriks hiiglaste spordile. Kallas on külvatud üle puutüvedega, mis ümberlonkivad mammutid tõmmanud juurtelt ja mängides paisanud kõrvale. Maapind on lage põõsastest ja kasvudest; kõik on muda, milles näha elevantijälgi.

Elebi tõmbas kanuu maale, tõstis ettevaatlikult välja keedupoti, milles hoidis hõõguva tule, kummutas selle välja ning pani peale oksi ja kuivi puutükke. Siis valmistas endale maitsva söögi ja heitis magama.

Hulkuv leopard ligines nuuskides ja uludes, ja Elebi tõusis ja puhus tule lõkkele. Hommikul otsis veesoont, mis viis peidetud jõe juure, ning leidis selle elevanti-rohu alt.

Elebil oli palju sõpru N'Gombi-maal. Nad olid Tambango-külas ja üks neist, O'Sako, pidas hirmul pealiku, sest ta rääkis vähe, uhkeldas teat-

raalses poosis mööda Tambango röpaseid tänavaid ja kandis pahemal käel läikivat kõverat timukanauga. O'Sako oli sale ja ilus; ta laiad paljad õlad läikisid ning ta tugevad käsivarred olid iga ehteta. Ta tihe juus oli nõnda määratud saviga, et sarnanes euroopa naiste juuksele, ning ta keha oli hõõrutud ingola-pulbriga.

Ainult korra alandus ta kõnetama oma pere-meest.

„Sa muretsed mulle tolleks ajaks, kui saabub Elebi, kolm noormeest, kes viiks meid sala-jõe maale.“

„Kuid, isand,“ ütles pealik, „keegi ei julge minna sala-jõe juure, juba kuradi pärast.“

„Kolm meest,“ ütles O'Sako tasa, „kolm noort meest, kiirjalgsed ja teravate silmadega, ning suuga, mis võivad vaikida nagu surm.“

„Kuradi pärast,“ pomises pealik, kuid O'Sako vaatas otseteed ja sammus edasi.

Kui päike saatis õhtul oma viimseid kiiri, tuli Elebi külla. Ta tuli üksi, saatjateta, ja ei kannud mingit jälge tsivilisatsiooni piirkonnas veedetud ajast. Pleae niueteräti ja õlale heidetud leopardinaha oli ta alasti.

Küla otsas asetses palaveri-maja, õlgkatusega onn, mis toetus väikesele künkale. Sinna kogus härra Elebi oma pealikud ja küla pealikud. Ta pidas kõne.

„Cala, cala,“ algas ta ning see tähendab „ammu aja eest“ ning on tore sissejuhatus kõnele, „enne kui tuli valge ja kui tulid araablased põhjamailt, et varastada elevandiluud ja naisi, matsid inimesed oma varandused sala-jõesel „kuradi-kohal“;

naisi ei saanud nad matta, seepärast kaotasid need. Nüüd on kogu rahvas salajõe ümbruskonnas surnud. Araablased tapsid mõned, Kongo valitsus tappis teised, kuid suurema hulga tapsid haigused. Kus seisnud nende külad, kasvab vaid pikk rohi. Kuid siiski tunnen seda kohta, sest nägin nägemust ja kuulsin häält, mis ütles — —“

Muu kõnest oli vaid jumalateotus eurooplase seisukohalt hinnatult.

Kui oli lõpetanud, kõneles Tambango küla pealik. See oli päris tõsine loeng kuradist. Polevat mingit kahtlust, et metsas, kus lebavat varandus, olevat päris korrapärane saadanate kindlustus. Mõnel kuradil olevat kuri nägu ja nad olevat nii pikad nagu kummi-puud, isegi suuremad, sest tarvitavad terveid puid malkadeks. Teised olevat väikesed, nii väikesed, et sõitvat mesilase tiibadel, kuid kõik olevat väga vägevad, väga hirmsad ja kõigepealt peidetud varanduse mõjuvamaks kaitseks. Nende suurim osavus olevat rändaja eksiteele viimises. Inimesed, kes läinud jahile või otsima vaiku ja kummi, pole iial tulnud tagasi, sest metsa viis tuhat teed, välja aga ei ühtki.

Elebi kuulatas väga tõsiselt.

„Kuradeid! Muidugi on neid seal,“ ütles ta. „Ka ülem kurat, too vana, kes Jumala vaenlane. Mul on olnud palju tegemist kuradite väljaajamisega — mu pühas ametis pühakirja teenrina. Väikesist kuradeist ei tea ma midagi, kuigi ei kahtle nende olemasolus. Ning seepärast arvan paremaks, et langeme palvesse.“

Ta korraldusel langes seltskond põlvili ja Elebi

palvetas nagu harilikult, kuid suurema hoolega, et pimeduse jõud ei võtaks võimust, vaid et nende suur ettevõtte õnnestuks.

Et asja kõigiti kindlustada, ohverdati pealiku onni ees kaks kana ja keegi hull võluarst salvis Elebi keha inimrasvaga.

„Rändame Ohhori kaudu,“ ütles Elebi, kes oli midagi strateegi taolist. „Ohhorid annavad meile toitu ja teejuhte, sest nad on arad ja väga kartlikud.“

Ta lahkus vanast pealikust ja asus teele O'Sako ja sõdurite seltsis. Möödus kaks päeva. Tunni-
käik Ohhori-linnast pidas ta koosoleku.

„Kuna tunnen maailma,“ algas ta, „olen tuttav ohhoridega. Need on orjad! Küll näete, kuidas ohhoripealik suudleb mu jalgu. Kuna sünnis, et mind, kes tunneb valgete viisi ja nende võlu, võetaks vastu auavaldustega, siis saadame käskjala ette ütlema ohhoridele, et lord Elebi on saabumas ja käseb tulekuks tappa nii-ja-nii-palju kitsi.“

„Seda nimetan ma mõistlikuks jutuks,“ lausus O'Sako, ta leitnant, ja käskjalg saadeti minema.

Elebi oma karavaniga järgis aeglaselt.

Jutustati, Elebi saadik saabunud ohhori-pealiku Bosambo juure Monrooviast just ajal, kui see oli väiklases meeles, nagu seda juhtub askeldajate meestega, kes leiavad, et elu venib liig loiult.

Bosambol oli viisiks — mille ees ta rahval oli suur aukartus — sellistel pilkudel, kui soovis, et ta mõtted ei saaks avalikuks, rääkida valjusti inglise keelt.

Ta istus oma onni ees ja suitsetas vaikides lühikest piipu, kuna saatjalg jutustas saabuva omadusist ja võrratust aust, mis saavat osaks ohhori-ridele ta küllastamisel.

Jutu lõpul sõnas Bosambo inglise keeles: „Neetud neeger!“

Võõrad sõnad pörutasid saatjalga.

„Isand ja pealik,“ ütles ta. „Mu isand on suur, ta tunneb valgeid ja nende riukaid.“

„Minagi tean natuke valgeist,“ vastas Bosambo nüüd rahuliselt maamurrakus. „Mul on palju sõpru nende hulgas; nii näiteks Sandi, kes kosis mu vennanaise õe ja minuga sugulane.“

„Olen vahetanud ka käepigistusi suure valge kuningaga, kes elab suure vee taga,“ jätkas Bosambo vaprasti, „ja ta tegi mulle palju annetisi.“

Selle teatega läks käskjalg tagasi ligineva karavani juure, ja Elebi oli vähe masendatud.

„Imelik!“ lausus ta. „Veel keegi pole tunnud ohhori-pealikut, kes pole olnud koer ja koera-poeg. Vaatame õige toda Bosambot ligemalt! Kas ütlesite talle, et peab tulema mulle vastu?“

„Ei,“ pidi tunnistama saatjalg, „sest ta oli nii suur ja ninakas Sandi tõttu, kes kosinud ta vennanaise õe, ja nii lai, et ma ei julgenud ütelda talle seda.“

Ohhori-linna piiril leidis Elebi Bosambo ootamas, ning oli väga meelitatud. Järgnes pikk ja tõsine läbirääkimine väikeses palaveri-majas, ning siin jutustas Elebi oma loost niipalju kui oli tarvis ja Bosambo uskus sellest niipalju kui näis usutav.

„Ning mis vajad sa minult ja mu rahvalt?“ küsis Bosambo viimaks.

„Isand ja pealik,“ vastas Elebi. „Lähen pikale rännakule kinnitatult pühast vaimust, millest sa midagi ei tea, sest see on valgete saladus.“

„Pole ühtki saladust, mida mina ei tunneks,“ vastas Bosambo laia suuga, ning kui sa räägid vaimudest, siis tahan kõnelda pühakutest ja ühest teatud neitsist, keda valged mehed väga austavad.“

„Kui sa õnnistatud Paulusest — —“ algas Elebi vähe kobades.

„Mitte ainult Paulusest, vaid Peetrusest, Johannesest, Luukasest, Matteusest, Antooniusest ja Toomast,“ loetles Bosambo ruttu. Asjata polnud ta olnud hea õpilane misjoni-koolis.

Elebi oli tõrjutud kitsikusse.

„Jätame rahule need võlu-äsjad!“ ütles ta ettevaatlikult. „On silmnähtav, et oled õpetatud mees. Kõik, mis sulle ütlesin enne, oli vale. Rääkigem üksteise vastu kui vennad! Lähen kuradi-metsa, kus aastate eest pole käinud ükski inimene, otsima varandust. Seepärast palun sind, anna mulle moona ja kandjaid.“

„Moona võid saada, kuid mitte kandjaid,“ vastas Bosambo, „sest olen pantinud oma sõna Sandile, kes on mu vennanaise õemes, et ükski mu meestest ei lahku maalt.“

Sellega pidi Elebi leppima, sest uus vaim oli tulnud ohhoridesse peale aega, kui oli näinud neid viimati; ka näisid nad olevat hästi relvastatud.

Igal sajal jardil peatus rong, ja Elebi sidus riba puuksa.

„Niiviisi,“ õpetas ta oma asemikke, „oleme olenematud jumalaist ning kartusetud kuradite eest, sest kui ei leia elevandiluud, siis leiame vähemasti tee tagasi.

(Samal viisil olid misjonärid käinud üle maa, mis Bonguidka ja Suure-jõe vahel, kuid tol maal polnud kuradeid.)

Kahe päeva järel saabusid nad ühele matusekohale. Seal oli olnud ka küla, sest isisi-palimid kasvasid lopsakalt.

Elebi leidis potitükega kaetud surnuhaudu ja oli rahuldatud.

Metsas, umbes miil surnute-külast, leidsid nad vanamehe, nii vana tõesti, et oleks võinud tõsta ta üles põidla ja sõrme vahel.

„Kuhu lähevad noormehed oma jõus?“ pobises ta lapsikult. „Väikeste kuradite maale? Kes juhatab teid jälle tagasi teie naiste juure? Ei keegi, sest kuradid juhivad teid eksiteele, avades uued teed ja sulgedes vanad. Oo, koo, koo!“

„Isa,“ ütles Elebi, kõigutades punaseid riideribu käes, „need on valgemehe võlu; tuleme tagasi sama teed, mida läksime.“

Nüüd langes vanamees hullumeelsesesse needimise hoogu, ähvardades teisi tuhande surmaga, ja hirmuga hakkas Elebi saatkond taganema.

„Oled elanud liig kaua,“ lausus Elebi tasa ja torkas piigi läbi ta kõri.

* * *

Kaks päevakäiku sellest kohast leidsid nad elevandiluud. See oli maetud künka alla, mis oli

kasvanud üle metsiku rohuga. Eurooplase hindamise järele oli selle väärtus umbes viiskümmend inglise naelsterlingit.

Tol hommikul, kui karavan lahkus Bosambost, märkas viimane teiste asjade hulgas kaks korvi täit punaseid riideribu.

„See on mu võlu,“ ütles Elebi saladuslikult, kui talt küsiti. „On sünnis, et õpiksid tundma ta mõju.“

Suure häbematuslega haigutas Bosambo talle otse näkku.

„Me läheme tagasi,“ ütles Elebi, kui oli leitud elevandiluu, „ja toome kandjaid. Siis viime nii palju kui suudame kanda.“

Paari tunni järel algas karavan tagasimarssi mööda rada, mil miili kaugusel üksteisest rippusid okstelt punased ribad.

Radu oli palju, mida mööda oleks võinud minna; nad näisid olevat nagu inimeste valmistatud, ja Elebi rõõmustas, et pääsetee oli märgitud.

Kaheksa tundi liikus karavan kiiresti, kuna kergesti leidis suuna. Siis peatusid ööpuhkusele.

Öösel ärkas Elebi mehe karjumisest; ta hüppas üles ja puhus tule lõkkele.

„See on Olambo vend Kinshassast, ning tal on unehaigus,“ ütles hääl. Elebi kutsus mehed pidama nõu.

„On palju viise, kuidas valged ravivad seda haigust,“ seletas ta. „Nad kas annavad pulbreid sisse või torkavad nõelaga õlasse. Kuid on kasutu anda rohtu, niipea kui on alanud hullustuse

järk — nii kuulsin misjonärelt —, sest hullustus tuleb vähe enne surma.“

„Kuid viimne öö oli ta veel terve,“ lausus sumbutatud hääl. „Siin metsas on palju kuradeid. Küsime talt, mis ta näinud.“

Oli raske rääkida haigega, kes vahetpidamata mulises, vandus, naeris ja karjus.

„Kuradi tõttu —,“ lausus Elebi viimaks.

„Kurat!“ kriiskas hullunu. „Hii! Olen näinud kuus kuradit tuleleegiga lõugades! Surm sulle, Elebi! Koer!“

„Oleks siin vett,“ targutas Elebi, „siis võiksime uputada ta; kuna siin aga mets ja maa, siis viige ta eemale laagrist, ja ma panen ta vaikima.“

Nad viisid hullumeelse metsa, kus jätsid ta üksi Elebiga. Korraga vaikis karjumine, ja Elebi tuli tagasi ja pühkis käsi leopardinahasse.

„Nüüd magagem,“ ütles Elebi ja lebas maha.

Juba enne päikesetõusu oli karavan jalul. Nad olid vaevalt miil laagrikohalt, kui peatusid ja kõhklesid.

„Ei leia mingit märki, isand,“ teatas juht. Elebi nimetas teda lollpeaks ja läks ise otsima.

Kuid polnud punaseid riideribu, mitte jälgegi. Nad sammusid veel ühe miili, kuid mingi tulemuset.

„Oleme kaldunud valeteele, pöörgem tagasi!“ ütles Elebi, ja jälgi mööda tulid nad tagasi laagriplatsile.

Päev kasutati tee otsimiseks kolm miili ringi; kuid kuskil ei leidunud oodatud märki, mis oleks näidanud õige tee.

„Oleme kõik n'gombi-mehed,“ ütles Elebi. „Homme läheme edasi, nii et päike jääb ikka seljataha. Ürgmets ei hirmuta n'gombi-meest. Siiski ei suuda ma mõista, miks lakkas mõjumast valgete võlu.“

„Kurat,“ ümises ta asetäitja süngelt.

Järgmisel hommikul tehti tähtis leiutis: laagri ääres leiti kortsunud riideriba. Ta lebas just keset teed ja Elebi hõiskas rõõmust.

Jällegi asus karavan teele. Miil edasi puutus jällegi silma punane riba ja poole miili järel jällegi. Kuid ükski neist polnud seal, kuhu riputanud Elebi, ja kõik nad kandsid jälgi hooletust käsitlemisest, mis tegi Elebi väga rahutuks. Mõnikord puudusid ribad täiesti, kuid siis leiti neid jällegi tee kõrval.

Päikeseloode paiku peatus Elebi korraga. Ta ees seisis ta oma vari. Päike oli ta seljataga, kuna ometi oleks nüüd pidanud olema ees.

„Läheme ümberpööratud suunas,“ ütles ta, ning mehed heitsid seljast kandamid ja vahtisid ta otsa.

„Kahtlemata on see kuradi kimbatus!“ seletas Elebi. „Palugem!“

Ta palvetas kiindunult paarkümmend minutit ning saabus öö enne, kui oli sellega lõpul.

Seekord nad ööbisid kohal, kus olid leidnud viimase punase räbala, ja hommikul asusid samale teele, kust olid tulnud. Toidust polnud puudu, küll aga veest. Nad olid käinud vähem miili, kui punased ribad kadusid täiesti, ning abitult rändasid nad ringi.

„Nähtavasti pole see palve-, vaid ohvri-küsimus,“
otsustas Elebi, ja nad tapsid ühe juhtidest.

Kolm ööd hiljem roomas Elebi sõber O'Sako
kohale, kus magas Elebi, ja lahendas tüli, mis oli
tõusnud küsimusest, kumb neist on ülemkäskija
ekspeditsioonis.

* * *

„Isand,“ ütles Bosambo Monrooviast, „kõik,
mis oled teinud mu ülesandeks, on täidetud.“

Sanders istus pealiku onni ees oma väljatoolil
ja noogutas.

„Kui tuli su käsk, leida Elebi, kes olevat valit-
suse vaenlane ja ei kuulavat su sõna, võtsin viis-
kümme noormeest ja jälgisin teda. Esiotsa oli
tee kerge, sest ta oli sidunud puudele riideribu,
et leida teed tagasi, kuid pärast muutus asi täba-
raks n'kemade pärast, kes ürgmetsas — —“

„Ahvid?“ Sandersi silmakulmud tõusid.

„Ahvid, isand!“ Bosambo noogutas. „Väike-
sed mustad ahvid, kes nii väga armastavad kire-
vaid värve. Nad olid roninud maha puudelt, rebi-
nud riideriba ja viinud oma pessa, nagu ahvide
viis. Sedaviisi eksis Elebi oma meestega teelt,
sest leidsin nende kondid. Ma tunnen ürgmetsa.“

„Ja mis leidsid veel?“

„Ei midagi, isand!“ ütles Bosambo ja vaatas
Sandersile otse silma.

„See on nähtavasti vale!“ tähendas Sanders.

Bosambo mõtles elevandiluule, mis oli maetud
ta onni põranda alla, ja ei rääkinud vastu Sandersile.

X.

M'LINO ARMULOOD.

Inimesed, kes tundsid Sandersit vaid pealiskaudselt, pidasid teda naistevaenlaseks. Kuid Sanders polnud naistepõlgaja selle sõna üheski mõttes, sest ta ei mõtelnudki olla vaenulik naissoo vastu, samuti nagu oli ka vaba mõnest salajasest armastusest, millest keegi oleks midagi teadnud.

Teisiti oli lugu noormehega, kelle nimi oli Ludley; see oli juba kolm kuud Sandersi all Isisi asundis-jaama juhatajaks. Selle aja möödumisel kutsus Sanders ta randa.

„Pean paremaks, et sõidate koju,“ avaldas talle Sanders.

Noormees tegi suured silmad.

„Miks?“

Sanders esiti ei vastanud, vaid vahtis üle ukse küla poole.

„Mu kõrvu on ulatunud mitmesugused jutud —“ vastas ta siis lühidasti. Tal oli ebamugav, kuid ta ei näidanud seda.

„Mitmesugused asjad? — Mis asjad?“

Kohmetunult nihkus Sanders toolil edas-tagasi.

„Oo, mõndagi!“ vastas ta siis ja lisas: „Te sõidate nüüd koju ja naitute tolle ilusa tüdrukuga, kellest unistasite nii palju, kui tulite siia.“

Noor Ludley punastus pruunistunud naha all.

„Kuulge, ringkonnaülem,“ ütles ta pooleldi pahaselt, pooleldi vabandades. „Te ometi kindlasti seda ei loe — teate ju, kuidas on viisiks

siin Aafrika maadel. Kuradi päralt, te ometi ei taha hakata kombe-kohtunikuks mu moraalsete eksisammude üle?“

Sanders vaatas külmalt noormehele.

„Teie moraali pärast ei maksaks kulutada end,“ arvas teine tõeale vastavalt. „Võiksite olla kõige käestlännum kurat maailmas — oletan, et te pole seda — ja mulle ei tuleks meelegi hakata teid parandama. See on rohkem mu kannibalide moraal, mis teeb mulle muret. Koju te sõidate, pojuke! Naituge! Crescit sub pondere virtus! Selle tõlke leiate igas viisakas võõrkeelsete tsitaatide leksikonis. Mis puutub lodevaise viisidesse mustade maal, siis välditakse neid meie lipu all olevail mail. Ahvitrikid võivad olla küllalt head Belgia Kongos, kuid ei kõlba selles metsikus maaribas.“

Ludley sõitis koju.

Ta ei rääkinud kellelegi oma kojusõidu põhjustist, sest see poleks kõlanud kenasti. Ta oli kurnis korralik poiss — niipalju kui sedalaadi poisid võivad olla korralikud — ning ei lausunud Sandersi üle muud, kui et Sanders olevat naistevaenlane.

Lugu, mis sündis ta lahkumise järel, näitab, kui vähe erineb valge mõtteviis musta mõtteviisist. Kui Sanders oli paigutanud oma alluva kojusõitvale aurikule, sõitis ta jõge mööda üles Isisisse ja kohtas seal naist, kelle nimi oli M'Lino.

Must naine on läbisegi inetu näost, kuid ilusa kujuga; aga M'Lino polnud harilik naine.

Isisi-rahvas rääkis, M'Lino põlvnevat araablaste perekonnast, ja tõesti, kui peeneltvormitud nina ja ilus suu midagi tõendavad, siis tõenda-

sid nad sel-puhul, et M'Lino polnud puhastverd bantu.

Ta ilmus Sandersi juure, kui see oli saatnud ta järele; ta oli valvel, umbusklik, väga ettevaatlik.

Enne kui Sanders sai kõnetada teda, oli teine juba esitanud küsimuse.

„Isand, kus on Lijingii?“ See oli Ludley nimi niivõrt õieti kui suudab rääkida must.

„Lijingii sõitis üle musta vee oma rahva juure,“ vastas Sanders pehmesti.

„Sa saatsid ta ära, isand!“ hüüdis ta kähku, ja Sanders ei vastanud.

„Isand,“ jätkas ta sellise mõrudusega, et Sanders pidi imestama, „üteldakse, sa vihkad naisi.“

„Siis on sulle valetatud,“ vastas Sanders. „Ma ei vihka naisi, ennem austan neid, sest nad laskuvad põrgu sügavusisse, et sünnitada lapsi; ka muidu hindan neid kõrgelt, kuna nad on julged ja truud.“

Tüdruk ei vastanud midagi; ta pea vajus, kuni lõug lebas ta pruunil rinnal, kuid silmakulmude alt vahtis ta Sandersit; ta silmist paistis võõrastav hiilgus.

Hirm valdas Sandersi. Kas õnnetus oli juba sündinud? Ta sõimas Ludleyd ja saatis ägeda palve taeva poole, uppugu ta ühes laevaga. Kuid tüdruku sõnad rahustasid teda kohe.

„Panin Ludley armuma endasse, kuigi ta oli suur härra ja mina orjatüdruk. Minagi lootsin kord sünnitada talle lapsi, kuid nüüd ei või see olla.“

Tänu Jumalale, mõtles Sanders. Ta tahtis

ütelda teisele paar lohutavat sõna, kuid tüdruk keeras kannalt ümber ja läks.

Sanders vaatas järele nägusale kujule, kui see eemaldus kõveral tänaval, ja pöördus siis oma väikese auriku pardale. Ta oli juba umbes kümme miili alljõge, kui tuli meele, et oli unustanud avaldada laitust tüdrukule, nagu oli kavatsenud.

„See on ometi veider,“ ümises ta pahaselt, „mu mälu jätab mu maha.“

Kolme kuu järel tuli Inglismaalt noor Penson, et astuda Ludley asemele. Punapõseline noormees, täis tegevusetungi ja — mis veel tähtsam — kaheaastase õppeajaga Sierra-Leones seljataga.

„Peate minema Isisisse,“ ütles talle Sanders, „ja tahaksin teile vaid ütelda, et oleksite seal ilusasti ettevaatlik.“

„Mis seal on lahti?“ küsis noormees nobedasti. „Ons mehed mässutujulised?“

„Niipalju kui mina tean,“ ütles Sanders, asetades jalad rõdu äärel, „pole nad seda. Ja peate hoiduma mitte verevalamise, vaid armastuse eest.“

Ja ta rääkis Pensonile M'Lino loo, kuigi see lugu polnud kiituseks Briti valitsusele.

„Mind võite usaldada,“ kinnitas noor Penson, kui teine oli lõpetanud.

„Et võin usaldada teid, seda tean; kuid ärge usaldage toda tüdrukut! Teatage endast aegajalt. Kui vahetevahel ei kirjuta endast, lähen umbusklikuks ja tulen teie juure ebamugavas meeleolus.“

„Mind võite usaldada!“ kordas noor Penson, sest oli tolles eas, kus inimesel viisiks olla väga kindel endale.

Nii veider kui see ongi lugeda, kuid ta lahkumise hetkest kuni tagasitulekuni paari kuu järel, kui oli langenud viha alla ja kutsutud tagasi randa, ei kirjutanud ta kordagi keppsaledast tüdrukust haruldaste silmadega. Teisi teateid saabus küll temalt; ametlikke teateid, selgeid ja asjalisi, kuid mitte sõnagi M'Linost.

Sanders hakkas minema rahutuks. Aegamööda imbusid lood läbi; lood julmist piitsutustest asutise-juhataja käsul, ja Sanders võttis auriku ja sõitis ruttu vastujõge.

Vähe enne asutist peatus ta ja läks jala mööda kallast. See polnud tõesti mõni kerge jalutuskäik, sest maa oli siin päris kasvude sõlmistik.

Siis juhtus ta Aafrika idüllile. Istus noormees ja kratsis piuksuval viiulil M'Lino eriliseks meeleheaks, kes lebas ta ees rohus.

„Tuhande kuradi nimell!“ käratas Sanders mehele. Noormees tõusis puutüvelt, millel oli istunud, ja vaatas Sandersi otsa nähtavasti vähema kui kohmetuseta.

Sanders vaatas alla tüdrukule ja viipas küla suunas.

„Mine tagasi külla, mu tüdruk!“ ütles ta maheadasti, sest oli hirmus vihane.

„Ja nüüd, mu eeskujulik valge mees,“ ütles ta, kui tüdruk aeglaselt ja vastu tahtmist oli läinud. „Mis lugu see on? Olete lasknud piitsutada O'Sakot?“

Noormees otsis jahedasti piibu taskust ja süütas põlema.

„Ta lõi M'Lino,“ vastas ta inimese toonil, kes teab endal olevat täie õiguse.

„Sellest otsustan, et ta on selle neeger-lady abielumees, keda praegu siin lõbustasite.“

„Ärge ometi hakake julmaks,“ vastas teine süngel pilgul. „Tean, et ta on mustadest, kuid küll mu omaksed kodus harjuvad ta värviga.“

„Jalamaid minge mu aurikule ja lugege end vangistatuks!“ käskis Sanders rahuliselt.

Sanders viis ta ära valitsuse asukohta, ilma et oleks võtnud vaevaks selgitada O'Sako asja.

M'Lino üle ei lausunud sõnagi, enne kui olid rannas.

„Muidugi saadan teid koju,“ seletas Sanders.

„Seda ma arvasin,“ vastas Penson ükskõikselts. Sõidul allajõge oli ta kaotanud oma iseteadvuse ja saanud õige masendatud noormeheks.

„Pidin olema läinud hulluks,“ möönis ta päeval enne ärasõitu. „Esimesest pilgust peale olen armastanud teda. Sa helde taevas, milline eesel olen!“

„See olete igatahes,“ kinnitas Sanders ja tõstis ta meeolelu lahkumisel.

Ma ei taha enam asutise juhatajat Isisisse, kirjutab ta hammustavalt valitsusele. Leian olevat oma töö huvitava küllalt ilma erilõbutagi, tegutseda Briti ametnike kasvatajana.

Sanders tegi erilise sõidu Isisisse, et juhtida jällegi kõik õigesse roopasse, ja M'Lino tuli kutsutama ta juure.

„Isand, kas on temagi läinud?“ küsis ta.

„Kui vajan sind siin, M'Lino, siis saadan su järele.“

„Ta oli mulle armas,“ ütles tüdruk tundelise-
malt, kui Sanders oleks võinud uskuda mustast.

„Sa armud väga kergesti.“

Tüdruk noogutas.

„Mõned naised ei saa teisiti. Kui armastan, siis armastan hirmsa jõuga, kui vihkan — siis jää-
davasti. Sind, isand, vihkan.“

See kuuldus nii loomulik.

„Oleksid mees, M'Lino,“ ütles ringkonnaülem
mõrudasti, „laseksin su siduda ja piitsutada.“

„Vuih!“ puhkes tüdruk halvakspidavalt ja jättis
teise vaatama järele ammuli suuga.

Et mõista asjaolusid, tuleb pidada silmas, et
Sanders oli maa piiramatu valitseja, oli isand elu
ja surma üle ja et keegi ei julgenud vähematki
kahelda ta sõnades ega väljendada sõnakuulma-
tust. Oleks M'Lino, nagu Sanders ütles, olnud
mees, oleks ta pidanud tasuma.

Kuid ta oli naine ja andekas naine, kes tundis
oma jõudu.

Kolme päeva vältel, mis Sanders veetis linnas, ei
näinud ta tüdrukut ega rääkinud temast pealikuga.
See oli veider asjaolu.

Ta oli kuulnud, et M'Lino oli saanud O'Sako
lemmik-naiseks, et tal oli palju armastajaid ja et
ta põlgas oma meest. Kuid Sanders ei püüdnud
kuulda uudiseid ta üle. Kord nägi ta tüdrukut
tulevat enda poole ja läks ringi, et mitte kohata
teda. See oli temast uskumatu nõrkus, seda ta
teadis, kuid tal polnud võimu seista võlu vastu,

mis valdas teda, niipea kui nägi tüdrukut, ning tahtis hoiduda sellest nii^a kaugele kui võimalik.

Isisi külastamise järel sõitis Sanders aeglaselt allajõe. Ta ise seisis tüüri rattal, kuna ta teravalt vaatles kurikavalat jõge.

Ta mõte töötas M'Lino mõistatuse kallal, kui jõeäärseist põõsastest kõlas pauk ja raud-potitükid vuhisesid läbi õhu. Üks neist tabas kajutit ja purustas ukseplaadi. Mõned tükid purunesid vette; üks lendas mööda seersant Abiboo peast ja rebis fessi ta juukselt.

Sanders andis masinale käigu tagasperil, kuna tahtis teada, mis oli sundinud roimahimulist tühendama püssi temale. Fessita Abiboo ruttas vabastama kattet revolver-kahurit. Sõdurid hüppasid vette ja sulpsasid kaldale, hoides ühe käega üle pea püsse ja teisega padruneid. Sanders seisis reelingul, Lee-Enfield-jahipüss kaenlas.

Igatahes oli laskja valinud paraja koha. Põõsastik oli paks; pääs kaldale oli läbi kareda rohu, mis kasvas rabas. Rikas taimekasv ja väetkasvude sõlmestik oli takistuseks, mis oleks olnud valgele läbipääsmatu.

Kuid haussa-sõdurid leidsid tee. Nad leidsid mehe suitseva püssiga. Rahuliselt ootas ta tulijaid.

See oli mees Isisi suguharust, rahvast, kes mõttetargad; ta andis relva käest kohmetuseta.

Kui ruttasid temaga alla liivasest kaldast, sõnas ta Abiboole: „Paistab nagu surm!“

„Surm ja põrgu selle järell“ vastas Abiboo, kes ei võinud unustada fessi kaotust, mis oli maksnud talle prantsuse asumaal viis franki.

Sanders pani püssi kõrvale, kui nägi vangi. Purustatud kajutis pidas ta kohut.

„Kas lasksid mu peale?“

„Seda ma tegin, isand.“

„Mispärast?“

„Et oled kurat ja sünnitad kurja võlu.“

„Millisel kuradi erialal olen siis tegutsenud?“

Vang vahtis ta otsa.

„Isand, pole minu asi mõista neid asju. Mulle öeldi „tapa“ — ja ma tapan.“

Sanders ei raisanud aega asjatute küsimustega. Mees pandi raudu, auriku nina pöördi perivett, ja Sanders asus jällegi valvele laevalael.

Pooltel teel B'Fani ja Lakaloli vahel tuldi peatis- kohale. Seal oli kuivanud puukändi masina kütmiseks ja Sanders käskis täiendada tagavara.

Sanders pahandas; mitte seepärast, et mees oli katsunud võtta ta elu, ei ka mitte nägusa kajuti pärast, mis nüüd oli ühelt kohalt rikutud ja purustatud, vaid seepärast, et aimas nüüd rahu- tusi seal, kus arvas kõik olevat rahul ja korras.

Talle allus ligi kuusteist üksteisest erinevat suguharu, kellest igaüks elas omaette lahus teisist kommetelt ja keelelt. Nad erinesid üksteisest mitte nagu prantslane itaallasest, vaid nagu slaav- lane türklasest.

Vanal heal ajal, enne kui tulid inglased, oli palju vaenlust, suguharu oli suguharu ja rahvas rahva vastu. Oli palju lahinguid, röövkäike, tap- misi ja ristilöömisi. Kuid Briti muutis kõik loo ja rahu tuli maale.

Sanders valis hoolega pika peenikese sigari kastist, pures otsa ja süütas.

Vangistatu istus „Zaire“ terastekil meesterruumi lähedal. Ta oli seotud teist jalga pidi ja ei näinud olevat põrmugi masendatud, kui Sanders reisu-toolil istus ta lähedale ja algas ülekuulamist.

„Mis on su nimi?“

„Bofabi Isisist.“

„Kes käskis tappa mu?“

„Isand, olen unustanud.“

„Mees või naine?“

„Isand, võis olla üks kui teine.“

Rohkem Sanders mehest välja ei saanud ja järgnev ülekuulamine Isisist ei annud ka mingisuguseid tulemusi, sest kui ta pandi silm silma vastu M'Linoga, ütles mees, et ei tundvat tüdrukut.

Ärevas meeolus pöördus Sanders tagasi oma asukohale. Isisimees Bofabi saadeti kolmeks kuuks sunnitööle karistus-asutisse jõesuus.

Nii püsisid asjad kolm kuud, ja kõik, mis Sanders kuulis tüdrukust, oli see, et tal olevat uus armatseja, keegi Tebeki, üks akasavade pealikuist.

Kolm kuud rahu möödus, siis võttis Tebeki, kes himustas oma ligemise naist, kolmsada sõdurit kaasa Isisi-maale, põletas küla, kus asus M'Lino, lõi ristile ta mehe ja võttis kaasa naise.

Selle sündmuse pidutsemiseks andis Tebeki suure peo joomingu ja tantsuga. Viis päeva vältasid suured ja häbematud orgiad, ja väike metsariba jõe ja Isisi vahel muutus väikeseks põrguks.

Viie päeva möödumisel istus Tebeki maha harutama oma seisukorda. Ta pidi just leidma mingi

vabanduse oma kuritööle, kui ilmus Sanders. Kuid veel suuremat paha kuulutas maxim-kahur ja kümme haussasõdurit, kes saatsid väikest pruunnäoga meest.

Sanders sammus Tebeki onni juure ja kutsus ta välja. Ning Tebeki, joomast punsunud silmadega, astus pilusilmi välja hõõguva päikese kätte.

„Tebeki,“ küsis Sanders, „mis sai O’Sakost ja ta külast?“

„Isand,“ vastas Tebeki, „ta häbistas mind.“

„Hoi endale oma vale!“ lausus Sanders külmalt ja andis märku haussadele.

Siis vaatas ringi paraja puu järele. Suur kummi-puu seisis onni taga.

„Poole tunni järel poon su,“ ütles Sanders, vaadates kellale.

Tebeki ei vastanud; ainult ta paljad jalad surusid end närviliselt liivasse.

Onnist tuli suur tüdruk, kelle pilk lendas uudishimuliselt üle grupi. Siis astus ette ja pani käe Tebeki õlale.

„Mis mõtled teha mu mehega? Olen M’Lino, O’Sako naine.“

Sanders ei ehmunud, ta näitas hambaid armutus muiges ja vaatas naise otsa.

„Küll leiad teise mehe, M’Lino, niisama ruttu kui leidsid selle.“ Seega pööris ta selja ja tegi korraldusi poomiseks, kuid naine järgis talle ja pani kartmatult käe ta õlale.

„Isand,“ ütles ta, „kui keegi sai kahju O’Sako surmast, kas polnud see mina, ta naine?—Kuid siiski ütlen sulle, lase vabaks Tebeki, sest armastan teda.“

„Mine kuradile!“ ütles Sanders viisakasti.
„Olen tüdinud sinust ja su armastajaist.“

Ta poos Tebeki, ruttu, nagu kord ja kohus, ja mees suri kohe, sest Sanders oskas põhjalikult ajada seda asja. Siis marssis minema oma haussadega.

Ta jäi ööseks laagrisse mäekünkale, kust võis vaadata üle karestikkude jõekäänakuil. Hommikul tuli ta valvur ja teatas, O'Sako naine tahtvat rääkida temaga.

Sanders soovis ta kuradile, kuid laskis siiski tulla. Ta avaldas oma soovi pikema eeskõneta.

„Kuna olen saatnud surma oma mehe O'Sako ja armatseja Tebeki, lükkas suguharu mu välja. Kõik on mu vastu, ja kui jään siia maale, on see mu surm.“

„Noh, ja — — —?“

„Seepärast tahan minna sinuga kuni Sangarijõeni, mis jookseb Kongosse. Seal on mul vend.“

„See võib kõik olla,“ arvas Sanders jahedasti, „kuid tean ka, et su süda täis viha, kuna olen võtnud sult kaks meest ja poonud kolmanda. Siiski võid tulla meiega Sangarini, kuid sa ei tohi puutuda mu meeste toitu ega rääkida nendega.“

Teine noogutas ja läks. Sanders tegi korraldusi, kuidas teda kohelda.

Keskööl tuli Abiboo, Sandersi seersant ja teener, ta juure telki. Ringkonnaülem hüppas voodist ja kahmas masinlikult püssi.

„Leopardid?“ küsis ta lühidasti.

„Isand,“ vastas Abiboo, „too naine, M'Lino, on nõid.“

„Seersant!“ hüüdis Sanders vihaselt, „kui veel korra äratad mu keskööl sellise lobaga, siis löön lõhki suu neetud pealuul!“

„Olgu sellega kuidas soovib isand,“ ütles seersant. „Ta on nõid, sest ta kõnetas mu mehi ja näitas neile palju imelisi asju; nii lasknud ta neil näha oma lapsi ja näidanud maakohti, mis kaugel siit.“

„Kosneb mu saatkond rinnalastest?“ õhkas Sanders. „Sooviksin,“ jätkas ta taltsutatud vihaga, „et oleksin võtnud kaasa kru- või võsamehed“ — seersant võpatus — „või noid hulle isisi-mehi poole kompanii kuningahaussade asemel.“

Seersant neelas alla haavamise ja ei lausunud midagi.

„Too siia naine!“ käskis Sanders. Ta ronis riietesse ja süütas lambi. Hetk hiljem kuulis ta paljaste jalgade padinat; tüdruk astus telki ja silmitses teda rahutult.

M'Lino!“ kõnetas teda Sanders. „Ma ometi ütlesin sulle, et ei tohi rääkida mu meestega.“

„Isand,“ vastas teine, „nad kõnetasid varem mind.“

„Ons tõsi?“

Seersant telgiuksel noogutas.

„Tembeli, Sekambano poeg, rääkis esimesena ning teised ta järel.“

„Võsamehed, jumala eest!“ vahutas Sanders.

„Sa seod Tembeli, Sekambano poja, puu külge ja annad kaksikümmend hoopit.“

Seersant saluteeris, tõmbas välja laiutava väli-

musega taskuraamatu kuldäärte ja -nurkadega ja tegi üksikasjalisi märkmeid.

„Ja mis puutub sinusse,“ pöördus Sanders naisele, „siis lakkad kohe sellest neetud võsameeste hüpnoosi-värgist, või ma toimin sinuga samuti.“

„Jah, isand,“ vastas teine alandlikult ja läks.

Kaks haussat sidusid Tembeli puu külge ja elastse jõehobu-piitsaga ladus seersant talle kaks-kümmend üks selga. Üks ülearune löök oli seersandi poolt.

Hommikul teatas seersant, Tembeli olevat suritud öösel. Sanders sattus suure ärevusse.

„See pole hoopidest!“ hüüdis ta. „Tembeli on saanud piitsa ju varemgi.“

„See on naisest!“ tähendas seersant. „Ta on nõid! Nägin seda ette, kui ta asus meie juure.“

Tembeli, Sekambano poeg, maeti ja Sanders kirjutas kolm teadet ligematest asjaoludest, kuid viimaks rebis katki kõik kolm.

Siis marsiti edasi.

Sel ööl peatus kolonn ühe küla ligidal. Sanders saatis naise kaitse all pealiku juure käsuga, viia ta veatult Sangari-jõeale. Tunni järel tuli naine saatjatega tagasi ja Abiboo seletas: „Pealik ei taha teha mingit tegemist naisega; ta kardab.“

„Kardab?“ sisistas Sanders vihaselt. „Mis kardab ta?“

„Teise kuradi-tükke,“ seletas seersant. „Lokoli, kõnetrumm, on jutustanud talle Tebeki loo ja seepärast ei salli ta naist enda ligidal.“

Sanders vandus hullupööra viis minutit, siis läks küla pealiku juure. Jutt oli lühike ja asja-

line, sest Sanders tundis seda pärismaalast ja teadis hästi, kellega tal tegemist.

„Pealik,“ ütles ta palaveri lõpul, „mulle jääb vaid kaks võimalust: kas karistada sind sõnakuulmatuse eest või minna oma teed.“

„Isand,“ vastas teine tõsiselt, „kui süütadki mu küla, M'Linot ma siia ei jäta.“

„Seda ma näen, ning pean ta küll jällegi võtma kaasa.“

Päeva saabumisel mindi edasi, naine ikka natuke rongi ees Sandersi valve all. Kui asusid lõunale, tuli ta juure üks politsei-sõdureist ja teatas, puul metsas rippuvat poodu.

Kohe läks Sanders mehega tähendatud kohale, sest oli vastutav maa rahu eest.

„Kus?“ küsis ta, ja mees osutas saledale kummi-puule, mis kasvas üksikult lagedal kohal.

„Kus?“ küsis Sanders, sest ta ei näinud jälgegi sellisest draamast.

Ikka näitas mees puule; Sanders kortsutas kulmu.

„Mine juure ja puuduta poodu jalga!“ käskis ta.

Kõheldes sammus sõdur aeglaselt puu juure ja sirutas käe välja. Aga niipalju kui nägi Sanders, ulatas ta käe tühja õhku.

„Sa oled nõdrameelne,“ ütles Sanders ja vilistas seersandi.

„Mis näed sa seal?“ küsis ta ja kohe vastas seersant:

„Poodu taga...“

„Seal pole mingit poodut,“ lausus Sanders jahedasti — ta mõistis, et tarvis jääda rahuliseks.

„Midagi pole seal kui puu ja ta vari.“

Sõdur tegi üllatunud näo.

„Isand, seal ripub mees,“ kinnitas ta.

„Sul on õigus,“ ütles Sanders rahuliselt. „Seda tuleb uurida,“ ja ta viipas mehed tagasi laagrisse.

Teel küsis ta hooletult, kas seersant rääkinud M'Linoga.

„Nägin teda, kuid ta ei rääkinud muude kui silmadega.“

Sanders noogutas. „Ja nüüd jutustage, kuhu te matsite Tembeli?“

„Isand, jätsime ta meie kombe järele maa peale ühe puu jalale.“

Sanders noogutas arusaavalt; see polnud igakord haussade komme.

„Läheme oma jälgi mööda tagasi laagrikohani, kus tuli meie juure naine,“ käskis Sanders.

Nad käisid päevaloodeni, ja kuni kaks meest löid üles ta telgi, lonkis Sanders ümber väikese laagri. Mehed istusid oma keedupottide ümber, M'Lino aga neist vähe eemal, nagu käte vahel, mis olid toetatud põlvedele.

„M'Lino,“ ütles ta järsku, peatudes selle ees. „Palju mehi oled sa tapnud?“

Teine vaatas kaua ja tardunult ta otsa. Sanders vastas ta pilgu; viimaks langetas teine silmad.

„Palju mehi,“ vastas ta.

„Seda ma arvan,“ vastas Sanders.

Ta sõi lõunat, kui Abiboo aeglaselt ligines talle.

„Isand, mees on surnud,“ teatas ta.

Sanders vaatas tungivalt ta otsa.

„Milline mees?“

„Keda sa ise piitsutasid.“

Kuid ringkonnaülem polnud ei ise kedagi piit-
sutanud ega määranud sellist karistust; aga ta
vastas tõsisel, asjalisel toonil: „Tahan näha teda.“

Laagri ääres seisis väike grupp kellegi lebava
ümber. Süngel pilgul tegid sõdurid ruumi, kui
Sanders ligines; ta kuulis neid nurisevat.

Sanders ei märganud, kuidas M'Lino vaatas
haruldaselt sõduri Ahmidi otsa, kuidas see siis
haaras püssi ja hiilis põõsaisse.

Ringkonnaülem kummardus üle lebava mehe
ja katsus selle südant, kuid ei tunnud pulsilööki.

„Anna mu rohukast!“ käskis ta, kuid keegi ei
kuulanud.

„Seersant,“ kordas ta, „too mu rohukast!“

Abiboo saluteeris aeglaselt ja läks nähtavasti
vastumeelselt.

Ta tuli kastikesega; Sanders avas selle, võttis
salmiagu pudeli ja hoidis mehe nina all. Mees
ei annud mingit elumärki.

„Kuid me siiski vaatame!“ oli kõik, mis San-
ders lausus, kui katse ei õnnestunud. Siis võttis
ta süstiku, täitis strihniiniga ja süstis vedeliku
mehe seljasse.

Vähem kui minuti vältel istus laip rapsuga üles.

„Aa,“ hüüdis Sanders rahuldatult, „nähtavasti
olen suur võlur!“

Ta tõusis püsti, lõi põlved tolmust ja viipas
seersandi.

„Võta neli meest ja minge sinna, kuhu jätsite
Tembeli. Kui leopardid pole võtnud ta, siis
kohtate teda teel, sest seni on ta juba ärganud.“

Ta saatis mehed minema ja pöördus siis M'Linole.

„Mu armas, nüüd on mulle selge, et oled nõid, kui ka olen kohanud sinutaolisi varemgi.“ — Sandersi nägu oli kahvatunud —. „Ma ei või sind piitsutada, sest oled naine, aga tappa võin su.“

Teine naeris. Nende silmad kiindusid ühelt teisele nagu võitluses võimu pärast ja nii püsisid nende pilgud aja vältel, mis Sandersile näis olevat tuhat aastat, kuid mis tõepoolest oli küll vähem kui minut.

„Oleks parem, kui tapaksid enda isel“ vastas naine.

„Seda arvan minagi,“ ütles Sanders ja kobas revolvrilt; kui oli tõmmanud selle pooliti välja, kõlas põõsaistpauk, ja sõnatult varises naine kokku.

Ahmid, politsei-sõdur, oli ikka olnud kehvas laskja.

* * *

„Usun,“ ütles Sanders sellele hiljem, „et tahtsid lasta mind maha; kuid et sa olid M'Lino võlu all, siis ei taha midagi alata su vastu.“

„Isand,“ vastas teine avameelselt, „ma ei tea kõigest midagi.“

„Seda ma usun,“ lausus Sanders ja andis käsu minekuks.

XI. VÕLUARST.

Midagi ei üllatanud Sandersit rohkem, kui läbi-segi-inglaste teadmatus Aafrika rahvaid puutuvais küsimustes. Haruldasi asju sündis „mustal lapil“,

nagu ametnikud rannal nimetasid Sandersile alluvat maaala; asju, mis piirdusid imega, salapäraseid asju, kuid Sandersit nad kunagi ei üllatanud. Tal oli tegemist rahvaga, kes uskus vaime ja kehastunud vanapaha; ja Sanders tundis neile kaasa, sest mõistis, et ei sünni oletada kõike paha ainult inimeste tegutsemisest.

Sanders oli rahutu vaim; vähemasti pidasid teda selleks talle alluvad; ja ka raasuke ogar, see oli pärismaalaste arvamine temast. Ja kõige hullem oli, et ta agaruses polnud mingit meetodit.

Teisist ringkonnaülemaist võis oletada, et nad tulevad peale suurt vihmaaga. Neil oli viisiks teatada ette tulekust; see oli ometi mõistlik. Selles olid isisid, ohhorid ja n'gombid, kes muidu ikka omavahel tülitsevad, ühel nõul. Kui küllalt aegsasti sai haisu ninna eelseisvast ringkonnaülema tulekust, võis hävitada mõne kuritöö jäljed, kõik koristada ja puhastada kurjuse mudast.

Oli paha läbiprassitud öö järel valutava peaga astuda onnist pruunikspõlenud väikese mehe külmalt uuriva pilgu ette, kes seisis seal laitmatus valges ülikonnas. Kepp, mis ta ikka kandis käes, vibutus vastu ta jalgu, nagu oleks temalgi rääkida sõna kaasa. Ja ikka oli seal ka neli politsei-hausat sinises ja punases mundris ta seljataga; liikumatud, kuid valvsad ja valmis igale viipele.

Kord tuli Sanders ühte N'Gombi-külla, kui inim-arvamise järele pidi viibima oma mugavas majas kolmsada miili allajõge.

Sanders lonkis läbi küla tänava parajasti, kui

tõusis päike üle puulatvade ja sidrun-kollane valgus heitis pikki varje maapinnale.

Küla püsis vaikne ja mahajäetud. See oli paha tunnus. Ta rääkis öiseist orgiaist. Sanders sammus edasi, kuni tuli nelinurgani, mille lähedal oli palaveri-maja. Seal hõõgusid veel söed kus'unud tulest.

Sanders märkas midagi, mis sundis teda sorima tuhas.

„Oo!“ kuuldus temalt; ta tegi möruda näo.

Ta saatis aurikule, tooma politseisõdureid, kes olid kaasas. Siis läks pealiku onni ning sõtkus teda jalgadega, kuni ärkas.

„Telemi, O'Ari poeg, ütle mulle, miks ei peaks ma riputama su üles, sa inimsööja elajas!“

„Isand,“ vastas pealik, „me sõime tolle mehe, sest ta oli meie vaenlane, kuna tungis öösiti külla ja varastas me kitsi ja koeri. Peale selle ma ei teadnud, et sa oled lähedal.“

„Seda ma arvan,“ lausus Sanders.

Kõnetrumm äratas külad unest ja vaikiva pealtvaatajate-hulga ees piitsutati N'Gombi-küla pealikut. Siis Sanders kutsus kokku vanemad ja ütles neile mõned lohutuse- ja ergutuse-sõnad.

„Ainult hääänid ja krokodillid ning mõned kalad söövad endataolisi!“ Judin jooksis üle koosolijate, sest võrdlus kaladega on n'gombimehe surmav haavamine. — „Ma vihkan inimsööjaid ja samuti vihkab neid kuninga valitsus! Kui veel kord ulatub mu kõrvu — ja mul on palju salakuulajaid — et sööte inimesi, olgu need sõbrad või vaenlased, olen kohe siin ja piitsutan

teid veriseks. Ja kui see juhtub siis veel korra, toon kaasa nõöri ja ploki ning ma leian ühe puu ja maal saab olema rüüstatud onne.“

Rüüstatud onnide mainimisel käis jällegi judin üle n'gombide, sest oli nende suguharu viis kiskuda maha surnute onnid, et lasta vabadusse nende hinged.

Raudades viis Sanders pealiku kaasa, ning pärast tuli vang ranna-asundisse, kus tegi läbi viis aastat sunnitööd teiste karistatud pealike hulgas.

Maakondades, mis asusid jõe ülemal jooksul, nimetati Sandersit pika ja kõlava nimega „Meheks, kel truudusetu naine“; see oli Bosambo väike nali ning väga tabav, sest Sanders oli ta alama-tega nagu abielus.

Sanders hulkus ümber põhjas ja lõunas, idas ja läänes. Ööd kui päevad matkas ta ning tihti ruttas ta väike aurik jõge mööda üles, kus teda seirasid kuritegijad väikestes kalurite-külades, kuni kadus silmist.

„Minge,“ käskis Sarala, väike akasava-pealik kaht noormeest. „Sõitke kanuus kolm tundi ülesjõe ja valvake Sandi tagasitulekut. Niipea kui näete aurikut künkalt jõekäänul, peate tulema tagasi ja hoiatama mind, sest tahaksin teha ühe mu isade kombe järele, millest Sandi ei tunne rõõmu.“

Sel ööl tõi pealiku poeg tulevalgel ja tantsu ning trummipõrina saatel oma vaevalt kümme tundi vana esmasündinud poja ja pani isa jalga-

dele. Laps karjus kaeblikult, nagu oleks aimanud oma saatust.

„Rahvas!“ hüüdis väike pealik. „Püsib vana-jutt, mis sama vana kui aeg, et esmasündinus asub eriline jõud, ja kui ohverdame ta jumalaile ja deemonitele, saab meil olema õnne kõiges, mis võtame ette!“

Ta ütles midagi pojale. See võttis laia teraga piigi ja kaevas väikese haa. Sellesse pandi elus laps. Väikesed jalad siblisid lahtises liivas.

„Oh jumal ja kurat,“ palvetas vana, „meie ei vala verd, et see laps saabuks teie juure veatult.“

Poeg lükkas jalaga niipalju mulda, et see kattis väikese jalad. Samal hetkel astus Sanders tule valgusesõõri, ja pealiku poeg võpatus tagasi.

Sanders suitsetas peenikest sigarit. Ta suitsetas terve minuti sõnalausumata, ja minut on pikk aeg. Siis astus haa juure, kummardus ja tõstis saamatult lapse välja, sest oli harjunud rohkem käsitama mehi kui rinnalapsi; ta raputas lapselt mulla ja ulatas siis ühele naisele.

„Vii laps emale ja ütle, ta saatku tema hommikul mulle elusalt; muidu tuleb tal vaadata ümber teise mehe järele.“

Siis pöördus vanale pealikule ja selle pojale.

„Vanamees, palju aastaid on sul veel elada?“

„Isand,“ vastas vana, „see on sinu käes.“

Mõtiskelles kratsis Sanders lõuga ja vana vaatles teda hirmunud pilgul.

„Sa lähed ohhori-pealiku Bosambo juure ning ütled talle, et saatsin su sinna. Seal võid harida ta aeda ja kanda vett kuni sured.“

„See on peagi, sest olen nii vana.“

„Kui oleksid noorem, sünniks see veel varem. Mis puutub su poega, siis ootame homseni.“

Haussad viisid noormehe laagrisse, mis asus jõekaldal. Aurik oli sõitnud mööda vaid seks, et viia pealikut eksiteele. Kui hommikul tuli teade, laps olevat surnud — Sanders ei võtnud vaevaks selgitada, kas hirmu, vigastuse või külmetuse tõttu — pealiku poeg poodi.

Ma jutustan lugu Sandersist, et mõistetakse mehe iseloomu ja ülesannet, mis oli tal täita. Kui ta tegutses kähku, siis sobivalt inimeste vaimlisele tasapinnale, kelle üle valitses. Oma kuritegude jaoks polnud neil mälu, ning eilne päev selle eksisamme ja õpetustega oli neil juba kaugel seljataga, ning mees tasub kätte karistuse eest, mille arvab olevat kuritöö eest, mis ammu unustanud ning seepärast arvab ülekohtuks.

On väga kerge langeda kurja eksitusse, kuid Sandersiga seda kunagi ei juhtunud, kuigi kord oli sellele üsna lähedal.

Kui kord väljapaistev õpetlane, professor sir George Carsley, ootamatult ilmus valitsuse asukohta, et Briti valitsuse ülesandel uurida troopika-haigusi nende allikal, avaldas Sanders talle oma arvamist pärismaalasist.

Sir George oli vana mees, ebahariliselt kahvatunud näo ja lumivalge habemega.

„Oli siin üks ajalehe kirjasaatja,“ jutustas Sanders, „kes kinnitas, ma kohtlevat pärismaalasi nagu koeri. Arvan, nii see ongi. See tähendab, koht-

len neid kui tõesti häid koeri, keda mitte ühel minutil ei kallistata ja teisel lüüakse jalaga.“

Sir George ei vastanud. Ta oli vaikne mees, kes juba oli korjanud kogemusi Kesk-Aafrika elust, kus oli veetnud palju aastaid.

Sanders polnud kunagi olnud suur jutumees, ja päevad, mis professor veetis tema katuse all, olid ringkonnaülemale surmani igavad.

Ainult ühe kõneaine juures läks professor jutukaks.

„Tahaksin meelsasti uurida võluarsti,“ ütles ta järsku. „Ükski nimetus maailmas ei tooks mulle sarnast võimutunnet, kui pärismaalaste nimetus mind selle auastme väärilisena.“

„Kuid te ometi ei looda midagi õppida noilt inimestelt?“ küsis Sanders poolnaljatades.

„Vastupidi,“ vastas professor, „arvan kindlasti, et teen tähtsaid teaduslikke leiutusi, koheldes neid.“

„Siis oled vana loll eesel,“ ütles Sanders — kuid ainult endale.

Kahvatunud professor lahkus Sandersist neljanda päeva õhtul ja peale ametliku teate, et ta asunud piirile, polnud kuue kuu vältel õpetlasest midagi kuulda, kuni ühel õhtul saabus teade, kahvatunud vanamees olevat uppunud kanuu ümberkukkumisel. Sellest peale ei kuulnud temast midagi, ning pärast kogus Sanders ta asjad ja saatis Inglismaale.

Selle kurbumängu juures tulid ilmsiks kaks omapärast asjaolu. Esimene oli, et Sanders ei leidnud mingisugust õpetliku uurimise tulemust järgel kadunu pabereis või päevaraamatus. Lei-

dus vaid väike taskuraamat. Teine oli see, et kõik lood, mis Sanders jutustanud võluarstest, olid hoolega märgitud selles taskuraamatus.

Möödus kuus kuud, ja siis algas rida sündmusi, mis said aluseks jutule kurat-inimestest.

See algas Väike-jões.

Seal elas keegi isisi-naine, kes põlgas oma meest, kuigi see oli väga hea ta vastu, oli ehitanud talle onni ja annud ühe vanema naise teenijaks. Kuid ta põlgus mehe vastu seepärast ei vähenenud, ja ühel hommikul astus ta onnist näiliselt ehmunult, algas väriseva häälega surmalaulu, kuna oma väikeste kätega raputas tolmu pähe.

Külarahvas leidis onnis mehe surnult ja põrguvaluga kustunud pilgus.

Kahe päeva järel maeti surnu keset jõge, ja kui kanuu laibaga oli kadunud jõekäänu taha, astus naine vette, peksis endalt tolmu ja rebis niuetelt haljad leina-lehed. Siis läks tantsival sammul onni, sest nüüd oli surnud mees, keda põlgas kõige rohkem ja ta ise — vaba.

Neli päeva hiljem saabus Sanders.

„M’Fasa,“ ütles ta, „mulle räägitakse, su mees olevat surnud.“

„See on õige, isand; ta suri järsku.“

„Liig järsku minu maitse järele,“ ütles Sanders ja kadus onni. Mõne aja järel tuli ta välja ja vaatas naise otsa. Ta käes oli pudelike, mis küll üldse tuntud eurooplaste hulgas, kuid mis leida paganate külas on vähem haruldane.

„Mul on siin võlu, M’Fasa, ja see ütleb, et oled mürgitanud mehe.“

„Su võlu valetab.“ Ta ei vaadanud üles.

„M'Fasa, sa tuled mu aurikule,“ käskis Sanders. Naine kuulas sõna ja läks. Sandersi peas keerlesid mitmesugused mõtted. Kui annaks üles selle naise külavanemale, siis heidetaks ta kivi-dega surnuks. Kui viib ta kaasa endaga valitsuse juure, kus kuulatakse üle, siis pole tõendusi süüdimõistmiseks. Sanders ei teadnud, kuhu naise paigutada, aga kui jätaks siia, oleks avatud tee järgivaile kuritöile.

M'Fasa ootas teda „Zairel“; sirge tüdruk, aasta kaheksateistkümnene, kartusetu ja kangekaelne.

„M'Fasa, miks tapsid oma mehe?“

„Isand, ma ei tapnud, ta suri haigusse,“ vastas teine jonnakalt nagu ennegi.

Sanders sammus kitsal tekil edas-tagasi.

„Sa võid minna,“ ütles ta siis, ja vähe üllatunud naine sammus üle käigulava ja kadus tihnikusse.

Kolm nädalat hiljem töid salakuulajad Sandersile teate, jõe ülemjooksul surevat inimesed mõistatuslikul viisil. Mõni istus veel elurõõmsalt õhtusöögil, aga hommikul oli surnud. Seda juhtus mitmes külas Väike-jões.

„Asi läheb ühetooniliseks,“ ütles Sanders oma kaitsesalga pealikule. „Seal on käimas massiline mürgitamine, ning lähen sinna, et leida mehe, kes jagab mürki.“

Esimene juhtum, mis nõudis selgitust, oli Isislinnas. Oli surnud naine, ja Sanders kahtlustas meest, tuntud kurjategijat.

„Okali,“ asus ta kohe asja juure, „miks mürgitasid oma naise?“

„Isand,“ vastas mees, „ta suri haigusse. Öhtul oli ta veel terve, kuid päeva saabumisel väanles unes, oigas ja suri kohe selle peale.“

Sanders tõmbas sügavalt hinge.

„Nöör siia!“ käskis ta ning kui nöör oli kohal, ronis Abiboo ühe kummipuu alamale oksale ja kinnitas plokki.

„Okali,“ ütles Sanders mehele, „nüüd riputan su üles naise mürgitamise eest, sest mul on palju tegemist ning puudub aeg pikemaks juurdluseks. Ja kui sa ka pole süüdi selles roimas, on su südametunnistusel niipalju kohutavaid asju, et ikkagi olen õigustatud su pooma.“

Mees oli hirmust hall, kui pandi kaela silmus ja seoti käed.

„Isand, ta oli kuri naine ning tal oli palju armatsejaid,“ kogeles ta. „Ma ei tahtnud tappa teda, kuid kuradimees ütles, rohi panevat ta unustama armatsejad.“

„Kuradimees? Milline kuradimees?“ küsis Sanders kähku.

„Isand, siin elab kurat, keda väga austatakse selles maanurgas. Ta rändab ürgmetsas ja annab haruldasi jookke.“

„Kus võib teda leida?“

„Isand, seda ei tea keegi. Ta tuleb ja läheb nagu hall vaim, ja tal on võlu, mis vägevam kui tuhat harilikku kuradit. Isand, ma andsin naisele rohtu, mis sain temalt, ning naine suri. Kuidas võisin teada, et sureb sellest?“

„Chegli!“ hüüdis Sanders meestele ning chegli tähendab sealses murrakus „tõmmake“.

* * *

„Peal!“

Sanders oli vahetuvast meeleolus, ning see teadvus ärritas teda.

„Kuidas said rohu? Oli see pulber, vedelik või —?“

Mehe suu oli kuivanud; ta võis vaid abitult raputada pead.

„Laske ta lahti!“ käskis Sanders. Abiboo võttis silmuse mehe kaelast ja vabastas ta käed.

„Kui valetasid mulle, sured päevaloodel! Kõigepealt aga jutusta mulle rohkem tollest kuradimehest, sest olen uudishimulik tutvuma temaga.“

Ta andis mehele kümme minutit toibumiseks hirmust; siis laskis tuua ta.

„Isand, ma ei tea rohkem kuradimehest, kui et ta on suurim võluarst maailmas. Ning öösel, kui paisatab kuu, teatud tähed seisavad oma kohal, tuleb ta kui vaim, ja meil kõigil on hirm. Siis lähevad need, kes vajavad teda, temaga ürgmetsa, ja ta annab meile, mis nõuame.“

„Mille sees hoiab ta siis rohtu?“

„Isand, klaastorus, nagu kannavad rohtu valged; ma toon ta sulle.“

Ta läks onni ja tuli tagasi samase rohupudelikesega, nagu Sandersil juba oli. Ringkonnaülem avas ta ja nuusutas. Tundus nõrk mõrumandli lehk. Sanders vilistas. Ta tundis tsüaankaaliumi järellõhna, ning see pole droog, mida harimatud

võluarstid tunnevad ja veel vähem oskavad
tarvitada.

* * *

„Võin vaid oletada,“ kirjutas Sanders kuberneri-
le, „et surnud sir George Carsley rohukast
sattus mõne pärismaalasest „arsti“ kätte. Te vahest
mäletate, et kast oli professoriga, kui see uppus.
Arvatavasti uhtus kast kaldale, kust leiti. . . Vahe-
peal otsin hoolsasti kuradimeest, kes nii järsku
näib olevat omanud suure kuulsuse.“

Sandersi ees seisid unetud ööd; ööd kiir-
marssidega risti ja põigiti, kiirete sõitudega allajõge.
Kui ta ei leidnud mingit jälge kuradimehest, nii-
palju kui ka kuulis temast huvitavat.

Kõige mõjuavaldavam võluriistade hulgast oli
kastikene, milles asus kurikaval deemon, kes pri-
gises ja kratsis, kuid ei jätnud mingit jälge; paha
vaim, kes torkis nõelu inimese kehha, ilma et ku-
nagi oleks tulnud verd.

„Ma lakkan,“ ütles Sanders meeleheitel ning
pöördus koju, et mõtiskella edasi sama asja üle.

Kui ühel õhtul oli söögi juures, kuulis jõelt
kauget trummipõrinat. See polnud harilik lokoli
põrin, vaid rida lühikesi lööke. Ringkonnaülem
astus tasa uksele ja kuulatas.

Ta oli valitsusel lasknud saata endale haussa-
sõdurite signaalosakonna ning vahetevahel sead-
nud jõeääre valvele. Vaiksel ööl kuulduv trummi-
löök väga kaugele, kuid veel kaugemale kuuldu-
vad raudpuu-pulkade löögid vastu õõnsat puutüve.

„Klokk-klokk-kloksti — klokk!“

See kõlas nagu kauge härg-konna krooksumine, kuid Sanders luges kokku sõnad:

„Kuradimees ohverdab homme unelmita metsas.“

Kui ta parajasti märkis seda sõnumit oma valgele varrukale, tuli Abiboo joostes.

„Oleme valmis, isand.“

Sanders võttis seinalt revolvri ja heitis käele mantli, sest teised asjad olid juba kolme päeva eest valmis „Zaire“ pardal.

Sanders saabus unelmita metsa ääre teise päeva sõidu järel keskööl. Tal oli kaasas kümme haussat ja nende ees astus ta maale ürgmetsa pimedusse. Üks sõdureist lasti minna ees tee otsimiseks, ja nii asuti hanimarsis kahetunnilisele käigule. Kord sattusid nad kahe kiskleva leopardi peale, teinekord komistused keset teed lebavale pühvel-härjale; siin ja seal ajasid nad üles tundmatuid metsloomi, kes lonkisid teelt kõrvale ja siis nuuskisid neile järele, kuni Sanders juhtis neile vastu valge tulejoa elektrilaternast. Viimaks saabusid nägematult kohale, kus pidi ohverdatama.

Seal küürutas kuussada inimest poolringis ümber puutüvedest kuhjatud altari. Kaks hiiglatuld pragisesid ja lõõmasid kummalgi pool altarit. Sandersi silmad kiindusid kuradimehesse, kes oli kummardunud üle altaril lebava ja nähtavasti unne langenud noore tüdruku.

Kord oli see kuradimees kannud tsivilisatsiooni rõivast, nüüd oli ta räbalais. Ta valge habe oli sasis ja kammimatu, kahvatunud nägu värvitud ning ta silmis haruldane helk. Ta käes

välkus lõikusnuga ja ta rääkis — nii veider kui see ka oli nende kuulajate ees — inglise keelt.

„See, härra,“ ütles ta kergelt toetudes altarile mehe iseteadvusega, kes pidanud palju sarnaseid loenguid, „see on paha unehaiguse juhtum; teile torkab silma naha värvitus, samuti opaal-virvendusega silmad ja nüüd, kuna olen pannud haige unne, võite märgata tservikaal-näärmete äranihkumist, mis kindel tunnus.“

Ta pidas vahet ja vaatas ringi armulise näoilmega.

„Tohin küll ütelda, et olen kaua elanud pärismaalaste hulgas. Olin Kesk-Aafrika võluarsti auküllases seisuses —“

Ta katkestas ja tõmbas käega üle otsaesise, nagu tahaks midagi tuletada meele; siis leidis jälle kõnelõnga.

Kogu aeg, kui ta rääkis, istus poolalasti kuulajaskond tummalt ja täis hirmu, ei mõistnud muud, kui et valge näoga võlur, kes oli tulnud ei tea kust ja teinud palju imelisi asju (ta võlukast osutus galvaani-patareiks), asus võõra kultuse kommete täitmisele.

„Härrad,“ jätkas vanamees, koputades noapärara ohvri rinnale, „ma teen siia lõike.“

Nüüd lahkus Sanders peidukohast ja astus kindlal sammul improviseeritud lõikelava juure.

„Professor,“ sõnas ta mahedasti.

Nõdrameelne vaatas ta otsa hämmastunud kulmukortsutusega.

„Te katkestate jälgimist,“ vastas ta, „ma praegu tõendan —“

„Ma tean, härra.“

Sanders võttis ta käe, ja sir George Carsley, suur õpetlane, St. Markuse-hospidali peaarst ja paljude raamatute autor troopika-haiguste üle, järgis talle nagu laps.

XII.

NÄGIJA.

Aafrika südames juhtub paljugi asju, mis keegi ei oska seletada; seepärast kõhklevad need, kes tunnevad Aafrikat kõige paremini, kirjutada lugu- sid selle üle, sest lugu Aafrikast peab jääma müstiliseks looks, kuna lugeja nõuab selliseid, kus viimaks saladus paljastatakse ja kõik selgitatakse.

Kuid sarnaseid asju võib seletada sama vähe kui usuimesid või mõtete-ülekanndmist, nagu õpetab järgmine lugu.

Ringkonnaülem Sanders ärkas keskööl. Ta väike aurik seisis küttevõtmiseks jõe ääres. Ta oli nii vastu- kui perivett päevasõit kaugel igast külast, kuid ainult kuuetunni matk amatombo-rahvast, kes elab ürgmetsas ja laseb mürgitatud nooltega.

Sanders istus voodiäärel ja kuulatas.

Öölind sirtsus ühetooniliselt. Kuuldus tasane veeloksumine auriku alt ja lehtede kahin, kui pehme tuulehoog liigutas peeneid puuoksi, mille all seisis aurik. Sanders kuulatas teravasti, siis ulatus moskiito-kingade ja sukkade järele.

Ta tõmbas need jalga, leidis siis flanell-kuue oma väikese kajuti ukse tagant, mille tasa avas.

Siis ootas etteulatunud peaga. Ta naeris vihaselt pimedusse ja tõmbas revolvri nahktupest, mis rippus magadiskoha juures.

Sanders oli ettevaatlik mees, ei kaotanud kergesti rahu ja ta liigutused olid läbimõeldud. Ta ootas kaua, enne kui astus välja palavasse pimedusse.

Vähe aja järel kuulis ta jällegi häält, millest oli ärganud; see oli linnu sirtsumine. Sanders ootas kannatlikult.

Järsku kuuldus samalt laevalaelt, millel seisis Sanders, vastav hääl.

Sandersi väike kajut oli auriku sillal; ta läks sellest vähe eemale. Ta rohkem tundis kui nägi, kui tuli metsast mees, ja teadis nüüd, et laeval oli keegi, kes kohtas teda.

Siis roomasid välja kaks meest. Sanders seletas nende varju, kui jõudsid kajuti uksele ja hiilisid sisse.

Sanders kuulis tasast kompsimist ja naeris endamisi, kuigi teadis, et samal hetkel piigiotsad rikkusid ta voodiriideid.

Siis tuli väike vaheaeg. Sanders nägi ühe mehe astuvat välja kajutist ja vaatavat ringi. Ta rääkis tasa teiseiga kajutis.

Tasa tõusis Sanders püsti.

Mees uksele ütles kugiseva häälega „Kah!“ ja nõksatus kokku; sest Sanders oli annud talle osava hoobi kõhtu, mis pärismaalaste nõrgeim koht.

Teine mees ruttas välja, kukkus aga prantsatades üle ringkonnaülema ettesirutatud jala, ning

kukkudes sai veel revolvriga tugeva hoobi parema kõrva taha.

„Joka!“ hüüdis Sanders teravalt. Tekil kuuldus paljaste jalgade padin, sest mustil on kerge uni. „Siduge need mehed siin! Ja siis aur peale! See pole sugugi mugav koht!“

Kui hädaoht oli möödas, kinnitas Sanders auriku väikesele saarele keskjõge; koitis hommik. Mõlemad vangid tõugati maale.

„Poisid te tahtsite tappa mu täna öösel?“

„See on õige,“ ütles üks neist. „Ma tulin tapma, ning see, mu vend, ütles mulle, millal tulla. Kuid ta oleks võinud kutsuda ka teise, sest meid on palju.“

„Ja nüüd ütle mulle, kes on annud käsu mu tapmiseks ja mispärast pean surema?“

„Isand, kui raiud mu ka tükkideks, ei ütle ma, sest olen teinud suure ju-ju, suure võlu, ja mõned võlud saaksid vihaseks kui ütleksin.“

Teiselt mehelt kuulis Sanders sama vähe.

„Isand, kui peaksin ka surema, minult ei kuule sa midagi.“

„Hea,“ ütles Sanders ja viipas Abiboole. „Lassen teid väljasirutatud käte ja jaluga naelutada maha ning teha väike tuli teie rinnale; küll siis ütlete, mis tahan teada.“

Nad sirutati maha ja rinnale asetati kera liaanikiude. Sanders võttis tuki tulest, mis ta mehed olid süüdanud.

Lebajad jälgisid iga ta liigutust; nad nägid, kuidas Sanders vehkis lõkkele hõõguva tule ja astus nende juure.

Siis lausus üks kähk 1:

„Isand, tahan rääkida!“

„Seda ma arvasin. Ning räägi tõtt, sest muidu läheb sul pahasti.“

Kui küsida, kas Sanders tõesti oleks kasutanud põlevat tukki, siis ütleksin tõeale vastavalt: Pean seda küll võimalikuks. Vahest tundis Sanders oma rahvast paremini, kui tunnen mina Sandersit.

Nüüd rääkisid mehed kõik südame pealt välja. Kui ülekuulamine oli lõpetatud, pani Sanders oma märkmed kokku ja võttis mehed laevale.

Kahe tunni järel ruttas „Zaire“ täie auru all Tukulala, ühe akasava-küla suunas.

Seal elutses keegi misjonär, elav, noor Ameerika metodistide jutlustaja, kes oli valinud endale elukoha külmatõbe-vööle paganate keskele, et teha neid usklikeks kristlasiks.

Kuid Sandersil polnud erilist armastust misjonäride vastu. Aga ta süda hoidis noormehe poole, kes sellise värskendava julgusega töötas nii vähelubava materjali kallal.

Rahutult sammus ta auriku sillal, sest pidi saabuma Tukulalasse, enne kui sündisid teatud asjad.

Just kui päike loodes puude taha, sõitis ta välja jõekäanu tagant, ja misjoni-jaama valge kalas paistis selgesti silma.

Sanders viipas mehele tüüri-rattal, ja „puka-puka-puka“ jooksis aurik kaldale.

Kohal, kus oli seisnud misjoni-maja, kuhjus hunnik musti varemeid; neist tõusid aeglaselt mustad suitsupilved.

Sanders leidis misjonäri lebavat kummuli maas, kuhu oli naelutatud laia elevandiluu piigiga.

Sanders pööris laiba seliti ja vajutas kinni surnu silmad, mis nagu viimase küsimusega Jumala tarkuse kohta vaatasid hämarduvasse õhtutaevasse.

Ringkonnaülem tõmbas taskust siid-taskuräti ja laotas surnu näole.

„Abiboo,“ ütles ta siis pehmesti, „kaeva suur auk tolle kummipuu alla, sest see mees oli üks oma rahva suurtest ja tal oli läbikäimist jumalatega.“

„Ta oli kristlane,“ tähendas Abiboo, kes oli hoolas prohveti järelkäija, „ning kirjutatud on: Usulahud on tülis Jeesuse pärast, kuid häda neile, kes ei usu viimsepäeva kohut.“

Abibool oli „haj“ aunimi, kuna oli käinud Mekkas ja tundis Kooranit paremini kui enamik kristlasi Piiblit.

Sanders vaikis, süütas sigari ja vaatas ringi.

Polnud enam ainustki hoonet. Kus oli seisnud misjoni-maja oma puhta aiaga, lebasid nüüd rusuhunnikud. Kustuvas valguses nägi ta teisi eurooplaste riiete räbalaid. Ta teadis, et need olid teised ohvrid.

Mahedal kuuvalgel mattis ta surnu, rääkis Meieisa ja nii palju kui oli püsinud meeles surnumatmisest.

Siis läks „Zairele“ ja pani vahi välja.

Hommikul pööris Sanders aurikunina perivett ning päevaloodel saabus Akasava-linna.

Toodi ülempealik ning laevasillal peeti palaveri.

„Pealik!“ ütles Sanders. „Su ringkonnas on tapetud valge ning ma tahan saada ta roimarite südamed, ehk, surma nimel, see maksab su pea.“

Tekil küürutav pealik värises; närviliselt tõmbusid ta käed krampi.

„Isand,“ rääkis ta murtud häälel, „ei tea ma asjast midagi. See sündis küll minu maal, kuid nii kaugel, et ma ei saa nuhelda ega tasuda.“

Sanders vaikis, kuuldus vaid ta puhelemine.

„Ja kui tohin ütelda tõtt,“ jätkas pealik, „ei puutu see asi akasavadesse, sest kõik suguharud Suure-jõe kaldal on mässulised; nad kuulavad suurt võlu, mis vägevam, kui kõik teised.“

„Ma tean vähe ju-just ja võlukraamist,“ katkestas Sanders. „Tean vaid, et tapetud valge ning ta vaim rändab ümber ja ei leia rahu, kuni olen tapnud ta roimari. Oled see sina või mõni teine, on mulle ükspuha. Palaver on lõpnud.“

Pealik tõusis. Ta tõstis käe tervituseks ja kõmpis üle käiguplangu kaldale.

Sanders suitsetas ühe sigari teise järel ja mõtiskeles; ta istus kaua sel ööl. Korra hüüdis ta teenri, käskis uuendada küünla laternas ja tuua padi pea alla. Ta istus, kuni väike küla oli langenud unne ja ei kuuldunud muud, kui nahkhiirte tasane tiibade sahin.

Ta vaatas kellale, võttis laterna ja sammus kajuti poole. Ta valis tee läbi magavate meeste sinna, kus haussa laetud püssiga seisis valvel.

Ta lükkas tasa jalaga mõlemaid vange. Nad istusid üles.

„Peate jutustama mulle rohkem!“ käskis Sanders. „Kuidas tuli see kuri võlu teie maale?“

„Isand, kuidas tuleb vihm või tuul?“ ütles üks. „Korraga oli ta seal. Täideti teatud kombeid,

tantsiti teatud tantse. Sõime ühe mehe. Siis võõpasime oma kehad kummipuu-värviga ja naised karjusid „tapke“.

Sanders võis olla väga kannatlik.

„Olen teie isa ja ema,“ ütles ta. „Kannan teid kätel. Kui suurvesi laastas teie põllud, aitasin manioki ja soolaga. Kui tulid rõuged, tõin valgeid arste, kes kratsisid teie käsivarsi ning valasid verre kaitsvat võlu. Tõin rahu teie maale ning naised on julged n'gombide ja isiside eest, kuid siiski tahate tappa mu.“

Teine noogutas.

„Isand, see kõik on tõsi. Kuid seda teeb võlu. Minule on need kõik mõistmatud asjad. — Muud ma ei mäleta.“

Sanders vihastas; ta ei saanud asjas täppigi edasi.

„Mis ütleb teile võlur?“

„Isand, see kõik on väga selge, kui räägin M'Fabaka suu läbi Begelist.“

„M'Fabaka Begelist?“ kordas Sanders tasa ja märkis endale nime rutuliseks surmamõistmiseks.

„Jaa, too vanamees nägi suures valus nägemust; ta suu vahutas ja silmamunad läksid punaseks. Nägemuses ilmusid talle surnukslöödud valged mehed ning nende majad leekides.“

„Millal oli see?“

„Täiskuu ajal.“

Nii siis kuue päeva eest, mõtles Sanders.

„Ja ta nägi suurt kuningat marssivat läbi maa lugematu hulga sõduritega ning valgeil oli suur hirm ta eest.“

Rääkija jätkas kuninga käigu üksikasjade kir-

jeldamist sellise täpsusega, mis omane vaid pärismaalasele, kuidas kuningas tappis valgeid mehi ja naisi, süütas nende majad ja kuidas sõdurid tantsisid ta ees sõjatantsu.

„Ja kõik see sündis täiskuu ajal,“ lõpetas ta. „Seepärast läksime ka meie välja tapma, sest teadsime, isand, et tuled siia sel ajal, nagu sul viisiks. Ka pidasime mõistlikuks tappa misjonäri.“

Sanders tundis, et mees rääkis tõtt. Ta tähelepanu kütkestas jutt võõrast kuningast, kes jutustaja kirjelduse järele pidi olema mees väga kõrge kasvu ja paksu kõhuga.

Ta ei kahelnud, et jutu taga peitus midagi tõtt. Kuskil pidi olema mäss, millest tema, Sanders, polnud midagi kuulnud, ning ta las kis mööduda oma vaimusilma ees kõik naaberringkondade kuningad.

Bosambo Monrooviast, ebaõiguslik ohhoride pealik, saatis aegajalt teateid naabermaade kohta, kuid sõjameestest polnud ta teatanud ei põhjast, lõunast ega idast.

„Tahan õige vaadata toda M'Fabakat Begelist,“ ümises Sanders.

Begeli asetseb ühel harujõel, ja ettevaatlikult jooksis sellesse „Zaire“, kaks maxim-kahurit silla kõrval. Lõdvalt rippus vardas suur inglise lipp — hädakuulutav tundemärk, sest see tähendas kellelegi ebamugavust.

Kuueta seisis Sanders tekil ning andis tüürijale näpunäiteid.

„Viuh!“ Võnkudes tolgendas nool kajuti seinas. Sanders tõmbas ta välja, katsus ta paindunud terasotsa ja viskas üle parda.

„Pömm!“

Suitsupilveke tõusis lehestikust, ja kuul purustas Sandersi tekitooli selja. Sanders kummardus, võttis püssi ja sihtis hoolega.

„Pömm!“

Polnud näha, mis kuul oli tabanud; ainus hääl oli ta vihin läbi põõsaste.

Rohkem ei lastud.

„Pukk — pikk — pikk — pikk —“ käis jällegi „Zaire“ ratas. Enne kui tuli nähtavale küla, sõitsid kuus sõja-kanuud ühes liinis ringkonnaülemale vastu. Sanders signaalis masinale „stop!“

Kui masina müra vaikis, võis ta vaikes õhus kuulda trummide pöminat. Läbi pikksilma nägi ta fantastiliselt maalitud kehi ja piigi otsa torgatud pead; see kuulus kord kaubitsejale Ogilviele, kes siin nurgas vahetas kummi riide vastu.

„Viissada jardi,“ käskis Sanders, ja seersant Abiboo sõõris tagumise revolver-kahuri toru ettepoole ja silmitses tõsiselt mööda sihijoont. Samal ajal õiendas haussa-korporal teist kahurit.

Suitsupilveke keskmises kanuus. Kuul ei ulatunud.

Ligemale tulid kanuud; sõjalaulu metsik plärin saatis mõlatõmbeid.

„Nelisada jardi!“ käskis Sanders, ja mehed kahureil õiendasid sihti.

„Mõlema keskmise kanuu peale!“ käskis Sanders.

„Tuld!“

Hetk vaikust.

„Takk — takk — takk — takk —“ naersid kahurid purevalt.

Sanders vaatas laastamist läbi pikksilma.

„Teiste peale!“ käskis ta lühidalt.

„Takk — takk — takk — takk —.“

Sanders nägi inimesi langevat, nägi üht kanuud kõikuvat ja löövat ümber, nägi villpäid vees ja laskis aurikul sõita edasi täie jõuga.

Keegi terveksjäänud kanuust laskis. Kuul vihis mööda Sandersi näost ja lõi puuseina.

Veel pauk, ja must tüürirattal pööris väikese grimassiga näo Sandersile.

„Isand,“ ümises ta araabia keeles, „see oli nii määratud.“

Sanders pani käe ta ümber ja laskis tasa libiseda tekile.

„Kõik on Jumala käes!“ ütles ta pehmelt.

„Pühitsetud olgu tema nimi,“ õhkas surija.

Sanders haaras vaba ratta ja kutsus tüürile teise mehe.

Nüüd ragisesid jälle mõlemad kahurid. Läbi sinise pilve nähti tühja kanuud.

See oli lõpp. Sõdur viiendas kanuus hoidis piiki ristamisi üle pea — allaandmise märgiks, ja viis minutit hiljem oli mässuliste pealik laevalael.

„Isand,“ ütles ta rahuliselt, „see on kuri palaver,“ kui viidi Sandersi ette. „Mis hakkad peale minuga?“

„Olen su vastu armuline, sest niipea kui tulen külla, riputan su üles.“

„Seda ma arvasin,“ vastas pealik silma pilgutamata, „ja olen kuulnud, et pood inimesi nii kähku, et tunnevad vaid vähe valu.“

„Jaa, nii on mu viis,“ vastas Sanders ja teine noogutas kaasa.

See oli leina-küla, kuhu tuli Sanders, sest palju naisi leinasid mehi.

Sanders maandus haussadega ja pidas kohut puude all.

„Tooge mulle vana M'Fabaka, kes näeb nägemusi!“ käskis ta.

Toodi mees, kes polnud muud kui luukere. Ta viidi kohtukohale ja asetati ringkonnaülema ette.

„Sa oled paha mees,“ kõnetas see teda, „ning su vale pärast pidid paljud täna jätma elu. Täna poon su ja palju teisi sinuga. Kui astud rahva ette ja ütled: „See ja see jutt, mis rääkisin teile, on vale ja muud midagi,“ siis võid lõpetada oma päevad. Aga kui püsid oma vale juures, siis, minu ja sinu jumala nimel, pead surema!“

Läks tükk aega, enne kui vana rääkis, sest oli väga vana ja ehmunud. Sanders ootas.

„Näen suurt kuningat tapvat ja põletavat. Eile nägin ta sõdureid saatvat teda sõtta. Oli suur kisa, ja ma nägin tõusvat suitsu.“ Saamatult raputas ta pead.

„Nägin seda kõike. Kuidas võin ütelda, ma ei näinud?“

„Mislaadi kuningas oli see?“ küsis Sanders.

„Suur kuningas,“ vastas teine kähiseval toonil. „Ta oli nii paks kui härg ja ta kandis suuri valgeid sulgi ja leopardinahka.“

„Sa oled nõdrameelne,“ ütles Sanders ja lõpetas ülekuulamise.

* * *

Viie päeva järel pöördus Sanders tagasi randa. Kurjad kuulujutud jooksevad rutemini kui aurik,

ning väike „Zaire“, kui jooksis allajõge sinise lipu all, äratas suurt huvi külades, kelle elanikud tulid alla kaldale, kus seisid ja hüüdsid kooris aurikule järele:

„Oo, Sandi, isa! Palju kurjategijaid tapsid täna? Oo kuradite tapja! Oo ülesriputaja! Oleme täis voorusi ja ei karda sind! Hei — fo — kalaba? Hei — ko — Sandi!“

Sanders sõitis kiiresti allajõge, sest tahtis väga rääkida oma ülemustega. Kuskil maal pidi olema mäss; selles oli midagi tõtt, mis vana oli kraaksunud.

Kes oli kuningas tolles mässus? Ei Isisi ega N'Gombi, veel vähem mõni kuningas tolpool Ohhorit!

„Zaire“ peatus valitsuse sadamasillal. Keegi kaitseväe pealik tervitas teda.

„Kas maatelegraaf töötab?“ küsis Sanders, kui astus maale.

Pealik noogutas.

„Mis on palaver?“ küsis ta.

„Kuskil midagi sõja taolist,“ ütles Sanders. „Kuskil tegutseb mõni kuningas või midagi seetaolist.“

Ta jutustas loo.

Pealik vilistas.

„Lord-varahoidja kuningliku eralaeka juures,“ vandus ta pehmesti, „see on veider.“

„Teil on aga õige mürgine huumor,“ tähendas Sanders.

„Kas teate ka, et Lo Benguela on tõstnud avaliku mässu? Kirjeldus on talle sobiv.“

Sanders õhkas kergendusega. „Muidugi.“

„Aga,“ ütles haussa-ohvitser üllatunult, „Ma-

tabela-maa on siit kolmtuhat miili kaugel. Mäss tõusis seal nädala eest. Kuidas teavad sellest need narukaelad seal ülal?“

Vastuse asemel hüüdis Sanders ühe alasti akasava, kes oli ta meeskonnas.

„I'Fasi,“ lausus ta, „ütle, mis teevad su omak-
sed täna kodus?“

Mees itsitas lollakalt ja seisis ühel jalal, sest harilikule mehele oli suureks auks, kui Sanders kõnetas teda nime järele.

„Isand, nad lähevad elevandijahile.“

„Mitu on neid?“

„Kaks küla, sest ühes on taud, ja nad ei saa minna kaasa.“

„Kust tead seda? Kas pole su küla kolme päeva matka eemal?“

Mees oli aetud kitsikusse.

„See on nii, kuid siiski tean ma.“

Naeratades pöördus Sanders haussale.

„Meil on veel palju õppida siin maal.“

SÕJAKOERAD.

Mis lasub raskema koormana mustade õlal nende valgete kaitsjate poolt, on see, et tunnevad olevat end takistatud, võtta vastase kõrist ning laia kõvera noaga lõikuda ta tükeks, kui plahvatub kirg.

Muidugi on akasavadel väga lühike mälu ja nad unustavad karistused, mis kannatanud üle-
astumiste eest. Seepärast olid nad suures mures, kui kuulsid ohhoride sepitsusi enda vastu, ning valmistusid sõjale. Õnneks juhtus Sanders olema ligidal, tuli kohe, pidas palaveri ja õiendas asja.

Peagi selle palaveri järel tuli kibe kaebus isisi-rahvalt. See puutus kalavõrkudesse, mislulungomehed olid kuritahtlikult hävitanud. See asi oli Sandersil raske lahendada. Juba seepärast, et kõik suguharud, kes endast midagi pidasid, vihkasid lulungosid kui kurikavalat ja häbematut rahvast.

Kuid isisid said rahuldatud ja kuri sõda jäi tulemata.

Ka teised väikesed segadused tülitasid Sandersit igapäev. Talle tegid muret lulungod, keda isisid, akasavad, ikelid ja ohhorid vihkasid vanast ajast.

Sanders teadis küll, et verine lahendus oli lükatud vaid edasi ning selles mõttes informeeris ka valitsust. Selle peale sai ühelt ärritunult riigisekretärialt Whitehallis tungiva palve, lükata edasi karistuskäik arveaasta lõpuni ehk veel parem — edasigi.

Lulungo-ringkonnas tuntakse vanasõna: „Kui inimesel on salajane vaenlane, keda ei leia, see hävitagu oma onn ning otsigu rusude alt.“ Teine vanasõna ütleb: „Otsi vaenlast oma onni varjust.“ Ja veel üks: „Kui ei leia vaenlast, tapa oma parim sõber.“ Kõik need vanasõnad väljendavad lulungode sünget eluvaadet ning et nad loomult umbusklikud.

Sandersil oli M'Pitis, mis oli ta asukohaks, lulungo-suguharust kokk. See oli püsimatu poiss. Põhjapoole oli ta käinud Dakkani, lõunasse kuni Bananani ja arvatavasti ka üles Kongot mööda Matadini. Kui tuli M'Pitisse ja otsis tööd, küsiti teda nime järele, ning ta vastas ranna-ingliskeeles:

„Massa, kes nad mul nimetama ikka kuus penssi. Tegema peen kook. Teil vaatama parem kook — ei leidma, moistma?“

„Ja mis keelesodiks nimetad seda?“ küsis Sanders lulungo murrakus.

„Isand, see olema inglisis,“ vastas must sügavalt haavatuna.

„Ahvi keel on see,“ vastas Sanders. „Kruurahvas ja mulatid, kel pole oma keelt, räägivad nõnda. Aga kuidas hüütakse sind suguharus?“

„Lataki, isand,“ vastas kokk

„Siis on see su nimi ka siin. Peale selle pead rääkima siin ainult maakeelt; palgaks saad kümme šillingit kuus.“

Lataki oli hea kokk ning täpselt kolm kuud eeskujuline eluviisis. Kuid selle aja möödumisel leidis Sanders, kui ühel päeval ootamatult pöördus koju jahilt, Lataki lamamas just enda, Sandersi, voodis.

Lataki oli väga joobnud ja kaks tühja pudelit voodi kõrval tunnistasid ta vastu. Sanders hüüdis politseiniku, ja Lataki pisteti pokri kainenema, mis võttis kakskümmend neli tundi.

„Pead saama aru,“ rääkis talle Sanders järgmisel päeval, „et mu teenrid ei tohi juua end täis. Veel vähem võin neile lubada magada end kaineks minu voodis.“

„Isand, ma häbenen,“ vastas Lataki elavalt. „Kuid seda võib kord juhtuda mehega, kes palju näinud maailma.“

„Sedasama võid ütelda peksust, mis nüüd saad.“ Sanders viipas politseinikule.

Lataki polnud mõni stooik, ja kui oli seotud puule ning sai ühelt vihaselt haussalt kümme hoopi selga, kirus ta kuuldavalt Sandersit ja selle tsivilisatsiooni, mille tööriistaks oli Sanders.

Kui kõik oli möödas ja Lataki leidis, et oli ikkagi veel elus, tunnistas ta, et oli saanud natuke rohkem kui teeninud, ning lubas pisarsilmil, et see õpetus ei jäävat viljatuks. Sanders, kel polnud midagi enam lisada, laskis minna ta tööle.

Nädal hiljem istus ringkonnaülem üksi palmiõliga valmistatud kanaprae juures. Ta oli just alanud söömist, kui järsku peatus. Siis võttis toidust raasukese — just niipalju kui mahub nõelaotsale —, määris klaasitükile ja asetaski mikroskoobi alla.

Mis nägi seal, äratas ta huvi. Ta pani mikroskoobi kõrvale ja saatis Lataki järele; laitmatus valges riides ilmus see.

„Lataki,“ ütles Sanders hooletult, „sa tunned valgete kombeid. Ütle ometi, kuidas võiks isand avaldada austust teenrile?“

Kokk, kes seisis uksele, kõhkles.

„On mitu teed,“ ütles ta siis. „Ta võiks —“ Lataki peatus ja läks segaseks.

„Kuna sa oled hea teener, kuigi mitte vaba puudustest, tahaksin avaldada sulle austust ning seepärast olen otsustanud, kuna oled juba maganud mu voodis, et pead nüüd ka sööma mu lauas. Soovin seda.“

Mees kõhkles vähe üllatunult, siis istus abilitult toolile Sandersi vastu.

„Vastavalt su suguharu kombele tahan sind

nüüd teenida," ütles Sanders. Sellega pani kaks kulbitäit koka ette taldrikule.

„Söö!“ pakkus ta. Kuid ikka istus Lataki nagu halvatu.

Nüüd tõusis Sanders, astus lahtise ukse juure ja vilistas. Kuuldus jalgade padin. Tuli seersant Abiboo ja temaga neli haussat.

„Pange raudu see kaabakas!“ käskis Sanders. „Homme saadan ta alla kuberneriga juure, kus peab ootama enda süüdimõistmist.“

Kui mehed vangiga olid läinud, astus Sanders laua juure ja vaigistas isu munade ja banaanega, sest kummassegi neist polnud võimalik peita jahvatatud klaasi kergesti märkamata.

Jahvatatud klaas, kui hõõrutud nii peeneks, et tundub nagu kriit, on kuri mürk, sest kui puutub kokku inimese õrnade elunditega, sööb need läbi, ja inimene sureb, mida mustad rannal teavad ning teadsid sajangute eest.

Aja möödumisel tuli Lataki kohtuniku ette, kes istus palaveri-maja õlgkatuse all, ja Lataki tõi kolm onupoega, ühe venna ja ühe erapooletu sõbra, kes kõik vandusid, Sanders ise olevat kurja kavatsusega riputanud klaasi sööki.

Vaatamata nii ühemeelsele tunnistusele mõisteti Lataki siiski viieteistkümneks aastaks sunnitööle.

Sellega oleks olnud lool lõpp, kuid lulungorahvas nägi oma suguharu liikme vangistamises casus belli.

Lulungod oli kurikaval ja julm rahvas. Sanders saatis hoiatuse kõigile valgeile, kes asusid lulungode poolt ähvardatud kohtadel. Neid oli

kõigest kuus ja nad kuulusid jesuiitide- ja baptistide-misjoni juure. Need olid inimesed, keda rahuldada oli raske, nagu tõendavad järgmised kirjad. Esimene vastus tuli protestantidelt.

„Losebi misjoni-jaam.

Armas härra ringkonnaülem!

Minu abikaasa ja mina oleme väga tänulised hoiatuse eest, kuid Jumal on meid kutsunud siia ning siin tahame püsida oma Issanda teenistuses, kuni ta oma tarkuses käseb, et lahkuksime oma tööväljalt.“

Paater Holling kirjutas:

„Ebendo-jөөl.

Armas Sanders!

Arvan, et olete eksituses lulungo-rahva suhtes, kellest mõnega alles hiljuti rääkisin. Nad on äärmiselt viisakad, ning see on ainus paha tundemärk. Ma jään, kuna olen veendunud, et löön tagasi iga nende pealetungi. Mul on neli Martini-Metford-püssi ja kolmtuhat padrunit, ja, nagu teate, on hoone massiivsest kivist. Usun, et eksite, kuid . . .“

Sanders võttis auriku, maxim-kahurid ja politseisõdureid ning sõitis niikaugemale vastuvett, kui lubas ratasaurik.

Teise päeva õhtul saabus ta lagedale kohale, kuhu oli kuhjatud hulk puid. Kuskil lähedal oli küla, mis tasus maksud sellega, et ikka hoidis valmis puude tagavara.

Öö ja päev loodisid mustad aurikul vett, istudes reelingul. Kui Sanders oli kuuskümmend miili baptistimisjonist, sai ta ühelt sõbraliselt pärismaalaselt teate:

„Isand, hommikul vara tulid lulungod; nad vedasid misjonäri, ta naise ja väikese tütre oma linna.“

Sanders, ise kollane palavikus, kinnivajuvate silmadega unepuudusest, ajamatu habemega ja mustunud, pühkis käeseljaga higi otsaesiselt.

„Tüüri aurik vastuvett!“ käskis ta Abibood.
„Ma pean magama!“

Kell neli peale lõunat ärkas ta klaasitirinast. Veepudel ta kõrval laual oli läinud peeneiks tükeks ja puistanud ta üle klaasipuru ja veega.

Siis kuulis püssipauku üsna lähedal ning kui hüppas üles ja avas raudvõrest koosneva ukse, tuli Abiboo teatega.

„Kaks meest lasksid kaldalt; ühe neist lasksin ma maha.“

Kui sõitsid välja jõekäänu tagant, tuli küla nähtavale. Väikese „Zaire“ sireen kriiskas ja piuksus trotslikult. Sanders nägi kaldal jooksmas hulk inimesi ja läbi pikksilma seletas ta meeste sõjavärves kehi. Siis sõitsid kähku välja kuus sõjakanuud, et asuda auriku kallale. Haussa-korporaal istus ükskõikselt maxim-kahuri sadulistmel.

„Viissada jardi!“ käskis Sanders. Ilma nähtava rututa õiendas korporaal sihti.

Kanuud liginesid tuulekiirusega, sest tulid alla-jõge. Mees kahuril puhastas varrukaga mingit plekki vasksel veenõul ja vaatas siis üles.

Sanders noogutas.

Ikka ligemale tulid kanuud. Üks neist oli eestvedajaks selles võidusõidus, kus viha tõstis jõu kahekordseks ja hinnaks oli surm.

Korraga: „Takk — takk — takk — takk!“
naeris väike kahur kramplikult, ja nina-kanuu pöördus lapiti jõeale, kuna pool meeskonnast oli surnud.

„Takk — takk — takk — takk!“

Teises kanuus tõusis suur segadus; ta vankus ja lõi kummuli.

Jõgi oli täis musti päid ja õhk kajas metsikust kisast.

Mis jäänud üle laevastikust, pööris ümber ja põgenes.

Korporal masinpüssil pani peale teise padrunihma ja lõpetas laskeharjutuse üheksasaja jardi peale.

Sanders pani peale täie auru ja sõitis järele.

Kaldal kogunesid lulungod vastupanekuks ja mõned paugud tabasid väikest aurikut. Kuid lobi-sevalt külvas maxim üle küla, ja varsti ilmus rutuga mees, kes kõigutas palmioksa.

Sanders peatas masina ja hüüdis, mees ujugu laevale.

„Isand, me häbeneme väga,“ ütles mees, kuna vesi nirises talt tekile.

„Meie ei teadnud, et meil tegemist Sandi-lõvi, Sandi-püfliga, kelle jalgade ees —“

Sanders katkestas ta jutu.

„Üks valge mees, valge naine ja valge tütarlaps on teie juures. Tooge nad laevale, ning ma tahan pidada palaveri ja rääkida läbi see asi.“

Mees nihutas rahutult sinna-tänna.

„Isand,“ vastas ta, „valge mees suri haigusse, valge naine on haige ja tüdrukust ei tea ma midagi.“

Sanders vaatles teda kõrvalt longus peaga nagu uudishimuline lind.

„Too mulle valge mees, elus või surnult!“ ütles ta tasa. „Ka valge naine, haige või terve — ja tüdruk.“

Tunni aja järel toodi õnnetu misjonär. Oli võtnud tükk aega, et anda laibale viisakam välimus. Teises kanuus tuli misjonäri naine. Neli naist pidasid teda kinni, sest ta oli nõdrameelne.

„Kus on tütarlaps?“ küsis Sanders; ta rääkis vaevalt kuuldavalt.

Saatjalg vaikis.

„Tüdruk!“ hüüdis Sanders ja lõi talle peene kepiga näkku.

„Isand!“ ümises mees, lastes pea rinnale, „tüdruk on pealiku käes.“

Sanders sammus tekil edas-tagasi, astus siis kajutisse ja tuli tagasi revolvritega kummalgi puusal.

„Lähen pealiku juure,“ ütles ta. „Abiboo, sõida laevanina pehmesse kaldaliiva ja varja maximiga tänav, kuna lähen maale.“

Ta läks ja ei leidnud mingit vastupanu. Ei paugahtanud püss ega lennanud piigid, kui Sanders sammus ruttu läbi laia tänav.

Tütarlaps lebas pealiku maja ees. Vaikselt — üsna vaikselt — surnud. Käsi, mis oli murdnud ta noore elu, oli siiski olnud armulisem, kui Sanders oli julgenud loota. Ta tõstis üles väikese ja kandis süles aurikule. Korra kuulis ta seljaga mingit kära, kuid laevalt raksatasid kolm pauku, ning Sanders kuulis tumedat mürtsatust ja vingumist.

Ta tõi väikese laiba laevale ja asetas ta aukartlikult tagatekile. Siis räägiti talle, valge naine

olevat vahepeal surnud. Ta noogutas mõttes ja arvas, et nii olevatki parem.

„Zaire“ sõitis tagasperi jõe keskkohani, ja mõttes viibis Sandersi pilk külal. Kuidas ihkas ta enda kätte lulungo-pealikut! Oma külmas vihas tahtis ta naelutada teise laiali maa külge ja põletada tulega.

Kuidt pealik ja ta rahvas olid pagenud metsa ja pransuse maaala, kuhu võisid peita end, polnud kaugel.

Õhtul mattis ta misjonäri ja ta perekonna väikesele saarele ning sõitis allajõge, kuna südamele lasusid mustad kättemaksu mõtted ja saamatuse tunne, sest ei või sõidida rahva vastu kahekümne politseisõduriga.

Ühel kohal jäi Sanders võtma puid ja ööbima. Hommikul jätkas sõitu ning keskpäeva paiku sattus üsna ootamatult päris sõjalaevastiku vastu.

Ei võinud mõista valesti laevastiku eesmärki, kes neljakaupa aeglaselt ja korrapäraselt sõudis vastujõge.

Read paremal pool olid akasava-mehed: seda võis tunda nende tõmpidest kanuuninadest. Pahe-mal pool olid ohhorid ja nende kanuud võõbatud punapuu-värviga. Keskel, kergemais kanuudes, nägi Sanders valgete põikjoontega maalitud isiside nägusid.

„Taeva pärast“ hüüdis Sanders tõstetud kulumudel. Ka laevastik oli üllatunud, nende liinid kõikusid ja läksid segamini, sest „Zaire“ sõitis otse nende sekka. Siis peatas Sanders masina ja käskis pealikul tulla laevale.

„Mis kurat on siin lahti?“ küsis ta.

Otako, isiside kuningas ja vanem pealikute hulgas, vaatas kohmetunult akasava-pealikule; kuid Bosambo, ohhoride isetehtud valitseja, võttis sõna.

„Isand!“ ütles ta. „Kes saab end varjata su iialmagavate silmade eest? Oh, arvasime olevat sind kaugel palju miile, kuid nagu öökull —“

„Mis asja ajate siin?“

„Isand, me ei taha petta sind,“ vastas Bosambo. „Suured pealikud on mu vennad, sest lulungorahvas langes meie peale ja tegi palju paha tappes ja röövides, ning seepärast läheme nüüd ühiselt lulungode vastu, sest oleme ju inimesed ja meie südamed valutavad.“

Sandersi huultelt kuuldus kuri ja röömutu naer.

„Ning tahate põletada ja röövida?“

„Isand, selle lõbu peale röömustasime.“

„Süüdata linn, tappa pealik ja kihutada rahvas, kes peitunud metsa, iga tuule poole?“

„Isand, kui peidaksid endid ka põrgu, küll me nad leiaksime!“ ütles Bosambo. „Aga kui sina, meie isa, ütled selle kohta „ei“, siis kogume oma sõdurid ja ütleme, et sa keelad.“

Sanders mõtles kolmele värsketele kalmukünkale üksikul saarel.

„Mingel!“ ütles ta ja osutas allajõge.

Ta seisis „Zaire“ tekil ja vaatles, kuidas kadus viimane kanuu jõekäänu taha ja kuulatas, kuidas pörisev laul jäi ikka vaiksemaks ja vaiksemaks: sõjalaul, mis isisi-sõdurid ikka laulavad enne lahingu algust.

ILMUVAD NUMBRID :

- Nr. 32. **Hurmavad lood.** Huumor.
Nr. 33. **Edgar Wallace.** Seitsme lukuga uks. Krimin.-rom.
Nr. 34. **Edgar Wallace.** Seitsme lukuga uks. II osa.
Nr. 35. **Octave Mirbeau.** Piinade aed. Seiklusi Hiinast.
Nr. 36. **Edgar Wallace.** Bosambo jõelt. Sandersi seik-
luste järg Kesk-Aafrikas.
Nr. 37. **Edgar Wallace.** Bosambo jõelt. II osa.
Nr. 38. **Octave Mirbeau.** Piinade aed. II osa.
Nr. 39. **Vicente Blasco Ibanez.** Areen. Romaan
Hispaaniast.
Nr. 40. **Vicente Blasco Ibanez.** Areen. II osa.
Nr. 41. **Vicente Blasco Ibanez.** Areen. III osa.
Nr. 42. **Edgar Wallace.** Sanders. Sandersi seikluste järg
Kesk-Aafrikas.
Nr. 43. **Edgar Wallace.** Sanders. II osa.
Nr. 44. **Walter Röhl.** Pimeduse varjus. Kütkestav, sala-
pärane romaan teatri elust.
Nr. 45. **Walter Röhl.** Pimeduse varjus. II osa.
ja edasi iga 20 päeva järgi uus number.

Edgar Wallace töödest on autori loal veel tõlkimisel: „Ro-
heline vibulaskja“, „Bones jõelt“, „Võlur“ j. t. Wallace on
praegusaja tuntumaid ja loetavamaid kirjanikke maailmas.

ILMUMISEL :

„ELU“ LUGEMISVARA Nr. 1—6. II trükk.
Piiratud arvu tõttu ettetellimine soovitav.

Üksiknumber, 96—132 lehek., maksab 35 senti.

„ELU“ lugemisvara ilmub 18 korda aastas (ligi 20 päeva järele).
Müüvad kõik raamatüürid ja linna ja raudtee lehekioskid. Tellimisi
võtavad vastu kõik vabariigi postiasutused ja „Elu“ talitus. Tellimise
hind ühes postliga: 3 kuu pääle (4 numbrit) 135 senti, 6 kuu pääle
(9 numbrit) 3 krooni, 12 kuu pääle (18 numbrit) 6 krooni. Toimetuse ja
talituse asub Tallinnas, Väike Pärnu maantee 21/3. Kirjalik aadress:
„Elu“ Tallinnas, postkast 324. Toimetaja ja väljaandja Ernsi Pihlakas.

15. / 505.54

Teiegi kodus ei tohiks need kolm puududa!

MEES ja NAINE

INIMISE SUGU ELU

100 pildiga tekstis, hind 2 krooni.

100 pildiga tekstis ja 18 värvil. pildiga, hind Kr. 2.75.

Sisu: Opetus soojätkamisest. Mehe ja naise suguelundid. Sugutuse käik. Sugutatud munaraku arenemise algaste. Pärvus. Sugutung. Sugutatud muna arenemine. Raskejalgsus. Sünnitamine. Abielu. Sugude vahe oluliselt. Mehe ja naise kehaehitus. Naine esteetilises suhtes. Sugutungi rahuldamine väljaspool abielu. Suguline karskus. Käsiimalus. Prostitutsioon. Suguhaigused. Suguhaigused ja abielu. Millal tohib suguhaige abielluda? Suguhaiguste levimine ja võitlus nende vastu. Alkohool ja suguelu. Sugutungi sotsiaalne tähendus. Sugutungi eksimused. Suguline kasvatus. Abielu tervishoid. Suguelu eetika. Lisa: Naistehaigused. Kuse- ja suguelundite haigused.

Jules de Revél

K O M B E J U H T

HÄLLIST HAUANI

284 lehekülge. Hind Kr. 2.85, köites Kr. 3.50

Sisu: Hääd kombed kodus ja perekonnas. Elujärgud perekonnas. Hääd kombed seltskonnas. Hääd toon avalikus elus. Hääd kombed erilistel elusündmustel. Hääd toon kirjalises läbikäimises.

K O K A K U N S T

sõnas, pildis ja filmis

340 lhk. 284 pilti. Hind Kr. 3.—, köites Kr. 4.—.

Sisu: Supid. Soojad ja külmad eeltoidud. Munatoidud. Kalatoidud. Aedviljatoidud. Lihatoitud. Metslooma- ja linnuliha toitud. Kastid. Salatid. Soojad ja külmad magustoidud. Magussalatid. Koogid, küpsised ja tordid. Karastavad ja alkohooliga joogid. Keedised ja konservid. Toitude nägus serveerimine. Lauakatmine.

Müügil kõik saadab „EL

EESTI RAHVUSRAAMATUKOGU

Z-227182